

PÁSKAR 1983

KIRKJULIST
á Kjarvalsstöðum

AVARP
BISKUPS

SÝNING
Kirkjulegrar og trúarlegrar
listar
á vegum
Kirkjulistarnefndar

Kjarvalsstöðum – Reykjavík
19. mars til 10. apríl 1983

KIRKJULISTARNEFND:

Björn Th. Björnsson
(tiln. af Fél. íslenskra myndlistarmanna)
dr. Gunnar Kristjánsson
(tiln. af Prestafélagi Íslands)
Jóhannes S. Kjarval
(tiln. af Arkitektafélagi Íslands)
Nefndin var skipuð af biskupi Íslands
11. júní 1981

Í dómnefnd auk þeirra:

Björg Þorsteinsdóttir
forstöðumaður Ásgrimssafns
Niels Hafstein
forstöðumaður Nýlistasafns

Hönnuðir:

Dagný Helgadóttir arkitekt
Guðni Pálsson arkitekt
Framkvæmdastjóri:

Guðni Jónsson

Ritari:

Þorbjörg Danielsdóttir

Hönnun merkis, sýningarskrár
og auglýsingaspjalda:
Ólöf Baldursdóttir, Auglýsinga-
stofu Ólafs Stephensens

Prentun:

Svansprent.

Setning og uppsetning:

Ásetning

Það er mér fagnaðarefni, að hugmyndin um sýninguna Kirkjulist á Kjarvalsstöðum er orðin að veruleika. Að baki þessarar sýningar er mikill undirbúningur og framtak kunnáttumanna. Ég þakka sérstaklega kirkjulistarnefnd, dr. Gunnari Kristjánssyni sóknarpresti, formanni nefndarinnar, Birni Th. Björnssyni listfræðingi og Jóhannesi S. Kjarval arkitekt. Nefndin hefur haft veg og vanda af sýningunni. En margir hafa lagt fram krafta sína, þjónustu og stuðning sem ég þakka í nafni kirkjunnar.

Kirkjan og listin hafa löngum átt sameið á Íslandi. Þegar skyggst er um liðna tíð, þá kemur í ljós, að þessi samfylgd hefur nánast átt einn og sama farveg, enda þar um sameiginleg verkefni að ræða og sjónarmið hin sömu. Í röðum kirkjunnar manna voru margir listamenn og á sama hátt voru í hópi listamanna margir kirkjunnar menn.

Samvegur kirkju og listar á eðlilega orsök. Í trú og list er svo margt sameiginlegt. Orðabók Menningarsjóðs útskýrir orðið list og segir, að það sé „sú íþrótt að búa til fagra hluti“. Skáld og listamenn hafa í trú sinni og guðsdyrkun unnið sigild og fögur listaverk, sem hafa borið hátt og menn fengið að njóta um aldaraðir.

John Steinbeck segir um listgrein sína, að hún hafi tilgang að „skira og hylla eiginleika mannsins til andlegrar göfgr, og hvetja hann til það að á tímum ósigrar, til hugþrýði, samúðar og kærleika. Í hinni þrotlausu baráttu við veikleika og örvæntingu eru þessir eiginleikar hin leiftrandi tákn vonarinnar.“

Kirkjan flytur boðskap sinn í búningi æðri listar. Eitt nærtækasta og besta dæmi um þá list eru Passíusálmar sr. Hallgríms Péturssonar, sem fluttir eru nú í útvarpinu hvern dag föstunnar. Á öllum tímum er kirkjan kölluð til þess að varðveita og ávaxta hinn dýrmæta arf í fornum og nýjum listaverkum trúarinnar.

Sýningin Kirkjulist á Kjarvalsstöðum er merkur viðburður í menningarlífi Íslendinga. Eg vona, að sem flestir landsmenn fái tækifæri til að sjá sýninguna. Sjón er sögu ríkari. Guð gefi, að listin verði áfram „sú íþrótt að búa til fagra hluti“. Aldrei hefur mannkyn verið í meiri þörf fyrir list þeirrar merkingar en nú á dögum.

Pétur Sigmundsson

ÁVARP
BISKUPS

TRÚARLEG LIST- KIRKJULIST

Þegar fjallað er um trúarlega og kirkjulega list vakna ýmsar spurningar. Sóknarnefndir, prestar og listamenn standa oft frammi fyrir spurningum um kirkjulist. Hvað er kirkjulist? Raunar er kirkjulist aðeins orð sem notað er um listaverk í kirkjum, gömul eða ný, oft einnig listiðnað. Viðhorf til kirkjulistar eru oft mótuð af gömlum hefðum – stundum er það til góðs stundum ekki.

En hugtakið *trúarleg list* er mun viðtækara. Þar er átt við list, sem hefur einhverja trúarlega tilvisun - leynt eða ljóst. Hún er ekki alltaf kirkjuleg, getur jafnvel verið býsna andkirkjuleg. Þekktur guðfræðingur hefur komið svo að orði, að „trúin sé undirstraumur menningarinnar og menningin form trúarinnar“. Þar með er því raunar haldið fram, að hvatinn að allri listsköpun sé trúarlegs eðlis. Trúarleg list skv. þessum skilningi er þá sú list, sem fjallar um tilvist mannsins og er sér meðvitandi um þá óvissu, sem umlykur hana á alla vegu. Það er list, sem spyr um merkingu tilverunnar og allra þátta hennar: t.d. þjáningarinnar og gleðinnar. En með þessa skilgreiningu í huga mætti ætla, að kirkjulist væri ekki alltaf trúarleg! Það má vissulega til sanns vegar færa.

En oft blandast kirkjulist og trúarleg list í viðtækum skilningi saman, t.d. í „veraldlegum“ myndverkum, þar sem listamaðurinn leitar fanga í myndheim kristinnar trúar, notar tákn hennar eða gripur til biblíulegra atburða. Slíkar myndir hafa jafnan kallað á athygli hins kristna trúarsamfélags. En einnig mætti nefna í þessu samhengi trúarleg verk byggð að öllu leyti á myndheimi kirkjunnar og til þess gerð að vera innan hennar veggja. List af þessum toga er trúarleg í þrengri merkingu þess orðs. *Trú í þrengri merkingu* er ekki hinn breiði og sterki „undirstraumur menningarinnar“ heldur ákveðið trúarlegt svar, trúarbrögð, t.d. kristin trú.

1. LIST Í STAÐ TRÚAR?

Tímabil það, sem kennt hefur verið við rómantik og klassík, var sælutími í sögu listanna. Það stóð allt frá tímum Göthes, þess mikla skálds, og til æviloka heimspekingsins Nietzsche eða allt fram undir síðustu aldamót. Þegar leið á þennan tíma var því ósjaldan haldið fram, að listin væri nú í þann veginn að leysa trúna af hólmi.

Það var eindregin skoðun þeirra, sem fylktu sér undir merkjum rómantísku stefnunnar, að hlutverk listarinnar væri að hefja mannlífð upp úr duftinu og leysa manninn undan þrúgandi gangrimahjöli lífsins. Þeir vildu endurleysa manninn til uppruna-legrar segurðar, enda sáu þeir fortíðina gjarnan í miklum ljóma. Þetta hafði trúin reyndar talið vera í sínum verkahring; upp frá

Marc Chagall: Hin hvíta krossfesting, 1938. Chagall gerði allmarpar krossfestingarmyndir – auk fjölmargra annarra verka fyrir kirkjur. Á árunum 1939–49 var honum krossinn einnig hugleikið viðfangsefni og gerði hann þá m.a. fjórar sjálfsmyndir, þar sem hann samsamar sjálfan sig með Kristi, er t.d. krossfestur á málaratrönnum í eitt sinn. Öðru sinni hefur hann ritað „Chagall“ á þvertre krossins.

Peter von Cornelius: Jósef segir til sín frammi fyrir bræðrum sínum. 1816. Freska. Cornelius (1783-1867) var meðal merkustu listamanna nazarenahópsins. Nazarenarnir voru guðhræddir listamenn á f.h.l. 19. aldar sem gerðu tilraun til þess að endurvekja hið mikla samræmi milli kristinnar trúar og listar sem náði hámarki sínu á tímum endurreisnarinnar. Áhrif nazarenanna voru mikil í Norður-Evrópu og blasa þau við í mörgum íslenskum kirkjum.

Þessu haslaði hún sér völl í auknum mæli á einangruðum sviðum þjóðlífsins, svo sem á hinu siðferðislega.

Með þessum hætti, sem hér er lýst í einfölduðu máli, hafði listin orðið að *re-ligio*, sem merkir endurtenging (en jafnframt trú á mörgum erlendum tungumálum). Listin hafði því að eigin frumkvæði tekið að sér það hlutverk, að endurtengja manninn við lífið í allri þess dýpt.

Því má þó ekki gleyma, að á f.h.l. 19. aldar komu fram hópar listamanna, sem lögðu áherzlu á trúarlega merkingu listaverksins. Að þeirra skilningi var það bæði unnt og æskilegt að fylkja sér utan um kristilega liststefnu. Löngun þeirra var sú að endurvekja hið gamla og glæsilega samræmi listar og kristinnar trúar eins og það hafði birst á tímum endurreisnarinnar í myndum Rafaels, Michael-angelos og annarra. Tveir þessara hópa urðu afar áhrifamiklir. Það voru nazarenarnir, sem höfðu mikil áhrif í Norðurevrópu, og *prerafaelítarnir* í Englandi. Nazarenarnir komu fram í Vínarborg um aldamótin 1800 en settust síðan að í Róm. Áhrif þeirra má auðveldlega sjá hér á landi þar sem dönsku altarástíflurnar eru. Á því er litill vafi, að þær myndir hafa átt þátt í því að móta viðhorf þessarar þjóðar til kirkjulistar.

En svo aftur sé vikið að rómantikinni, þá ber þess að geta, að hún gerði *snillingnum* sérlega hátt undir höfði. Aðeins „sénin“ voru þess umkominn að meðtaka opinberanir: listaverkin. Hápunktur þessarar þróunar var *óperan*, hið heilaga hof listamannanna, hinnar nýju prestastéttar, þar frömdu þeir seið sinn og þangað lögðu hinar borgaralegu stéttir leið sína í sama tilgangi og áður til kirkjunnar: til þess að finna lífi sínu borgið.

Holdi klædd birtist þessi hugmyndafræði í helgidómi Richards Wagners, óperuhúsinu í Bayreuth í Þýskalandi. Þar var listinni ætlað nánast guðlegt hlutverk og hinar tvær heilögu þrenningar listanna komu fram í allri sinni dýrð: húsagerðalist, höggmyndalist og málalist og svo danslist, tónlist og skáldskaparlist. „Æðsti tilgangur mannlífsins er hið listræna,“ sagði Wagner í riti sínu „Listaverk framtíðarinnar“, 1850. Þar með var trúnni ógrað á greinilegan hátt.

En tilraun Wagners var dæmd til að mistakast. Listin var ekki fær um að leysa trúna af hólmi. Það drama, sem óperuhúsinu var ætlað að senda heim til fæðurhúsanna, var *messan*. Þar hafa hinar

fögru listir, hinar tvær heilögu þrenningar listanna, haft hlutverki að gegna um aldir. Um það bera elztu menjar um kristna guðsdýrkun nokkurt vitni. Í messunni var lífi mannsins gefið samhengi og innihald. Þar var hjálpraðissagan flutt og þangað leitaði maðurinn til þess að finna lífi sínu borgið. Hvern sunnudag árið um kring og öld eftir öld var hið stórbrotna drama um synd og endurlausn, um fall mannsins og von guðsríkis, um kross og upprisu sett upp og hið heilaga borð kvöldmáltíðarinnar haft til reiðu. Þarna varð maðurinn þátttakandi í helgisögu um sitt eigið líf.

Í helgidóminum skárust viddir þess heilaga og þess veraldlega, þar gerðist hinn „guðdómlegi gleðileikur“, þrátt fyrir návist stríðs, drepsóttar og hrörnunar leyfði kirkjan sér að flytja helgisöguna, teikna á loft og vegg hin „raunverulegu“ heimkynni mannsins, heim hins fagra og góða. Ekki til þess að draga manninn burt frá verkefnum liðandi stundar og gera hann ábyrgðar- og andvaralausan í heiminum, heldur hið gagnstæða: til þess að efla hann nýjum kjarki, hugrekki til þess að lifa og taka lífið gilt.

Þessi samtvinnan listar og kirkju hefur gerzt með margvíslegum hætti sem fyrr segir. Sama er að segja um list og trú í hinum víðari skilningi. Enn hefur ekki fundizt það samfélag manna, sem ekki á sér eitthvert form guðsdýrkunar, og hvergi hefur hún átt sér stað án þess að gripið væri til einhverra greina hinna fögru lista. Allt frá forsögulegum tíma hafa list og trú átt samleið, a.m.k. allt frá því hellisbúarnir í Altamira eða Laschau teiknuðu myndir sínar í dimma skúta sem prestar og listamenn í senn fyrir tuttugubúsund árum. Það sem list og trú eiga sameiginlegt er víðureignin við mannlega tilvist, eða með orðum breska listfræðingsins Sir Herberts Read: „barátta fyrir tilverunni - ekki líkamlega skilið heldur andlega“.

2. LIST Í DJÓNUSTU MANNSINS.

Það þarf engan sérfræðing til þess að koma fljótlega auga á sterkustu einkenni á list þessarar aldar: rótleysi, þunglyndi, þjáning og annað því skylt. Sá aldarandi, sem list þessarar aldar tjáir og túlkar með margvíslegum hætti, hefur að margra áliti verið hvað bezt skilgreindur í verkum þýzka heimspekingsins Friedrichs Nietzsche, m.a. í þessum orðum: „Er til eitthvað „upp“ og eitthvað „niður“? Erum við ekki á villu ferð um eitthvað óendalegt „ekkert“? Andar ekki um okkur tómleiki yfirgefins herbergis? Er ekki eins og hafi kólnað? Kemur ekki endalaust nótt og svo enn meiri nótt?“ Slík vitund kallar listamanninn til átaka, til nýrrar baráttu fyrir

Raffaél: Madonna úr Sixtínsku kapellunni í Róm, gerð krýngum 1517.

Villigöltur. Mynd frá steinöld (ca. 20 þúsund ára) úr helli í Altamira á Spáni. Hellamyndirnar á Norður-Spáni og Suður-Frakklandi fundust fyrr á þessari öld, nú hafa fundizt yfir 300 staðir með slíkum myndum. Hér er um að ræða elztu myndverk sem vitað er til að menn hafi gert. Þær hafa verið gerðar af veiðmönnum. Talið er að myndirnar hafi verið gerðar í trúarlegum tilgangi.

Alfred Kubin: Það er fullkomnað. 1903. Í þessari mynd dregur Kubin (1877-1959) fram níðurlæggingu hins krossfesta. Tíll myndarinnar, sem tektin er úr pístarsögunni, er í fullkominni andstöðu við þann skilning, sem flestir leggja í þessi orð Jesú á krossinum, hér gætu þau merkt að níðurlæggingin eða synd mannsins sé fullkomnuð.

Giotto: Krístur nglátinn. 1305-6. Úr Arena kapellunni í Padua á Ítalíu. Giotto er meðal merkustu listamanna kirkjusögunnar, fæddur 1266 í Flórens á Ítalíu. Myndin sem hér birtist er freska úr einakapellu í Padua.

lífinu. Við blásti kaos, formleysi, ógnvekjandi tilvera í rökkvuðum heimi.

Orð Nietzsches túlka hina nýju stöðu mannsins á tuttugustu öld. Það athvarf og öryggi, sem hann hafði m.a. haft í faðmi þeirrar umhyggjusómu móður, sem taldi sig vita flest svör við spurningum um tilvist mannsins, kirkjunnar, var hinum mynduga og upplýsta manni tuttugustu aldar ekki lengur sæmandi að því er virtist.

Hlutverk listarinnar var þá ekki heldur í því fólgið að vera kirkjunni og öðrum stofnunum til þjónustu. Hún var líka myndug og aðeins reiðubúin til þjónustu við manninn. En þar mætast list og kirkja á þessari öld að nýju, í þjónustunni við manninn, stundum utan, stundum innan kirkjunnar.

Meðal guðfræðinga hefur dæminu oft verið stillt upp á þann veg, að listamennirnir hefðu því hlutverki að gegna að tjá *spurningar* mannsins, „opna“ heim mannsins á hverjum tíma, skilgreina hann og túlka. Þetta gildir um allar greinar lista og ekki eru bókmenntir samtímans undan skildar. Samkvæmt þessum skilningi er það hins vegar hlutverk guðfræðinnar og þar með kirkjunnar að taka mið af þessu undirbúningsstarfi listanna og móta svar trúarinnar, fagnaðarerindisins, með þeim hætti, að það komist til skila. Um þessa „uppstillingu“ má lengi deila og því fer fjarri, að guðfræðingar séu á eitt sáttir um þetta viðhorf, sem hefur óneitanlega á sér yfirbragð einföldunar og vanmetur hinn skapandi kraft listanna.

Hins vegar má það til sanns vegar færa, að viðfangsefni listarinnar í samtímanum bera oft vitni um lífsvitund sem einkennist af óvissu og kviða. Hér er aftur komið að hugtökunum firring, heimilisleysi, úggur vegna óvissrar framtíðar og róttækar spurningar um tilvist mannsins. Hitt er vafalaust sjaldgæfara, að listin beri vitni um lausn og endurlausn, um frelsi undan firringu og ótta. Einkenni hennar eru m.ö.o. flest í ætt við *krossinn* en færri sverja sig í ætt við *upprisuna*, þar sem krossinn er tákn þjáningar, órvæntingar, niðurlægingar o.s.frv. en upprisan er tákn vonar. Þetta má m.a. greina af þeim mikla fjölda mynda, þar sem listamenn hafa sótt efnivið til Biblíunnar og nota einhverja atburði hennar eða tákn sem uppistöðu í verk sín.

Kristsmyndir eru t.d. afar algengar í myndlist undanfarinna áratuga. En sá Kristur, sem birtist þar, er oftast hinn þjáði, krossfesti, niðurlægði Kristur. Og þegar hinn krossfesti er annars

Edvard Munch; Ópið, 1895. Norðmaðurinn Munch (1863-1944) var einn af frumkvöðlum expressionismans. Eftir hann liggja myndir með biblíulegum viðfangsefnum, t.d. krossfestingu. Ópið sver sig í ætt við þann aldaranda, sem Nietzsche hefur túlkað og getið er um í textanum.

James Ensor: Kristur og gagnrýnendurnir, 1891. Ensor (1860-1949) var belgískur málari. Hann gripur oft til bíblíulegra minna, einkum úr þéslar-sögu Jesús. Hann hefur þá ævinnlega samsamað sjálfan sig með Kristi og er myndin Kristur og gagnrýnendurnir gótt dæmi um það þar sem Kristur á myndinni er enginn annar en Ensor sjálfur. Ensor hefur haft mikil áhrif á kristnismyndir á þessari öld. Hann taldi sig ofsóttan og þótt hann næði háum aldri gerði hann helstu verk sín fyrir síðustu aldamót.

vegjar hafa listanienn samtímans sýnt mikla hugkvæmni og ósjaldan unnið meðvitað eða ómeðvitað út frá orðum hans sjálfs: „Hvað sem þér gerið einum þessara minna minnstu bræðra það gerið þér mér.“ Þetta hefur gert listamönnum kleift að skynja Krist í sérhverjum manni, sem ber sinn „kross“, í einum eða öðrum skilningi: er undirokaður, niðurlægður eða þjáður. En þegar spurt var um vonina (*guðfræðilega talað: um upprisuna*), var oftast gripið í tóm. Þó hafa menn bent á, að vonin komi oft fram í táknmáli, sem er einnig hluti af táknmáli upprisunnar, t.d. ljósinu, viðáttumiklum bakgrunni eða á sambærilegan hátt annan.

Sá guðfræðingur, sem haft hefur mest áhrif á jákvæð viðhorf guðfræðinga á þessari öld til sambands listar og trúar er þýsk-ameríski guðfræðingurinn Paul Tillich. Hann lítur á listina sem tæki mannsins til þess að þreifa fyrir sér í rökkvaðri veröld og gera heiminn byggilegri. En það sem máli skiptir að hans mati og ræður um það úrslitum, hvort list getur kallast trúarleg eða ekki, er ekki myndefnið eða viðfangsefnið heldur vitund listamannsins um dýpri merkingu og innihald tilverunnar. Um það segir Tillich svo: „Nafn hinnar óendanlegu dýptar og hins ómælanlega grundvallar allrar tilvistar er Guð. . . Ef þú hefur meðtekið það, að „Guð“ merkir dýpt, þá veistu allnokkuð um hann. Þá geturðu ekki kallað þig guðleysingja eða trúleysingja því að þú getur ekki hugsað eða sagt: lífið hefur enga dýpt, það er bara yfirborðið. . . Ef þú gætir tekið undir orð af því tagi værirðu guðleysingi annars ekki. Sá sem veit um dýptina, hann veit um Guð.“

Þessi orð fjalla á afar almennan hátt um trú og list, þeim til grundvallar liggur trúarhugtak, sem er afar viðtækt að merkingu. En trú hefur líka þrengri merkingu t.d. í merkingunni trúarbrögð, kristin trú. Nú liggur beint við að spyrja um kristna trú og það samfélag sem hana iðkar, kristna kirkju, og afstöðu hennar til lista samtímans.

3. KIRKJAN SEM SKAPANDI SAMFÉLAG.

Það er ekki óeðlilegt, að spurt sé um afstöðu hins kristna safnaðar og þar með kristinnar kirkju til lista. Spyrja mætti, hvort hægt sé að búast við því, að hinn kristni söfnuður, sem grundvallast á ákveðinni trúarsannfæringu og ákveðinni lífsskoðun, sé reiðubúinn til þess að hleypa sjálfstæðri og „veraldlegri“ list samtímans inn fyrir sínar dyr? Í hvaða tilgangi? Getur hann fært sér í nyt alla

Alfred Hrdlicka: Dauðadansinn við Plötzensee. 1972. Hluti af myndröð, sem listamaðurinn gerði fyrir evangelísku kirkjunni í Plötzensee, útborg Berlínar. Þessar myndir sem hér sjást bera heitin: Emmaus, Kvöldmáltíð, Páskar. Kristur er hér meðfangi, frá honum stafar sérkennilegu ljóst, gluggarnir sem minna á kirkjuglugga eru gluggar kjötgeymslunnar þar sem fangarnir eru geymdir. Í Plötzensee voru fangabúðir nazista á sínum tíma. Hér er boðskapur uppreisunnar fluttur sem „návist hins upprisna“ í þjáningunni miðri.

Joseph Beuys: Krossfesting. 1962-63. Þjóðverjinn Beuys (f. 1921) er þekktastur fyrir „gjörninga“ sína og frumleika á gmsum sviðum. Hann hefur þá oft höfðað til biblíulegra viðfangsefna á einn eða annan hátt. Í myndinni, sem hér fylgir, standa tvær flöskur með blóði í við stöng, sem á er merki rauða krossins.

„Guernica“ eftir Pablo Picasso er „eitt besta trúarlega listaverkið á þessari öld“ segir guðfræðingurinn Paul Tillich. Það dregur upp angist mannlegrar tilveru, menn og skepnur englast sundur og saman í miskunnarlausri og vonlausri, að því er vörðest guðlausri tilveru. Picasso gerði þessa mynd, sem er risastór (7,8x3,5 metrar), fyrir 46 árum, eftir að þjáskir sprengluflugmenn höfðu að undirlagi Francos gert miskunnarlausu loftárás á spænska baskahöfnina Guernica með þeim afleiðingum, að 1.654 saklausir borgarar létu lífið. Verkið er málað í hvítu, gráu og svörtu. Það er nú í Prado-safninu í Madrid.

Vincent van Gogh: Kirkjan. 1882. Verk van Goghs eru oft á tíðum þrungin trúarlegri lífsskynjun, í verkum hans gætir mjög trúarlegra tákna, meðal þeirra er sólin, sem verður sífellt meira áberandi þegar á ævi hans liður. Lét hann fólst í því að finna upprunalegt samræmi milli manns og náttúru. Málverkið Kirkjan sýnir allt annað en fagnandi samfélag.

Kazimir Malevitsch: Dulhyggjumaður. Malevitsch var fæddur 1878 í eða við Kíev, d. 1935 í Leningrad. Hann sótti víðfangsefni sín oft til íkonalistarinnar og lét eitt sinn svo um mælt, að tilgangur hans væri að mála „rakta, umgjörðarlausa íkona“.

listamenn, jafnvel þá sem ekki játa kristna trú? Getur kirkjan tekið gilda þá list, sem er á eigin spýtur að seilast til sannleikans og reynir að opna „dýpstu leyndardóma sköpunarverksins, svo notuð séu orð Sir Herberts Read?

Þessum spurningum hefur að nokkru verið svarað hér á undan, en til þess að gera þeim nokkru betri skil er nauðsynlegt að átta sig á því, hver sjálfskilningur safnaðarins er. Ástæðan til þess, að fram hefur komið svokölluð „kirkjuleg list“ eða „kristileg list“ (t.d. nazarenarnir), er einmitt sú tilhneiging hins kristna safnaðar að vilja einangra sig og telja sig búa yfir sannleikanum öllum. En er það rétt sjónarmið?

Sú þróun, sem átti sér stað á 19. öld er kirkjan hropaði undan sterkum menningarstraumum, leiddi til þess að hún varð æ borgaralegri stofnun. Það var m.a. listin sem afhjúpaði kirkjuna aftur og aftur sem slíkt samfélag. Sem slík óttaðist hún hið nýja og leitaði hælís í hinu víðtekna og sóttist eftir samfélagi við hin kyrrstæðu, varanlegu öfl þjóðlífsins. Frá þessu voru sem betur fer undantekningar. En kirkja af þessu tagi, sem óttaðist samfélag við skapandi öfl framsækinnna listamanna, hlaut að hafna list samtímans. Það má til sanns vegar færa, að þessi „höfnun“ sem hér um ræðir hafi verið að verulegu leyti gagnkvæm. Það sem máli skiptir er þó það, að listamenn hættu ekki að fást við spurningar mannsins um það „að vera eða vera ekki“, spurningar um „dýptina“, um tilgang og von. Sagan sýnir, að listamenn (eins og t.d. Emil Nolde), sem gerðu biblíumyndir í framsæknum stíl fyrr á þessari öld á þeirra tíma mælikvarða, áttu erfitt uppdráttar innan kirkjunnar (enga mynd Noldes er að finna í kirkjum svo dæmi sé tekið). En hvað er þá kirkjan og hvers konar kirkja er það, sem óttast samfélag við skapandi og framsækna list? Er það kirkja Jesú? Er það kirkja á rétttri leið?

Til þess að gera langt mál stutt mætti segja, að kirkjan eigi sér tvær rætur, þar sem hún sækir vitundina um form til annarrar en vitundina um kraft til hinnar. Form og kraftur þurfa að haldast í hendur. Form án innihalds er litils virði, a.m.k. þegar kirkjan er annars vegar. Sama er að segja um kirkju, sem ætla sér að lifa á formlausum kraftinum eða andanum einum saman.

Kirkjan mótaðist í fyrstu að verulegu leyti í hinum hellenska heimi, þar sem andi hinna grísku spekinga sveif yfir vötnunum. Þeir leituðu hins varanlega, hins fagra og fullkomna, hinna eilífu forma. Í jafnvægi og kyrrstöðu sáu þeir flestir hverjir drauminn

rætast. Formið skipti meginmáli. Til eru kirkjudeildir, sem bera einkenni þessarar menningar, og ber þar fyrst að nefna austurkirkjuna, þ.e.a.s. grísku kirkjuna og skyldar kirkjudeildir, en einnig að nokkru leyti rómversk-kaþólsku kirkjuna.

Á hinn bóginn blasir svo við myndin af Jesú og lærisveinum hans og síðar af frumsöfnuðinum. Það er fámennur hópur til að byrja með. Þjónustan við manninn einkennir hann: við sjúka, útskúfaða, bersynduga, fátæka og marga fleiri. Einnig andstaðan við flest sem er varanlegt og stöðugt, við hin skipulögðu trúarbrögð, svo eitthvað sé nefnt. Jesús gaf það raunar þegar til kynna er hann hóf prédikun sína með því að fletta sundur spádómsbók Jesaja, að hópurinn ætti rót sína að rekja til spámannanna. Starf spámannanna fólst einkum í því að minna á réttlætið og andæfa gegn misrétti og öðru sem skerti hamingjuskilyrði mannsins.

Á því leikur enginn vafi, að Jesús og frumsöfnuðurinn tóku mið af spámönnunum. Kirkjan er því í eðli sínu *spámannleg hreyfing*. Hitt er svo annað mál, að hin sögulega þróun kristindómsins á Vesturlöndum breytti hlutverki hans á þann veg, að hann varð trúarbrögð, sem þorri manna aðhylltist og steypiti í sitt eigið mót. Hann varð fljótlega trúarbrögð hins almenna borgara og glataði þannig oft á tíðum hinu spámannlega eðli sínu.

Kirkjusagan greinir frá mörgum spámannlegum hreyfingum, sem spruttu upp innan hennar, má þar t.d. nefna fransiskanaregluna fyrr á tímum og síðar siðbót Lúthers, sem setti fram kjörorðið „*ecclesia semper reformanda*“ eða: kirkjan á að vera í sífelldri umbót. Stöðnun og kyrrstaða var siðbótinni uggvænleg tilhugsun. Viða um heiminn, ekki hvað sízt í þriðja heiminum er kirkjan að endurheimta sitt spámannlega eðli.

4. TVÆR LEIDIR TIL SAMVINNU.

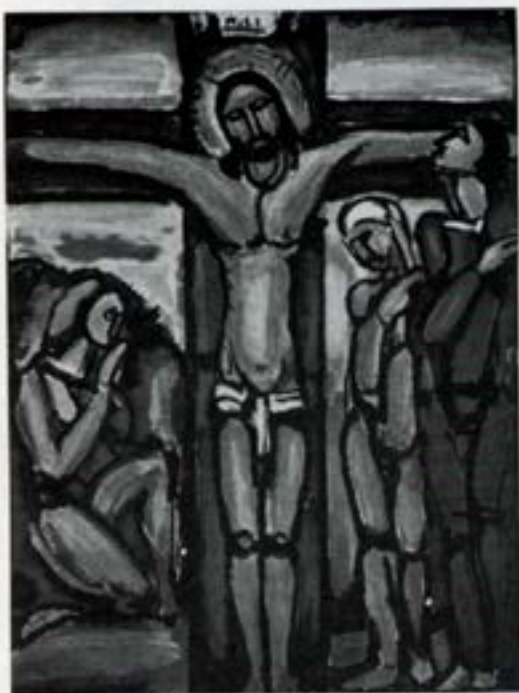
Kirkjan getur haft samvinnu við listamenn samtímans eftir tveim leiðum: list og kirkja geta verið *samverkamenn* innan veggja kirkjunnar og *viðmælendur* í viðari skilningi. Hið fyrra grundvallast á hefðbundnum viðhorfum til lista, þar sem kirkjan gengur út frá þjónustuhlutverki listanna. Ótal dæmi úr samtímanum sýna, að

Oskar Kokoschka: Kristur hjálpar seöngum börnum. 1945. Mynd þessi er gerð í lok setnni heimsstyrjaldarinnar. Listamaðurinn setur Krist inn í hinn þjóðfélagslega veruleika. Á krossinum stendur m.a.: Til minningar um evrópsk börn sem verða að deyja af kulda og hungri.

José Clemente Orozco: Kristur brjotur krossinn sinn. 1943. Mexikaninn Orozco fór óvenjulegar leiðir við gerð krossfestingarmyndra, en hann gerði margar slíkar. Á myndum hans, sem hvað stíl snertir minna oft á El Greco, er Kristur fulltrúi hinnar þjáðu og kúguðu þjóðar hans, Mexíkana.

Georges Rouault (1871-1958): Kristur á krossinum. Fáir listamenn á þessari öld hafa átt jafnmikinn þátt í endurnýjun kristrmyndarinnar og þessi franskir málari. Hann lítur svo á, að hinir þjáði, hver sem hann er, sé Kristur, m.ö.o. hann samsamar Krist með hinum þjáða í anda orðanna: Hvað sem þér gerirð etnum þessara minna minnstu bræðra það gerirð þér mér.

Þetta viðhorf þarf ekki að fela í sér neitt ófrelsi listamanna. Dæmin sýna einmitt að kirkjan getur enn sem fyrr verið vettvangur skapandi listamanna á öllum sviðum. Listiðnaður er ekki undanskilinn. Vandí safnaðarins er einkum sá, að viðhorf hans til listar innan kirkjunnar er oft mótað af ákveðnum stíltegundum, sem oft á tíðum hafa unnið sér vissa hefð innan kirkjunnar, sbr. það, sem áður var sagt um nazarenastílinn. Hins vegar hlýtur söfnuðurinn að gera réttmætar kröfur til þeirra listamanna, sem starfa á hans vegum um að þeir séu vel að sér í tákniheimi kirkjunnar, hugmyndafræði hennar og skilji hlutverk hennar. Á þessu vill stundum verða nokkur misbrestur. Tákniheimur kirkjunnar er mikill að vöxtum og geta listamenn lengi ausið af þeim brunni. Þetta gildir sér í lagi um allan kirkjulegan listiðnað.

Kirkjudeildir greina sig mjög hver frá annarri þegar myndlist er annars vegar. Meðal þeirra hafa myndast hefðir með ýmsum hætti. Bæði austurkirkjan og rómversk-kaþólska kirkjan hafa löngum kunnað að meta myndlist í stórum stíl eins og kirkjur þeirra bera vitni um. Á miðöldum voru myndirnar kallaðar „Biblíá hinna fátæku“ og gegndu þá ekki hvað sízt fræðsluhlutverki og voru hinum ólæsa almúga óhjákvæmileg aðstoð. Meginstraumur siðbótarinnar var hins vegar í upphafi heldur andsnúinn myndlist, sú tilhneiging var sterk á þeim tíma að gera guðspjónustuna sem einfaldasta í sniðum. Myndbrjótur komu víða fram. Marteinn Lúther var þó mikill vinur lista og listamanna og tíður gestur á vinnustofum þeirra Cranachfedga í Wittenberg.

Sú list, sem hér hefur verið rætt um, gæti gengið undir heitinu *kirkjulist*, það er list sem við blasir innan veggja kirkjunnar. Hún sækir oft myndrænan efnivið til biblíulegra atburða, til kirkjusögunnar, í tákniheim kirkjunnar í formum eða litum eða er með öllu óhlutbundin. Í þessu efni ætti kirkjan, nú sem fyrr, að keppa að því að fá til samstarfs við sig færustu listamenn, sem völ er á.

En kirkjan getur átt samstarf við listamenn í viðari og óráðari skilningi eins og fyrr segir. List og kirkja geta kallast á sem viðmælendur vegna sameiginlegrar þjónustu við manninn. Maðurinn og tilvist hans eru viðfangsefni beggja. Þar er komið að hugtakinu *trúarleg list*. Með því er átt við þá list, sem á einn eða annan hátt tekur mið af spurningum mannsins um líf og dauða, von og ótta, tilgang og innihald, sem allt eru trúarlegar spurningar. Við þær er fengizt hvarvetna þar sem skapandi listamenn eru að

Albrecht Dürer: Apocalypse. Hluti af myndröð sem Dürer gerði um Opínberunarbók Jóhannesar, þar sem fjallað er um hina síðustu tíma. Dürer gekk síðbót Lúthers ekki á hönd en vann mikið í hennar anda. (gerði m.a. mynd af Lúther). Ýmsir bestu listamenn samtíðartínnar gengu til liðs við Lúther og samstarfsmenn hans, má þar t.d. nefna þá Cranachfedga í Wittenberg, sem voru nánir vínir og samstarfsmenn Lúthers.

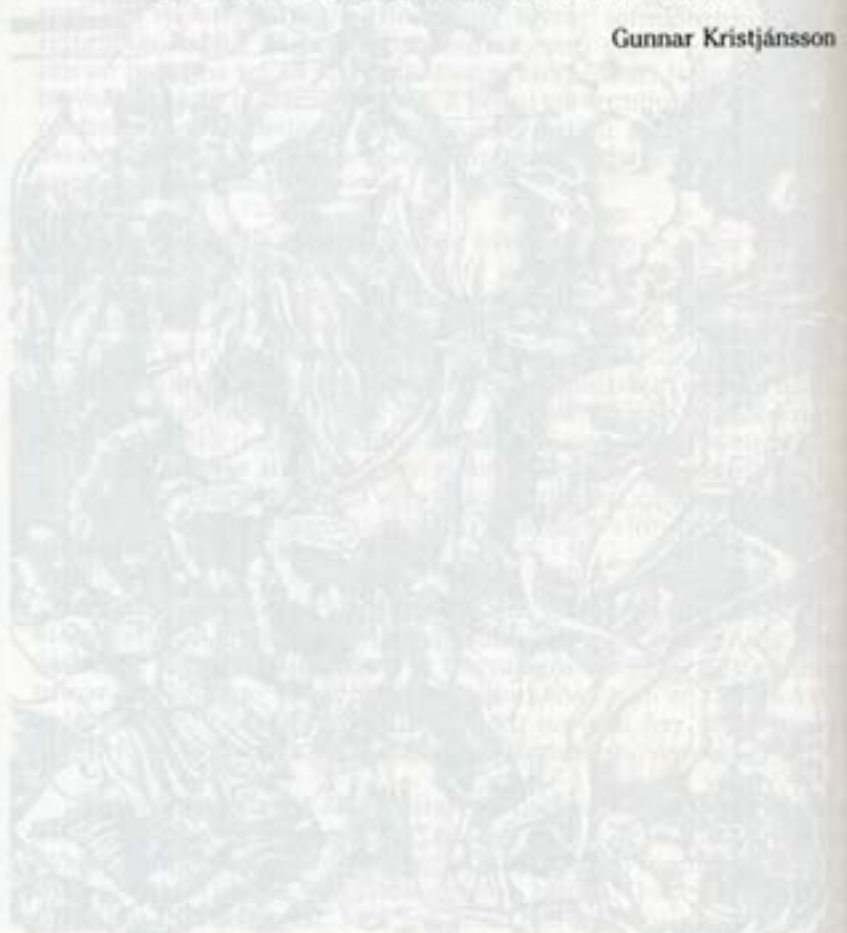

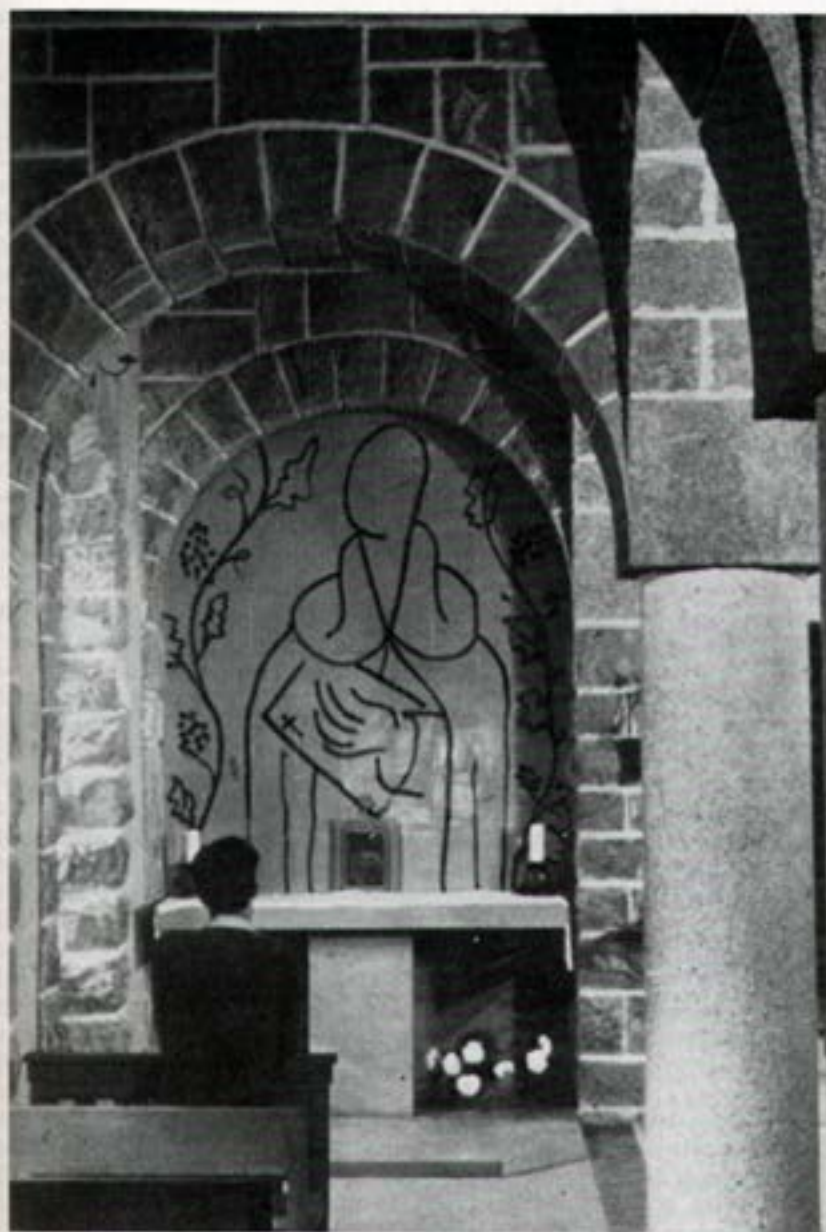
Kirkja arkitektans Le Corbusier í franska sveitaportinu Ronchamp er oft talin meðal þess bezta, sem gert hefur verið í kirkjulist á þessari öld og er þar með talin sýna, hvers sambúð listar og kirkju er megnug. Þessi mynd sýnir hluta kirkjunnar að innan.

stórfum. Samkvæmt þeim skilningi er trúin undirstraumur menningarinnar og menningin form trúarinnar.

List og trú mætast því ekki aðeins í messunni þar sem þær hafa um aldir átt samstarf heldur nánast hvar sem maðurinn fæst við innviði lífs síns. Og þá vaknar spurningin, hvort mikið hafi breytzt frá því hellisbúinn í Altamira teiknaði myndir sínar á dimman vegg skútans sem listamaður og prestur í senn.

Gunnar Kristjánsson

Henri Matisse (1869-1954) gerði þessa altaris-
mynd fyrir litla þorpskirkju í bænum Assy í
frönsku ölpunum. Í sömu kirkju eru verk eftir fleiri
þekktu listamenn: Chagall, Rouault, Léger,
Richier, Lucrat, Bonnard og Braque.

Þessi mynd er ein af mörgum verkum Matisse, sem hafa verið sýndar í Reykjavíki. Í myndinni er sýnt hvernig Matisse hefur notað lit og form til að skapa einnig myndir, sem eru mjög ólíka þeim, sem hafa verið sýndar í Reykjavíki.

Myndir Matisse, sem hafa verið sýndar í Reykjavíki.

UM KÓR OG SKIP

Vorið 1957 gerðist það á Þingvöllum, er menn voru að grafa fyrir rafstreng milli Valhallar og Þingvallabæjar, að þeir komu niður á merkilegan og ævaforan bronshlut. Var hann á tæplega hálfis metra dýpi syðst í Miðmundatúni og gólfskán undir með kolaleifum. Við skoðun reyndist hlutur þessi vera hún af biskupsbagli, þeirrar tegundar sem nefndur er tá-bagall, en það nafn er dregið af gríska bókstafnum T (*tau*) vegna þess að slíkir húnar hafa einatt þá lögun. Bagalshúnn þessi er samhverfur um miðlinu, þar sem enn situr eftir brot úr falnum, og síðan eru armarnir uppundnir og enda hvor um sig í stílfærðum dýrshausi með sterkum einkennum úrness- og jafnvel hringaríkisstils. Í ritgerð sem Kristján Eldjárn skrifaði um fund þennan (*Árbók Hins ísl. fornleifafélags*, 1970), telur hann bagalshúnninn frá því skömmu eftir 1050, þ.e. úr íslenskri frumkristni, og miklu þykir honum líklegra að hér sé komið virðingartákn einhvers hinna erlendu trúboðsbiskupa, er sóttu Þingvelli heim til þess að kristna landslýðinn, heldur en það sé bagall hins fyrsta íslenska biskups, Ísleifs Gizurarsonar, sem vígður var árið 1056. Hér var því ekki aðeins fundinn elzti biskupsbagall á Norðurlöndum, heldur um leið elzti gripur íslenzkrar kirkjusögu. (*Sjá nr. 1 á sjýningu þessari*).

Þvi er þessi fundur hér nefndur, að hann itrekar sjálfan uppruna íslenzkrar kirkjulistar. Í Kristnisögu segir frá því er oddvitar hins nýja siðar, Gizur hvíti og Hjalti Skeggjason, komu á Alþing kristnitökusumarið ásamt klerkum sínum og fylgjurum, að þeir gengu skruðfylkingu ofan af Almannagjárbarminum hærrí og á Lögberg. Báru þeir fyrir sér krossa, sveifluðu reykelsskerjum og kyrjuðu rómanskan söng. Gripirnir sem þeir fóru með voru mönnum nýlunda, en þeir sem nú vildu reisa kirkjur og efna til kristnihalds, urðu að afla sér slíkra tákna og áhalda. Fyrst í stað var slíkt að sjálfsögðu ekki unnt nema fá gripina utanlands, frá Noregi, Bretlandi og meginlandinu, en vafalaust hefur þó ekki liðið á löngu áður en íslenzkir hagleiksmenn tóku sér erlenda smíði til fyrirmyndar, og hafa þeir þá sveigt það að eigin efnum, verkkunnáttu og ekki sízt að þeirri stílhefð sem þeir voru sjálfir sprotnir úr. Þannig myndast hinn íslenzki, rómanski stilli, samþættur af þessum erlendu áhrifum, klassísk-býsönskum, og norrænni, innlendri listhefð.

Innfluttir kirkjugripir með rómönsku stílmóti eru þó nokkrir til og sumir ákaflega vandaðir, svo sem róðukross með glerhöllum og smeltu verki frá Tungufellskirkju (*Þjms*, 7032) og textaspiöld með gröfðu og smeltu verki frá Grund í Eyjafirði (*Nat. Mus. Kmh*, 12574). Á báðum gripum þessum, sem munu sennilega franskir,

er gnægð trúarlegra tákna, og hefur slíkt ekki verið ómerkur skóli innlendum listhögum.

Um hitt er þó meira vert í sögu okkar, sem af innlendu smíði er efnit, þótt ekki séu þeir gripir eins skínandi. Krafturinn kemur þar á móti, trúarkynngi hins einstaka, fremur en fágun hins lærða lónaðarmanns á verkstæði. Þar er róðan frá Úsum í Svarfaðardal (*Þjms.* 4795) áhrifamikið dæmi, en hún mun naumast yngri en frá miðri 12. öld. Þar er sýndur Kristur „hinn máttki“, „yfirskjöldungur“ veraldar, með kórónu á höfði, opin augu, standandi á stalli sínum, með tignarlegt skegg og langa hárlokka fram á herðar. Öll er myndin innhverf og ströng, svo sem önnur verk rómanska tímans, og ekki hefur hún verið áhrifaminni er hún stóð með upphaflegum litum í reykeisilími og rökkri miðaldakirkjunnar.

Það er næsta erfitt fyrir nútímamann, sem vanur er fátækt og oft nær listrænni geraðun íslenzkra kirkna, að ímynda sér það ríkisdæmi búnaðar sem miðaldakirkjan þarfnadist og átti til. Um það eru máldagar okkar, einhverjar ríkulegustu heimildir um búnað miðaldakirkna í Norðurálfu, ólygnar heimildir. Það var mikill fjöldi manna sem að þessu starfaði, við að rita og lýsa helgar bækur, skera út, gylla og mála likneskur, vefa dúka og sauma tjöld, smíða og grafa silfur, drífa helgiskrin, grafa í bein og tönn og mála myndir. Og þetta var ekki „list listarinnar vegna“, heldur trúarleg lofgerð og kirkjuleg nauðsyn í senn.

Að sjálfsgöðu hafa biskupsstólarnir, klaustrin og hinir ríkari staðir verið hvað atkvæðamest í þessum efnum. Á dögum Jóns Ögmundssonar á Hólum er þannig getið um latínulærða konu, Ingunni að nafni, sem saumaði, tefldi (*p.e. óf spjaldvefnað*) „eða vann aðrar hannyrðir með heilagra manna sögum, kynnandi mönnum guðs dýrd eigi aðeins með orðum munnsins, heldur og með verkum handanna“. Og á dögum Páls Jónssonar í Skálholti, sem ríkti þar er háblómi rómanska stílsins stóð, var staðurinn skipaður listamönnum á mörgum sviðum. Í þjónustu Páls biskups voru meðal annarra Þorsteinn gullsmíður Skeggjason frá Syðri-Bægisá, sem látinn var gera mikla brik yfir háaltari Skálholtsdómkirkju, sjálfsgat málmdrifna og grafna, og honum féll einnig í skaut hið mikla verk, sem var helgiskrínið stóra um jarðneskar leifar Þorláks helga Þorhallssonar. Annar listhagi á staðnum var útskurðarkonan Margrét, „er þá var oddhögust allra manna á Íslandi“, en hún skar meðal annars út biskupsbagla, svo sem til gjafar handa Þóri erkibiskupi í Niðarósi, og afar er líklegt að hún hafi einnig skorið bagalshún þann með dýrsmýndunum sem upp kom í steinþró Páls sumarið 1954. Þegar Páll biskup réðst í það að reisa háan stöpul við dómkirkjuna, lét hann gera kapellu uppi í stöplinum og helgaði

Textaspjald með grófnu og smeltu verki frá Grund í Eyjafirði. Í miðri situr krýndur Kristur á regnboganum, dómari lífenda og dauðra, en tákna guðspjallamannanna í hornunum.

Nationalmuseum, Kaupmannahöfn.

Höfuð Krists, af röðu frá Ufsum í Svartárdal, skortinn í birki. Myndin er með hreinum rómönskum einkennum og varla yngri en frá miðri 12. öld.

Þjóðminjasafn Íslands.

hana Þorláki forvera sínum. Síðan kvaddi hann til Atla prest, skrifara sinn, til að „penta (*p.e. mála myndum*) allt ræfur innan í stöplinum og svo bjórin (*gaflinn*) og tjalda allan hið neðra, . . . vel og fagurlega“, svo sem segir í Páls sögu biskups, sem reynzt hefur hin trúverðasta heimild. Málverkin (*og etv. með myndefnum úr sögu Þorláks*) hafa því verið í kapelluloftinu og á efri hluta gafflsins, en veggirnir sjálfir hengdir ofnum og saumuðum tjöldum. Vafalaust hafa skruðtjöld þessi verið unnin í Skálholti, svo hér eru saman komin gullsmíði, eða betur sagt drifsmíði, útskurður, málalist, vefnaður og útsaumur. Loks má ekki gleyma steinhögginu, þar sem er sjálf grafpró Páls biskups, en gizkað hefur verið á að Amundi Arnason, einn af listsmíðum biskups, hafi höggvið hana. Hún er með hreinu rómönsku lagi, bogadregin fyrir báða enda og með sívölum stuðlum beggja vegna við höfuðgaffl.

Við lok 13. aldar verða miklar breytingar hér á landi, bæði í málefnum kirkjunnar sjálfrar og í kirkjulegri list. Gömlu og ríku kirkjulénin ganga úr höndum veraldlegra höfðingja til kirkjunnar, og vald biskupsstólanna eflist að völdum og auði. Kirkjuvaldið tengist Noregi æ nánar, en um það leyti voru þar mikil umbrot í listum, þar sem hinn nýi gotneski still, sprottinn upp af krossferðunum og borgarmyndun um Vesturevrópu, var óðum að hasla sér völl. Í stað hins fámálga og hátíðlega rómanska stils kom nú miklu innfjálgari túlkun trúarlegra efna: Mynd Krists breyttist úr ímynd kórónaðs konungs í þyrnum krýndan sáramann með blæðandi undir; María í hásæti sínu með veldissprotann verður mild og ljúf, með barn sitt hjalandi á hnjónum. Oddbogi og langar flóandi línur og fellingar, laufamynstur og vínviðarteinungur, koma í stað hins þunga rómanska hringboga, fléttuverks og akantusblaða. Þetta er list hinnar vígrelfu og sigrandi kirkju.

Fjórtaða öldin er enda mesta blómaskeið kirkjulegrar listar hér á landi og búnaður kirkna svo ríkulegur víða, að næstum ótrúlegt er, væru máldagarnir ekki svo afdráttarlauser heimildir. Eitt er þó sem stuðlaði sérstaklega að þessu ríkidæmi í list og öllum búnaði, en það var sú venja, sem færðist nú mjög í vöxt, að kirkjuhaldarinn mátti greiða kirkjutíundina, „portionem ecclesiae“, með því að afla til kirkjunnar gripa, í smíð, vefnaði, saumi eða málverkum, eða með viðhaldi og uppgjörð guðshússins. Það gefur auga leið, að kirkjuhaldaranum var það mikið hallkvæmi að geta látið listhaga menn, jafnvel á sínu eigin heimili, vinna slík verk, fremur en greiða tíundina í fé eða gjaldvöru. Í máldögnum úr af slíkum færslum. Um Reyjakirkju í Ölfusi segir t.d. í máldaga hennar 1397: „Lagði Sturli til kirkjunnar altarisklæði og dúk, hókul, paxspjöld 2 og pentan frammi fyrir kór (*p.e. málaðar myndir vestan*

María mey í hásaði. Hún ber kórónu, heldur á langskæptum ríkissendi í hægrt hendi, en með þeirri vinstri heldur hún utan um son sinn, sem lýft úr þrem fingrum til blessunar. Myndin, sem er í artdáskrá frá Skarði á Skarðsströnd, ber stærkan rómanskan stílsleip og mun vart yngri en frá því um 1300.

Arnasafn, Kaupmannahöfn.

Drifid skrin frá Keldum á Rangárvöllum. Á þakflettnum situr Kristur á regnboganum í albaug, en á veggflettnum er hann sýndur krossfestur, ásamt með táknnum Markúsar og Jóhannesar og myndum þeirra á báða vegu. Yzt eru rómönsk akantusblöð.

Nationalmuseum, Kaupmannahöfn.

Kaleikur með rómönsku lagi frá Svalbarða. Stéttin er kringlótt, hnúðurtinn, með akantusblöðum, er kúlulaga, og skálin er sem næst hálfkúluform. Gætt verið íslenzkt smíðt. Patinan er miklu yngri, frá 1607, og með þýzkri áletrun.

Nationalmuseum, Kaupmannahöfn.

megín á milligerð kórs og kirkju). Þetta allt saman fyrir hálft þriðja hundrað. Fellur niður af portione þeirri er reiknaðist meðan hann var 19 hundruð og 18 álnir." Hér dregst þetta tillag Sturla með öðrum orðum frá kirkjutíundarskuld hans og lækkar hana um hálft þriðja hundrað.

Auk listaverka og skróða sem kirkjum öfluðust á móti tíundinni, bárust þeim miklar og oft ríkulegar sálugjafir, ýmist í fé, til þess að kaupa fyrir, eða í gripum. Í Vilkinsmáldaga biskups er þannig sagt frá gjöfum Þuriðar Kolbeinsdóttur (*Péturssonar í Ási í Holtum*) sem hún færir helmakirkju sinni: „Item gaf Þuriður Kolbeinsdóttir kaleik forgylltan er vegur 9 aura (*eyrir veginn = 36 álnir vaðmáls, 9 aurar = 324 álnir vaðmáls*), glitaðan altarisdúk með 17 peningum smeltum og gylltum, gullborða breiðan á altarisdúk, búning á altarisklæði með smá silfurpeninga gyllta 30, stórt hangandi gler, þrjár merkur vax og mörk reykersis, fimm perluhnappa og undir hlað, 8 álna refil nýjan um kórinn, vatnskerað, kertastiku er standa mega fjögur ljós í.“ Þetta eru miklar gjafir og sýnilega dýrar, ekki sízt kaleikurinn, altarisdúkurinn og búningurinn á altarisklæðið, sem hvortveggja er skreytt ásaumuðum smeltum (*emaleruðum*) og gylltum peningum.

Veggskreyting íslenzkra miðaldakirkna var aðallega með tvennum hætti, og skal fyrst minnst á tjöldunina. Sá siður, að tjalda kirkjur innan, á sér tvennar rætur. Annarsvegar var það forn siður, aftan úr víkingaöld, að tjalda innan skála, og hefur sá siður færzt yfir á kirkjuhúsin og um leið tekið á sig nýjan blæ, bæði að myndefni og stíl. Hin ástæðan eru ófærð fyriræli II. Mósebókar um gerð guðshúss, er vera skuli sem tjaldbúð innan. Efst á veggjum kirknanna var refill, oft mjög langur ef hann var í framkirkjunni, en skemmri um sönghús eða kór. Á refilum þessum hafa ýmist verið statískar myndir, svo sem með einstökum atriðum eða táknnum í hringreitum („hringareflar“), eða með sögum. Árið 1360 eru þannig í Hvammskirkju í Laxárdal „tjöld um alla kirkju“ og „refill 4 álnir og 20 (24 álnir = 11, 37 m.) og er á Karlamagnúss saga“. Aðrir refilar eru með afrekum heilagra manna, svo sem „Martinus refill með bjór“ á Grenjaðarstað 1406, og á sama ári „refill sem á er Nikuláss saga með glituum dúk“, sem er sálugjóf Steinmóðs prests til kirkju sinnar.

Niðurunan refilum féllu síðan tjöldin. Þau voru af ákaflega margvíslegri gerð, ýmist aðeins steind (*p.e. lituð*), glituoð (*útsaumuð með glitsaumi*), með sprangi (*p.e. vefnaður eða saumur með lausaslöngu*), eða að þau eru nefnd skróðtjöld. Undir refilum og tjöldum voru dúkar til hlífðar þeim, t.d. fyrir veggraka, og stundum jafnvel skinn: „Kirkjutjöld hálfimmtug með dúkum, fyrir 400“

Altartisskápur frá Múlakirkju í Aðaldal, 140 sm háur og 55 sm breiður. Í miðri stútur María með barnið í kjöltu sér, en myndirnar innan á vængjunum eru höfnaðar, nema hvað sér fyrir, að tvær persónur hafi verið í innri reitunum, en ein í hverjum hinna ytri. Maríumyndin sjálf ber gotneskan svip, og enn er hægt að sjá móta fyrir litum og gyllingu.

Nationalmuseum, Kaupmannahöfn.

María með barnið innan í lífu, en umhverfis er
hálfteiknuð trjákróna, sem tveir krúpandi englar
stydja. Milli þeirra er trjástofninn, svo hér er
óefað um að ræða Tré Ísai eða ættartré Krists.
Fyrir ofan meginmyndina eru teikningar af veldi-
manni og dýrum.

Úr Íslenskri teiknibókinni,
AM 673a, III, 4to.

(Skarð á Skarðsströnd, 1327), „3 reifar í sönghúsi og góðir dúkar undir“ (Hofskirkja í Skagaf., 1318), en séu undirdúkar ekki, er slíkt einnig nefnt: „Tjöld dúklaus umhverfis kirkju“ (Staður í Steingrímsfirði, 1397). Þá voru á göflum kirkna svokölluð björtjöld (björ = gafi). Þannig var Helgastaðakirkja árið 1318 „altjólduð með börum tveim“, og Staðarkirkja í Hrutafirði átti sama ár „tjöld umhverfis kirkju, björ og sótrift og himintjöld 3“. Sótriftir voru klæði yfir líkneskjum, til þess að varna sótfalli á þau. Á Kaldaðarnesi í Flóa er árið 1397 „sótrift yfir heilögum krossi“. Oft eru sótriftir yfir altari, og stöku sinnum er þeim lýst, svo sem í Áskirkju í Holtum, þar sem segir að „sprangaður dúkur (sé) yfir Ólafsskrift“, þ.e. líkneskju Ólafs konungs helga. Himintjöld eru nefnd, og er naumast annað af að ráða en að þau hafi verið strengd yfir kirkjunum. Hefur kirkjuhúsið þá sannarlega uppfyllt það boð Mósebókar, að „þú skalt tengja saman dúkana hvern við annan, svo tjaldbúðin verði ein heild“. Við tjöld þessi, reifa, dúka, sótriftir og himintjöld bætast svo að sjálfsögðu altarisklæðin, brúnir, borðar, brikarklæði, texta- og fontklæði og messuskrúðinn sjálfur, sem var til skipta eftir tímum kirkjuársins, svo og tjöldin sjálf í hinum ríkari kirkjum, þar sem t.d. er talað um sérstök föstutjöld eða langaföstutjöld.

Um þessa miklu vefjar- og útsaumslist er rétt að hafa það í huga, að Ísland var eitt mesta ullarland í Norðevrópu á miðöldum, og sennilega ekki það heimili til, að ekki væri þar vefur sleginn.

Hin tegund veggskreytinga voru svo málverkin. Áður var á það minnst, er Páll Jónsson lét Atla skrifara sinn penta innan loft og gaffveggi Þorláksskápallunnar í Skálholti. Slíkt var ekki einsdæmi, enda eru nafnkenndir nokkrir íslenskir málara á 13. og 14. öld sem virðast hafa verið „pentar“ að atvinnu. Ástæða þess, að veggmálverka er svo sparlega getið í máldögum, er sú, að þau voru hluti hins veggfasta kirkjuhúss, en ekki laust ornaenta sem hægt var að farga og þurfti að bæta við prestaskipti.

Á miðöldum, og raunar langt fram eftir, var milligerð milli kórs og framkirkju, ýmist með heilu þili umhverfis kórdrar eða með gagnbrotnu verki neðra, en efri hlutinn og björpilið sjálf heilt. Þil þetta, sem þá sneri að kirkjugestum, virðist hafa verið algengasti staður veggmálverka. Í máldaga Reykjakirkju í Ólfusi, sem að framan er getið, er nefnd „penta frammi fyrir kór“, og í Hofskirkju í Eystrihreppi er árið 1397 „pentaður kór framan“. Slík málverk á kórvegg hafa að líkindum ýmist verið Maestas Domini, þ.e. Kristur á veldisstól, dómarí lifenda og dauða, með útmálun Helvítis og Paradísar til hvorrar handar, eða oftast hinn sigrandi Kristur á krossi, ásamt með Maríu og Jóhannesi. Kristsmyndin sjálf hefur þá

Altarisklæði með postulunum tólf, frá Hrafnagili í Eyjafirði, saumað með reifsaumi. Hæð 97 sm, breidd 106 sm.

Nationalmuseum, Kaupmannahöfn

Hluti úr útskortinni altartstöflu með mynd Kvöldmáltíðar eftir Guðmund bilsckera Guðmundsson frá Bjarnastaðarhlíð. Taflan, sem er í hretnum barokkstíl, er úr Reykjakirkju í Tungusvelli í Skagafirði, og á henni stendur: „Kvöldmáltíð Wors Drottens Iesu Christi A° 1682.“

Þjóðminnjasafn Íslands.

Tveir samsaumaðir refilar í Konunglega þjóðmínjasafninu í Edinborg. Í safnskránni segir, að refilar þessir hafi verið í lögbtingshústinu á Þingvöllum þar til Alþing var þaðan flutt aldamóta-árið 1800 (eða réttar: 1799). Til safnsins komu þeir 1858. Hinn eldri, sem neðar er á myndinni, er sagður verk íslenskra klaustursystra úr kaþólskri tíð, og er á honum svo felld áletrun: „Hvor sem tíalldid eignast aa alldrei lucku slep(p)t.“ Efri refillinn og hinn lengri er miklu yngri, enda er saumað á hann vers eftir Hallgrím Pétursson, svólátandi: „Al(l)ra syðast þa a eg hler/ andlate mynu ad glegna/ sle þa minn gud fyrir stonum ple(r)/ sonar þyns pynan megnai þegar hann lagdur langt a trie/ leit til þyn augum graatande.“

The Royal Scottish Museum, Edinborg.

verið yfir miðjum kórðyrum, en hafi málverk ekki verið, hékk þar gjarnan útskorin róða, svo sem oft er getið í máldögum.

Fyrir kemur að kórinn sjálfur er málaður myndum, svo sem var í Vallaneskirkju á Völlum árið 1397, en þá leggur síra Oddur Teitsson (en við kirkjuna voru tveir prestar og tveir djáknar) kirkjunni til mjög rikulegan skruða á móti kirkjutíund, en að auk, að „hann lét penta kórinn“. Og enn kemur fyrir að kirkja virðist almáluð myndum innan, svo sem Kolbeinsstaðakirkja í Kolbeinsstaðahreppi: „Herra Ketill (Þorláksson hirdstjóri, d. 1342) lét penta innan kirkjuna og lagði það fyrir tjöld er kirkjan átti og voru þau verð þriggja hundraða.“ Hér kemur því fram, að málverkin hafi verið metin til jafns við tjöldin, á þrjú hundruð (tölfræð), sem samsvarar 432 álfnum vaðmáls, svo viðmiðun sé nefnd.

Auk föstu veggmyndanna áttu kirkjur mikið af lausamálverkum, sem ýmsum nöfnum eru nefnd í máldögum, svo sem „blað

pentað" (*Garðakirkja á Skipaskaga*.), „Mariulikneski Magdalenu á blaði" (*Hólskirkja í Eyjafirði*, 1429), „Mariulikneski slétt pentað" og „blöð fjögur pentað" (*Urðir í Svarfaðardal*, 1394) og „Mariulikneski slétt pentað með hurðum" (*Kirkjulækur í Fljótshlíð*, 1371).

Von er nú að einhver spyrji, hvort þessarar íslensku myndlistar miðalda sjái hvergi stað lengur. Veggmálverkin hurfu að sjálfsögðu með kirkjuhúsunum sem þau prýddu, en myndbrotaalda siðaskiptanna og efnalegt bjargarleysi síðari alda sáu fyrir flestu hinu. En samt sem áður er list þessi ekki með öllu glötuð. Á skinnhandritum okkar eru mjög víða slíkar myndir, málverk í smáu formi, sem eiga að myndefni og stíl miklu fremur sammerkt við veggmálverk heldur en bóklýsingu. Þar hafa enda sömu listamennirnir um fjallað sem máluðu veggmálverk kirknanna og lausamálverkin. Séu þær myndir stækkaðar, með því að varpa þeim á sýningartjald, er engu líkara en þær losni úr álögum þeirrar smæðar sem skinnblaðið markar þeim og ódlist svig og andrúm sinnar réttu stærðar.

Myndreitir úr paxspjaldi frá Breiðabólstað í Fljótshlíð, skortið úr rostungstönn. Af stíl og búningum að dæma, gæti spjaldið verið frá 14. öld. Myndin sýnir uppreisnu Krists.

Þjóðminjasafn Íslands.

Fjöldi útskorinna líkneskja í íslenskum kirkjum var þvílíkur, oft á annan tug í hinum rikari guðshúsum, að það hefur ólíklega allt verið frá útlöndum keypt. Til slíks þurfti verðtækan gjaldeyri, góð sambönd og flutning, og þegar góðir skurðhagar voru nærlendis, mætti kalla slíkt óþarfa, nema þegar um meiriháttar skurðverk var að ræða. Allt frá fyrstu öldum byggðar voru Íslendingar miklir útskurðarmenn, og í hinu merka leiðbeiningarbréfi í AM 194, 8vo, þar sem myndhöggvari leiðbeinir munki um gerð, gyllingu og málun líkneskja og altarisbrika, kemur glöggst fram að sú innlenda kunnátta var til. (Sjá: Ólafur Halldórsson: *Líkneskjusmið*, í *Árbók Hins ísl. fornleifafél.*, 1973). Eins eru nokkur hinna varðveittu líkneskja í Þjóðminjasafni okkar og dana sennilega íslensk að uppruna, en með siðaskiptunum var þeirra ekki trúarleg þörf lengur – né heldur leyfileg –, svo fremur er furða en hitt, að nokkur hafi varðveitt.

Í því sem hér er að framan rakið, er með öllu sleppt þeim fjölmörgu og margbreytilegu lausamunum sem íslenskar kirkjur áttu innan um sig, allt frá búnaði altaris og kórs, um stúkur og útölturu, til spegla í skurðhúsi, útiklukkna, mundlauga, merkja og grefstrunartækja. En slíkt er utan þess ágrips sem hér er til efnt.

Þegar bornir eru saman hinir eldri og yngri kirkjumáldagar, er ljóst að 15. öldin, með svartadauða, tíðum eldgosum og óáran í landi, er menningarlegt hnignunarskeið. Þjóldunin leggst nærri af, og séu kirkjur endurbyggðar, er þar allt af minni efnum en áður var. Nokkurn fjörkipp tekur þetta þó á fyrri hluta 16. aldar, enda sátu þá stórhuga menn biskupsstólana báða, Ögmundur syðri, Gottskálk og Jón Arason nyrðri, sem öfluðu dómkirkjum sínum, og eflaust öðrum stöðum, góðra fanga.

En nú voru siðaskiptin skammt undan, með myndfælni sinni og myndbrotum. Svo sem í öðrum menningarbyltingum var til slíks ekki af illu einu stofnað. Þar var á ferð uppreist nýrrar aldar og frjálslegri viðhorfa, sem eðlis síns vegna varð að ganga af kreddu og ofurvaldi katólsku miðaldakirkjunnar dauðum. Og þar með líkneskjudýrkun. Í umburðarbréfi sínu til presta í Skálhólssstifti árið 1547 aðvarar Gizur Einarsson kristið fólk „fyrir sakir sinnar sálhjálp og eilífrar velferðar“ að veita dýrkun „feysknum og fyrirfaranlegum líkneskjum“, og með fordæmi sjálfs sín í Kaldaðar-nesi hvetur hann alla til þess að hreinsa kirkjur sínar af pápískum myndum, höggva þær niður og brenna. Gizur átti fordæmið ekki langt að sækja. Helzti eiginvinur hans í vígsluferðinni til Kaupmannahafnar, 1542-43, var Anders gullsmiður og fyrrum borgar-ráðsmaður, sá hinn sami sem var einn af forsprökkunum er ungir

lúteranar réðust inn í Vorrar frúar kirkju í Kaupmannahöfn árið 1531, veltu þar öllum líkneskjum af stalli, hræktu á þær og hjuggu síðan sundur með öxum, eyðilögðu kanokastólana í kórnum, tættu sundur allar bækur og skildu við kirkjuna flakandi að öllu, nema háaltarið eitt.

Það er óneitanlega kaldhæðid, þegar myndhatur hinna fyrstu siðaskiptamanna er haft í huga, að eftirmaður Gizurar á Skálholtsstóli, Marteinn Einarsson, skuli hafa verið lærður málari helgimynda, menntaður til þess í Englandi. Það er enda af Marteyni málara að segja, að hann einn, allra íslenskra biskupa, afsalaði sér þeirri tign eftir sjö ára – og andsnúið – embætti, og hélt heim til sín að Stað á Olduhrygg, en settist síðan að á Alftanesi á Mýrum, og tók til að mála myndir í kirkjur!

Upptaka klaustranna og endalok klausturlífis hjó hér að sjálf-sögðu stórt til. Þessar fornu menningarstofnanir lögðust niður, og sú list- og bókiðja sem þar var stunduð vakti ekkert upp í sinn stað, nema síður væri: Strangtrúarmanninum Sigurði Jónssyni, sem vígðist til þess aflagða menntaseturs Helgafellsklausturs árið 1622, flókraði ekki við að bera skinnrit og annað kaþólskt „kirkjurúsl“, þ.e. sennilega tjöld, málverk og líkneski, saman á tvo eða þrjá bálkesti og brenna upp til agna. (Sbr. frásögn Jóns Guðmundssonar lærða í *Ný kgl. Saml.*, 1885 b, 4to). Eina yfirbót Sigurðar þessa gæti verið sú, að hann drukknaði (drekkti sér?) í vatninu við staðinn skömmu síðar.

Svo sem er um aðrar menningarbyltingar, þá jafnaði þessi sig nokkuð í lok aldarinnar og á þeirri næstu, fyrir kraft lærdómsáhuga og fornmenntastefnu. Nægir þar að minna á hið mikla bókverk Guðbrands nyrðra og stórhug Brynjúlfs í byggingarmálum Skálholts, er hann lét reisa hina síðustu miklu timburkirkju hér á landi á stóli sínum. Samt fundu menn sárlega til þess, hversu „allt hafði annan róm / áður í páfádóm“, svo sem Bjarni Jónsson frá Húsafelli kveður:

Allt skrif og ornament
er nú rífið og brennt,
bílæfi Kristi brotin,
blöð og líkneski rotin.
Klukkur kólflausar standa,
kenning samt fögur að vanda.

Þótt kirkjan yrði listinni í landinu æ haldminna skjól, doðnaði listhvötin með þjóðinni ekki að sama skapi. Trúarleg verk færðust

Brúðarkóróna úr gyltu stíflri. Ekki var óalgengt í miðaldakirkjum, að Mariulíkneski bæru lausa kórónu, sem þá var notuð fyrir brúðarkórónu meðan á vígslu brúðhjóna fyrir altari stóð. Af áletrunni á kórónu þessari að dæma, var hún þó einnkvæm og smíðuð handa ákveðinni brúdi, því á henni stendur, utan um gjörðina: *Hallidora Sigurðar Dotter á mi (g).*

Nationalmuseum, Kaupmannahöfn

Kristur og konurnar þrjár. Bljantstetkning til undirbúnings altaristöflu eftir Guðmund Thorsteinsson, Mugg.

Einkaeign.

í staðinn inn á heimili manna. Rekkjuresflar voru ofnir og saumaðir með myndum úr lífi frelsarans, rúmíjallir skornar með kristilegum myndum og lesi, rekkjuklæði saumuð með biblíumyndum, og meira að segja brauðmótin voru með fangamarki lausnarans og frómu ávarpi til þess sem allt brauð gefur.

Þrátt fyrir þetta voru lærðir listamenn ekki aldauða. Björn (d. 1634 eða 35), sonur dráttthagans Gríms Skúlasonar skrifara í Skálholti og síðast prófasts í Hruna, sigldi til listnáms og bar síðan viðurnefnið „málari“. Guðmundur Guðmundsson, kenndur við Bjarnastaðarhlíð í Skagafirði (f. um 1618, d. nálægt 1690), sigldi til útskurðar- og steinhöggsnáms í Danmörku og lagði heim kominn gjörva hönd á marga og frábæra listsmið í kirkjum, sem enn lofar nafn hans. (Sjá: Kristján Eldjárn: Íslenskur barokkmeisteri, í *Stakir steinar*, Rvík 1961). Nokkru síðar var svo að verki síra Hjalti Þorsteinsson í Vatnsfirði við Djúp, sem hneigðist frá barndómi „til að rissa, skildra og mála aðskiljanlegar myndir og þær í tré að útskera og höggva, svo sem af því nokkrar eftirleifar sjást í 3 Íslands fjórðungum“, svo sem segir í ævisögu hans. Og „eftirleifarnar“ eru sannarlega merkileg verk. (Sjá: Matthías Þórðarson: Ísl. listamenn I, Rvík 1920).

Á þessum öldum, hinni 17. og 18., var samt miklu algengara að erlendar altaristöflur tækju að prýða kórveggi hinna sismækkandi kirkna heldur en innlend verk. Íðulegt var að danskir einokun-arkaupmenn gæfu kirkjum í verzlunarstöðum sínum slíkar töflur, með ámaluðu nafni sínu og kverinu sinnar, og voru það undantekningarlítið myndir Kvöldmátiðar. Eru slíkar töflur enn til í verzlunarplássum víða um land. Einnig létu íslenskir ríkismenn mála myndir erlendis af sér og sínum, og gleymdu ekki heldur dánun börnunum, sem þar liggja oft í marglita reifaströngum um grundina, en í baksýn Kristur á krossi. Þessi hofmóðuga sjálfstignun, þar sem sjálfir þeir, matróna þeirra og börn, eru aðalatriðið, en Krístmýndin ekki nema yfirvarp, sýnir hversu hið veraldlega bar orðið kirkjuna undir kápuafinu. Stundum voru þetta altaristöflur, en oftast þó minningartöflur í kirkjum.

Hvað handbragð og kunnáttu snerti, var því hér við harðan að keppa fyrir þá óskóluðu íslensku málara sem fengust við kirkjulegar myndir á 18. öldinni. En þótt kalla megi þá Hallgrím Jónsson nyrðra (1717-1785) og Ámunda smíð Jónsson syðra (1738-1805) frumstæða málara, fer hitt ekki milli mála, að barnslæg trúareinlægnin lyftir verkum þeirra yfir hverja aðfinnslu og ljær þeim sannara listgildi heldur en verkstæðismyndunum dönsku.

Óneitanlega er 19. öldin tími mikillar og þjóðlegrar endurreisn-

ar. En þrátt fyrir það var öll listiðja, og þá ekki sízt kirkjulistin, með meiri deyfð en löngum áður. Þeir málara sem sækja utan til náms, svo sem Þorsteinn Guðmundsson frá Hlíð, koðna hér niður heim komnir, og séu þeir beðnir um altarástóflur, mála þeir eftir sömu fyrirmyndinni æ ofan í æ. Sigurður máleri Guðmundsson framleiddi eftirmyndir eftir töflu T. Wegeners í dómkirkjunni í Reykjavík. „en aldeilis mechanískt, því það borgar sig ekki að hafa mikið við það“, eins og hann segir í bréfi. Og þeim kemur ekki í hug að hægt sé að finna neitt upp hjá sjálfum sér, heldur vandinn mestur „að fá góða og sjaldgæfa originala“, eins og Jón forseti segir í bréfi til Sigurðar, og einkum „ef maður er fljótur og selur billega nokkuð“. Á Norðurlandi malar sá listhagi maður, Arngrímur Gíslason, og einkum eftir myndinni flæmsku sem hann bjargaði úr bruna Möðruvallakirkju árið 1865. Og skjólstæðingur hans í listinni, Sveinungi Sveinungason, málaði einnig eftir henni, eða öðrum myndum Arngríms „meistara“ síns, sem aftur taldi Sigurð málara sína fyrirmynd! Hér var því síður en svo um nokkra lífandi uppsprettu að ræða, og miklu fremur þó meðal almúgamálaranna, svo sem Ófeigs Jónssonar í Heiðarbæ, heldur en hinna lærðu.

Ekki er reisin meiri þegar leitað er út fyrir landsteinana eftir altarástóflum. Jón Helgason, síðar biskup, fær það þungbæra erindi að útvega í Danmörku töflu, sem mest megi kosta 80 krónur. Haustið 1887 og enn á útmánuðum '88 skrifar hann föður sínum og segir, að „þeir stóru“ líti ekki við minnu en 1500 kr., jafnvel hafi Carl Bloch selt töflu fyrir 7000 kr. Þá hafi hann snúið sér til málara af „anden og tredje Rang“, en þeir anzi ekki slíku verði heldur. Þrautalending Jóns – þessa verðandi biskups og ágæta málara – er að fara til „Skiltefabrikants R. Bræck“, sem fengist til að búa til svoletis fyrir 100 krónur – án ramma! Ekki er von til að list rísi hátt af slíkum efnum.

Þegar inn í þessa öld okkar kemur og myndlistin blómgast á ný í landinu, með slíkum frumherjum sem Ásgrími Jónssyni, Þórarni B. Þorlákssyni, Einarí Jónssyni og Jóhannesi Kjarval, fara einstaka kirkjur loks aftur að seilast eftir frumlegum og góðum verkum. Allir þeir sem hér voru nefndir eiga verk í kirkjum, og sumir víða, en aðrir eru Brynjólfur Þórðarson, Ásmundur Sveinsson myndhöggvari, Ásgeir Bjarnþórsson, Jóhann Briem, Guðmundur Einarsson frá Miðdal, Guðmundur Thorsteinsson, Sveinn Þórarínsson, Karen Agnete, eiginkona hans, Eyjólfur Eyfells, Ólafur Túbals, Barbara Árnason, svo aðeins fáir séu nefndir. Skurðhagarnir Stefán Eiríksson, Ríkarður Jónsson og Marteinn Guðmundsson hafa einnig lagt kirkjum til handaverk sín í margskonar útskurðarlist. En allt um þetta er ekki um neina listræna endurreisn kirkjulistar

Júlíana Sveinsdóttir: Kristshöfuð (eftirmynd), mósaík. 1927.

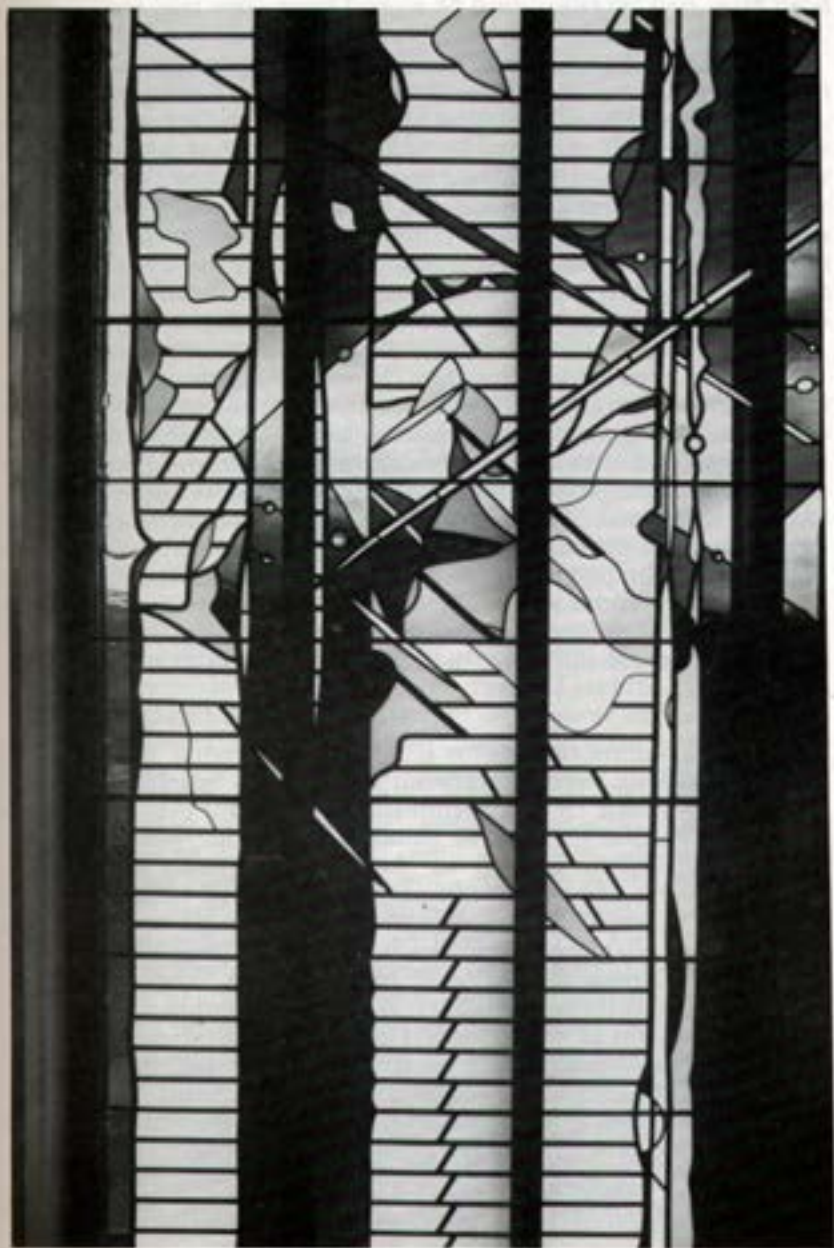
Listasafn Íslands.

að ræða: Þótt verkin séu mörg góð í sjálfum sér, og nokkur frábær, falla þau samt aðeins í gömul för. Litla sveitakirkjan, og jafnvel hinar stærri í bæjum, búa ekki yfir rými fyrir fleiri hluti en altari, töflu, predikunarstól og skírnarfont, og þegar frá eru talin kaleikur, stjakar á altari, dúkur og klæði, er viðast ekki fleiru að skarta.

Nú eru augljós aldahvörf. Það er ekki aðeins að hinar nýju og stóru kirkjubyggingar hafi vakið upp og kallað á ný listræn efni og form, mósaík, svo sem þeirra Nínu Tryggvadóttur í Skálholti og Guðmundar Guðmundssonar á Hólum, steinglersverk Gerðar Helgadóttur, Nínu og Leifs Breiðfjörðs, höggmyndalist og smíðajárn, svo sem Ásmundar Sveinssonar, heldur sýnist hitt ekki ómerkara, að fólk er í vaxandi mæli farið að hyggja að björgun gamalla verðmæta, þess menningarsjóðs sem nær hafði glatazt í landinu.

Með sýningu þeirri sem hér er til efnt, er höfðað til alls þessa virðingunnar fyrir listminjum fortiðar og kjarks til þess að koma til móts við nýja grósku í myndlist okkar. Hér á listinni og kirkjunni að gefast læri á að tengjast á ný. Þar skiptir ekki máli, hvort listamaður sé bundinn trúfélagi eða trúarskoðun, því öll hrein list er í eðli sínu lofgerð til þess andlega afis sem í manninum býr, þess krafts sem fyrri menn kölluðu guðsnetstann í mannssálinni.

Björn Th. Björnsson

Leifur Breiðfjörð: Stetngler í kórhlugga Bústaðakirkju í Reykjavík, 1982. Gluggarnir verða alls sex, og verða settir upp á jölum og páskum fram til 1984. Hluti.

ÍSLENSK KIRKJUBYGGING AÐ FORNU OG NÝJU

Elsta mynd af íslenskri kirkju er á Valþjófsstaðahurðinni, sem talin er frá því um 1200.

1.

Í upphafi guðskristni hafa kirkjur að sjálfsöggðu verið fáar á Íslandi. Forsvarsmenn hennar, með lögin að bakhjarli, hafa þó fljótlega hvatt landslýðinn til að byggja kirkjur. Frumskilyrði kristins dóms er að eiga sér vigt hús, þar sem unnt var að framkvæma nauðsynlegar helgiathafnir og jarðsyngja hina látnu. Áróðursbrögð voru höfð í frammi þá eins og nú. Til er gömul sögn um það. Hver sá er reisa lét kirkju átti jafnmörgum mönnum á að skipa í himnaríki og rúmast gátu innan hennar. Nú var byggðin dreifð, miðstjórnarvald í lágmarki og bændur byggðu sjálfir kirkjurnar. Trúlegt er því að þær hafi orðið margar og smáar í upphafi. Færð hafa verið rök að því, að kirkjur hafi skipt þúsundum í lok 11. aldar, verið nánast á öðrum hverjum bæ. Með stofnun biskupsstóla, tíundarlögum, kristnirétti, klaustrum, og sóknarskipan hefur þetta breyst smátt og smátt. Heimiliskirkjum hefur fækkað en sóknarkirkjur eflist, að ekki sé talað um kirkjur á klaustrum og biskupssetrum. Lengi eimdi þó eftir af hinu gamla heimiliskirkjufyrirkomulagi. Árið 1318 eru auk 30 alkirkna 58 hálfkirkjur og bænhús í Þingeyjar-sýslu. Trúlega er komin festa og jafnvægi á þessa kirkjuskipan í lok 12. aldar. Eftir það má segja að hún haldist í stórum dráttum út miðaldir og reyndar lengur. Veldi íslensku kirkjunnar og auður óx jafnt og þétt uns vegið var að því af siðbótarmönnum og danska konunginum um miðja 16. öld.

2.

Til skamms tíma hefur það verið trú manna að torfkirkjan hafi svo að segja verið allsráðandi kirkjugeið á Íslandi frá upphafi byggðar og fram á 19. öld. Seinni tíma rannsóknir benda þó til þess að timburkirkjur hafi verið allmiklu fleiri áður fyrr. Hvar sem lítið er í heimildir ber allt að sama brunn. Elstu kirkjur, sem spurnir berast af, eru úr timbri. Kirkjur Órlygs Hráppssonar að Esjubergi og Halldórs Illugasonar að Innra-Hólmi, sem segir af í Landnámu, eru úr timbri, reistar í upphafi byggðar á undan kristnitöku. Kirkja sú, er Gissur hvíti og Hjalti Skeggjason byggja í Vestmannaeyjum kristnitökuárið, er mjög sennilega úr timbri. Elsta mynd, sem til er af íslenskri kirkju, sýnir timburhús, myndin á Valþjófsstaðahurðinni, en hún er talin frá því um 1200. Af fornleifarannsóknnum má ráða að elsta kirkjan á Stóru-Borg sé einnig úr timbri. Sama er að segja um kirkjuna á Skeljastöðum, en sá bær fer í eyði 1106. Svo vitt sem sýn gefur hafa allar dómkirkjur á Íslandi, allar klaustur- og höfuðkirkjur verið af tré einu saman á miðöldum. Á höfuðbólum hinna veraldlegu höfðingja sýnast og hafa verið timburkirkjur.

Enda þótt sýna megi fram á að timburkirkjur hafi verið fleiri á Íslandi fyrr á öldum, en almennt hefur verið talið til skamms tíma, er samt augljóst að torfkirkjur hafa alltaf haft vinninginn og vel það. Um aðeins eina kirkju er þess getið í fornum heimildum að gerð hafi verið úr torfi. Hún er talin byggð 984 og stóð fram á miðja 13. öld „svo að ekki var að gert utan að torfum“. Mjög mikilvægt er hinsvegar að gera sér grein fyrir því, að ekki er eins mikill munur á torf- og timburkirkju og ætla má í fyrstu. Torfkirkjan er framar öllu timburhús, sem einungis hefur ytri hlíf af torfi. Sumar þeirra gætu beinlínis hafa verið timburhús í upphafi en fengið seinna skjól af torfi, eins og dæmin sanna frá Færeyjum. Meginreglan hefur þó fljótlega orðið sú að allar meiriháttar kirkjur voru byggðar úr timbri einvörðungu en hinar minni úr torfi og timbri.

Í það sýnist og mega ráða, að timburkirkjurnar hafa yfirleitt verið útbrotakirkjur, þ.e.a.s. þrískipa, meðan torfkirkjurnar voru einskipa. Báðar gerðir virðast þó hafa haft kór undir minna formi en framkirkja, og báðar gátu og haft forkirkju. Á Norðurlandi, þar sem veðurfar er mun hagstæðara húsum en víðast hvar annars staðar, utan í dölum Austurlands, eru slíkar torfkirkjur enn uppi-standandi á ofanverðri 18. öld.

Í þessu tilefni er vert að velta enn öðru mikilvægu atriði fyrir sér. Oft hefur verið spurt, hvers vegna byggðu Íslendingar einir þjóða í Evrópu dómkirkjur sínar úr timbri en ekki steini? Hér má bæta við klausturkirkjum og höfuðkirkjum. Að visu er íslenska basaltíð ekki vel til þess fallið að höggva það í handhægt form og steinkirkjur eru mun dýrari en þær sem voru byggðar úr timbri. Til var þó steinn á Íslandi sem vel mátti nota t.d. í námunda við annan biskupsstól-inn. Enda sýndi það sig að einn stórtækur útlenskur biskup hóf að leggja grunn að dómkirkju úr steini að Hólum uppúr 1320, sem honum entist ekki aldur til að ljúka. Íslendingar hefðu hinsvegar áreiðanlega byggt sínar stærri kirkjur úr steini hefðu þeir kært sig um. Meginástæðuna fyrir því að þeir gerðu það ekki tel ég vera þessa: Í grannlöndum Norður-Evrópu var aðalbyggingarefnið timbur þegar hér er komið sögu. Þá hefur steinninn þótt finna byggingar-efni og hann notaður í allar meiriháttar kirkjur. Vegna aðstæðna á Íslandi urðu landsmenn að láta sér nægja jarðvegsefni til hlífðar húsum sínum, torfið. Þeir voru m.ö.o. neyddir til að nýta það byggingarefni sem germanskar þjóðir voru að kasta fyrir róða. Á Íslandi varð því timbrið álíka fint byggingarefni og steinninn varð annars staðar. Því var það nógu gott til nota í dómkirkjur, klaustur-kirkjur og höfuðkirkjur. Í þessum efnum sem öðrum varðveittu því Íslendingar germanskan arf lengur öðrum þjóðum fremur. Timbrið

Tetkning af innisigli Reynistaðarkirkju er sýnir íslenska útbrotakirkju úr timbri. Henni sultar mjög til norsku stafkirknanna.

Efri hluti Borgundarkirkju í Sogni, Noregi, sem talin er frá setnnihluta 12. aldar.

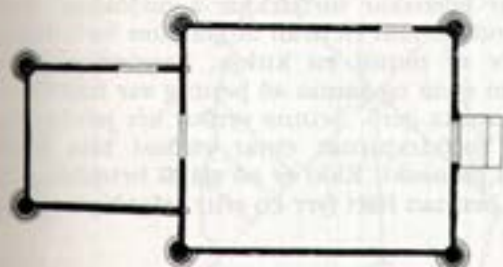
Tekning af kirkju hómeliubókanna eins og höfundur hugsar sér hana.

var mál germana, steinninn latína Rómar. Sérhver íslenskur unglingur getur enn sér að áreynslulausu lestið kvæðin um Sigurð fáfnisbana og Guðrúnu Gjúkadóttur, sem sett voru upphaflega saman suður á Þýskalandi fyrir víkingaöld. Og enn standa hús á Íslandi sem ein geta sagt nokkurnvegin til um hvernig húsakynni þessa fræga fólks voru uppbyggð.

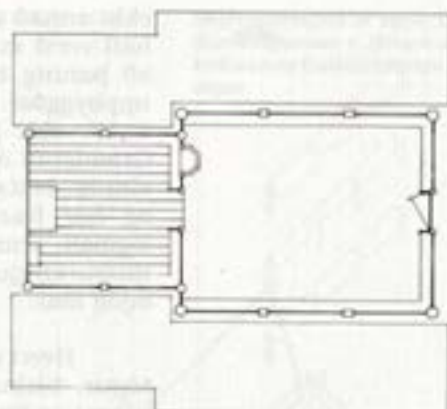
3

Hvernig voru þá íslensk guðshús í öndverðu? Þeim hefur mjög sennilega svipað til þeirra kirkna, sem vottar fyrir í neðstu uppgrafarlögum undir kirkjugólfum í Skandinavíu. Tvennt getur stutt þetta. Leifar elstu kirkjunnar á Stóru-Borg sýndu svo ekki varð um villst að hornstafir hennar voru grafnir í jörðu alveg eins og elstu kirkju í Sandi í Færeyjum. Í Landnámu segir að Patrekur biskup láti Orlyg Hrapsson hafa vigða mold til að láta undir hornstafi kirkju þeirrar er hann skal reisa á Íslandi. Auðvitað þýðir þetta að hornstafir kirkjunnar hafa verið grafnir í jörð. Ógerningur er að setja mold undir staf er situr á syllum. Hinsvegar hafa engar spurnir borist af þilstólpakirkjum, sem talda eru eldri gerðar en hornstólpakirkjur. Síðasta stigið í þessari þróun var svo það að hornstófum var kippt úr jörðu og þeir settir ásamt undirsyllum í steinhlaðinn grunn. Hvergi hafa leifar þeirrar gerðar fundist í jörðu á Íslandi. Úr ólíklegustu átt berst okkur þó vitneskja um þessa húsagerð. Elsta ritað plagg íslenskt sem varðveist hefur er skinnblað eitt. Á því er hvorki ættvísí, orusta eða lögkrókur, heldur lýsing á uppbyggingu kirkju. Blaðsnepill þessi illa velktur er úr gamalli íslenskri hómeliubók, sem talin er rituð um 1150. Á honum er kaflí úr svonefndri kirkjudagspredikun. Í stað þess að leggja út frá orðum heilagrar ritningar, útlistar klerkur kristindóm með kirkjuhúsið sjálft í huga. Hver hluti þess á sér sitt eigið tákngildi. Fyrir bragðið nefnir hann alla meginþáttu kirkjulaupsins. Kórinn verður hinsvegar útundan, þangað má almúginn ekki koma. Skemmst er frá því að segja að hús það sem lýst er í hómeliubókunum íslensku og norsku í tilefni kirkjudagspredikunar samsvarar í öllum meginatriðum Holtálenkirkju í Þrændalögum, öllu nema þakinu. Á kirkju hómeliubókanna er ása- en ekki sperrupak. Þetta gæti bent til þess að allar elstu kirkjur á hinu norræna menningarssvæði hafi í upphafi verið með ásapaki. Margt bendir og til þess að ásapakið hafi enst lengur á kirkjum á Íslandi en annars staðar. Ritaðar heimildir gefa í skyn að það hafi verið í notkun í lok 14. aldar. Á stórum innanbæjarhúsum svo sem eins og á skálum og búrum er það enn við lýði á 17. öld.

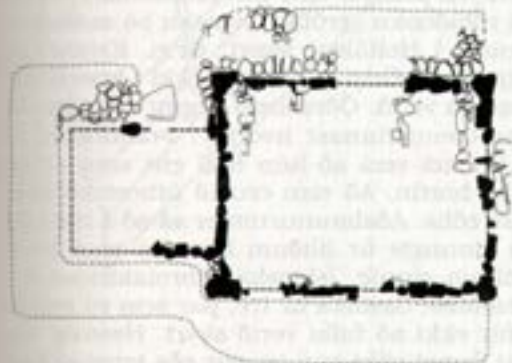
Enda þótt kirkjudagspredikunin þegi um gerð kórsins, er

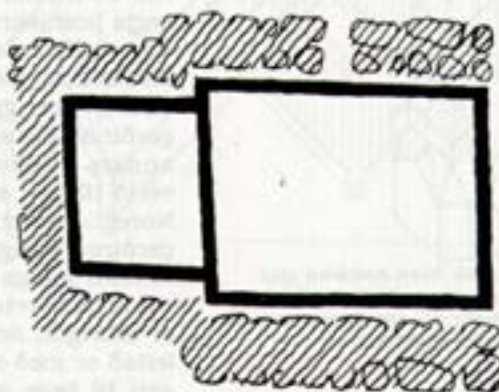
Grundmynd Holtálenkirkju í Þrándalögum, talin frá 12. öld. Rómanskt lag.

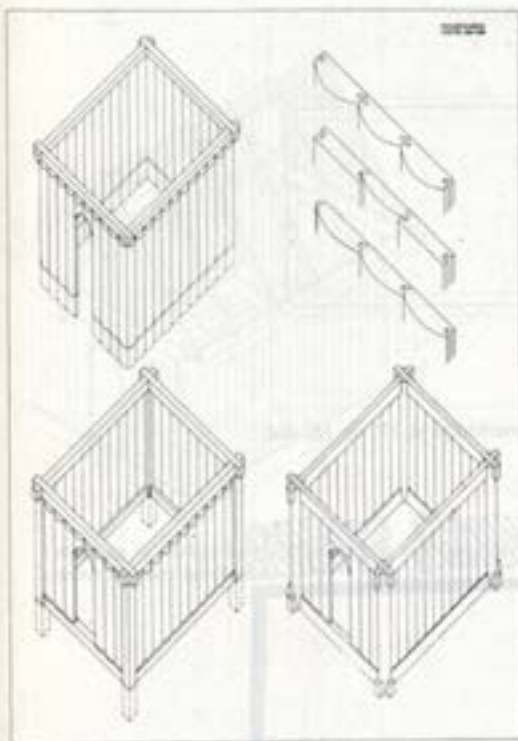
Grundmynd Viðmýrarkirkju á 17. og 18. öld.

Grundmynd miðaldakirkju á Sandt í Færeyjum. Teikn. K. Krogh.

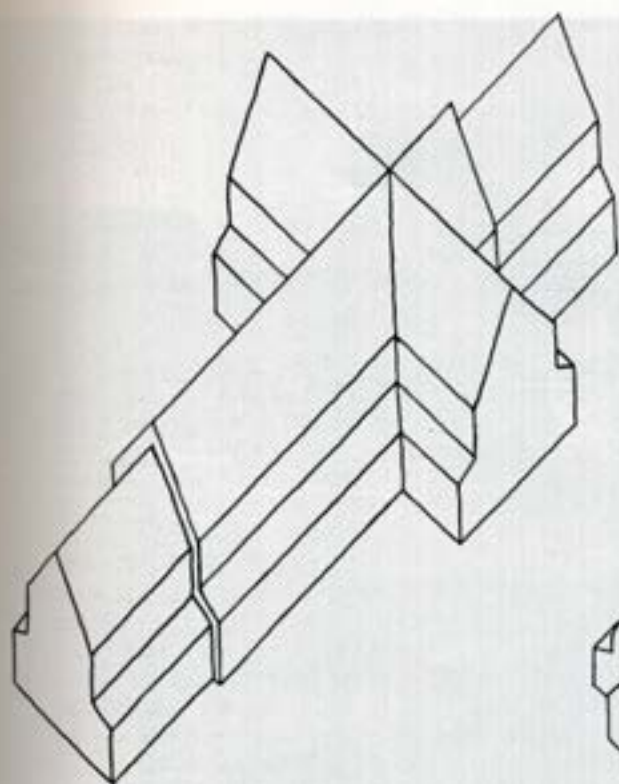
Grundmynd miðaldakirkju á Grænlandt. Teikn. K. Krogh.

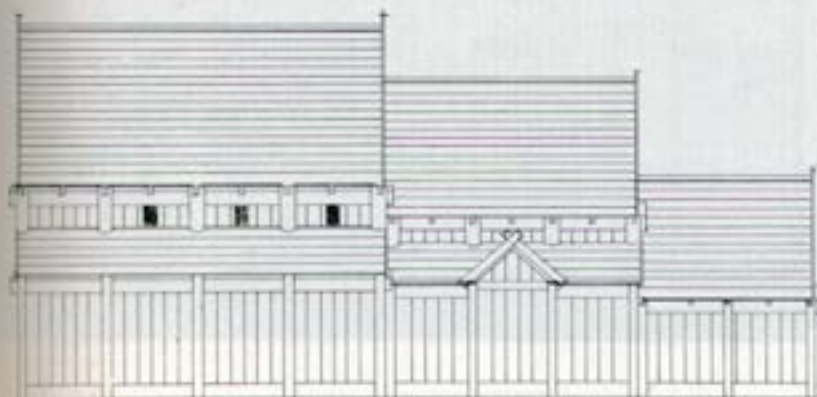
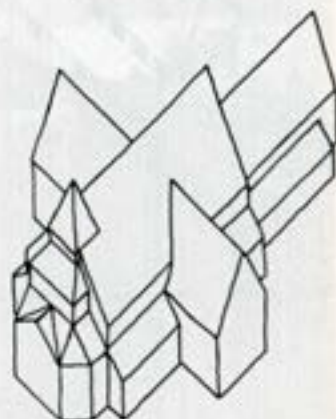
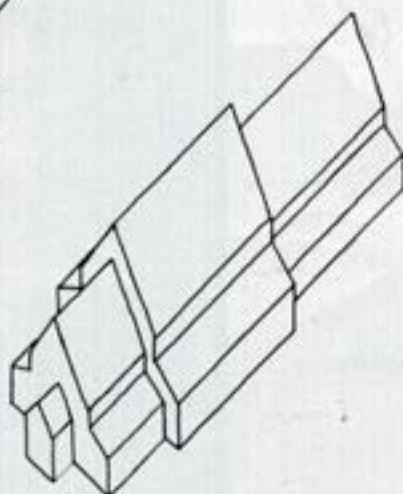
Skýringarmynd er sýnir hinn norræna staf-
verkslaup frá því að vera með öllu jarð-
graflinn uns hann heilir á aurstokksramma. Úr
bók R. Hauglid, Norske stafkirker.

ekki annað að sjá á kirkjugrunninum frá Stóru-Borg en kórinn þar hafi verið minni en framkirkja, líkt og í Holtálen. Margt bendir til að þannig hafi velflestar íslenskar torfkirkjur á miðöldum verið uppbyggðar. Á Norðurlandi er enn til hrafl af gömlum torfkirkjum á 17. öld, þar sem kór er minni en kirkja. Fornleifagreifir á Grænlandi og í Færeyjum sýna og sanna að þannig var háttað þar einnig. Þetta er hin rómanska gerð. Seinna verður kór jafnbreður og hár framkirkjunni. Torfkirkjurnar einar virðast lúta þessu lögmáli, sem kalla mætti gotneskt. Ekki er að sjá af heimildum að timburkirkjur breytist á þennan hátt fyrr en eftir siðaskipti og það mjög fáar.

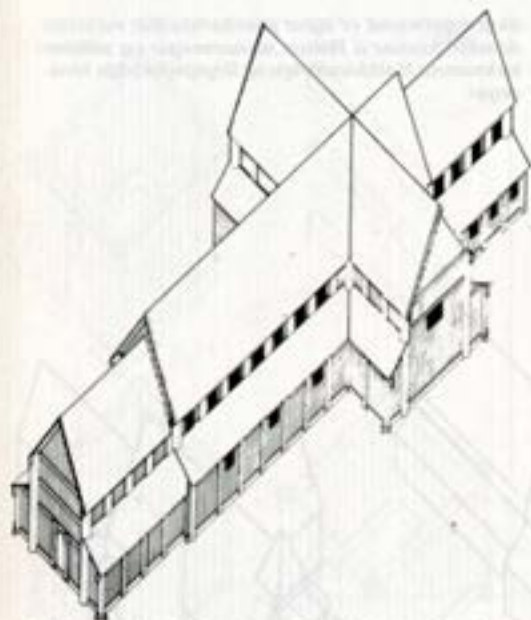
Hvert sem lítið er, hvort heldur það er nú hómelía, jarðgröftur, sögur, biskupsvisitasíur eða víðarleifar ber allt að sama brunni. Íslenskar kirkjur úr torfi jafnt sem timbri eru byggðar upp með stafverki frá fyrstu tíð. Svo lífseigt var það, að því er ekki hafnað á Íslandi fyrr en á 18. öld. Stafverkið íslenska er auðvitað af norrænni rót. Þó framar öllu norskrí. Til þess að vera enn nákvæmari ætti að segja þrænskri. Sé lítið á rómönsku gerðina íslensku þá samsvarar hún fullkomlega kirkjunum í Holtálen, Mæri, Grip, Kvernes og Rödven. Að visu eru kirkjurnar í Grip og Rödven ekki í þrændalögum, en nær geta þær tæplega verið. Öðru máli gegnir um útbrotagerðina íslensku, hennar dæmi finnast hvorki í Þrándheimi né annars staðar í Noregi. Vel má vera að hún hafi eitt sinn einnig verið til þar, en hún er þá horfin. Að visu eru til útbrotakirkjur í Noregi. Þær eru þó annars eðlis. Aðalmunurinn er sá að á íslensku gerðinni ganga útbrotin einungis úr hliðum hússins en á þeirri norsku ganga þau úr göflum einnig. Íslenska útbrotakirkjan er í rauninni hreinræktuð rómönsk basilíka úr tré, þar sem sú norska er afbrigði, sem enn hefur ekki að fullu verið skýrt. Hvernig sem leitað er með logandi ljósi finnst ekki enn tangur eða tetur er bent geti til þess að norska útbrotagerðin hafi nokkru sinni staðið á Íslandi. Á þessu gæti auðvitað verið undantekning. Hitt er ljóst að íslenska gerðin hýtur að hafa verið ráðandi. Eitt er sameiginlegt íslensku útbrotakirkjunni og þrænsku einskipakirkjunni. Báðum fylgja skorður eða skástafir. Engar spurnir hafa borist um Andrésarkross úr íslensku útbrotakirkjunni. Styrtarstoðin hefur komið í stað hans, en krossstíflinginn er einmitt aðaleinkenni Sogngerðarinnar norsku, og ýtir þetta enn undir muninn á íslensku og norsku útbrotakirkjunum.

Skýrtingarmynd er sýnir stærðarhlutföll miðalda-
dómkirkjunnar á Hólum annarsvegar og síðbóta-
kirknanna Halldórukirkju og Brynjólfskirkju hins-
vegar.

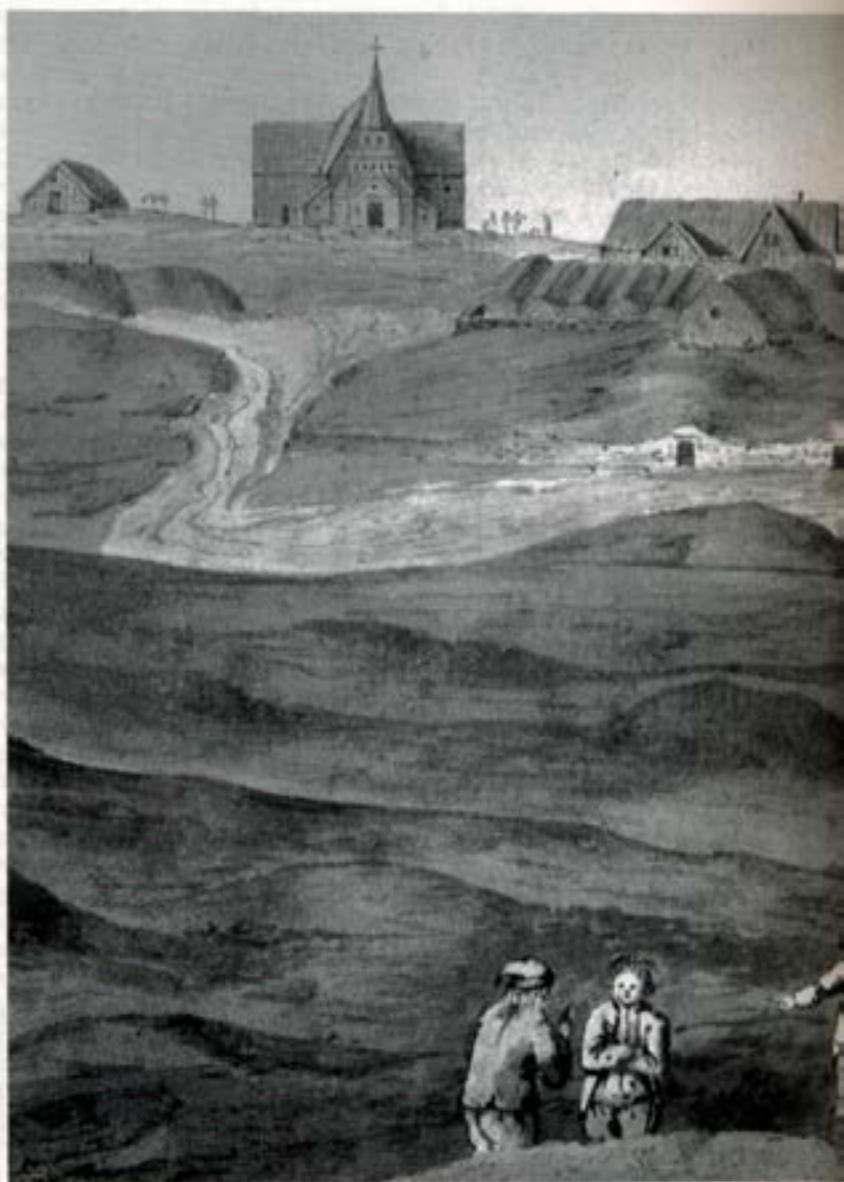

Þingeyraklausturskirkja frá 1606. Suðurhlíð.

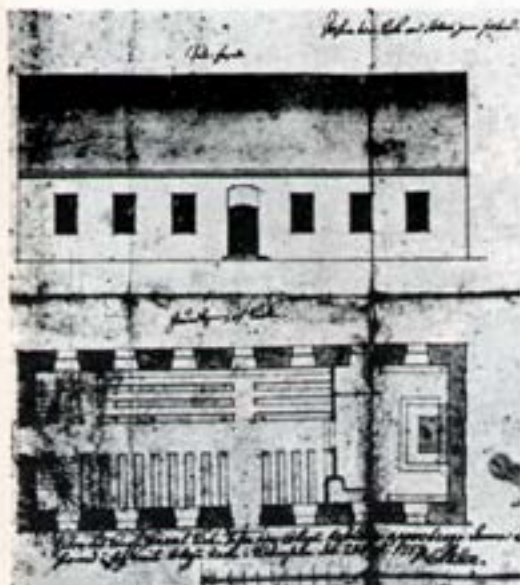

Hóladómkirkja, kennd við Pétur biskup Nikulás-
son.

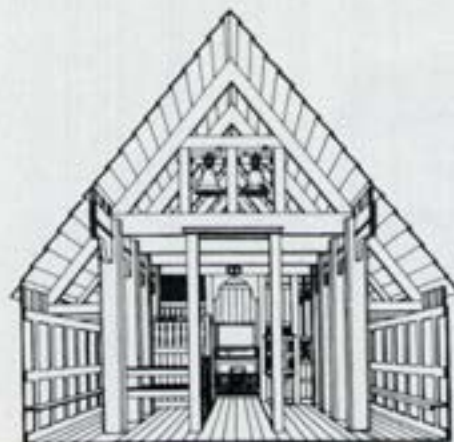
Skálholt 1772. Vatnslitamynd eftir J. Clevley á
British Museum.

Hluti af frumteikningu de Thura af dómkirkjunni á Hólum.

Innsýn í sefnustu torfútbrotakirkju, er stóð á Stóra-Núpt. Rífin 1876.

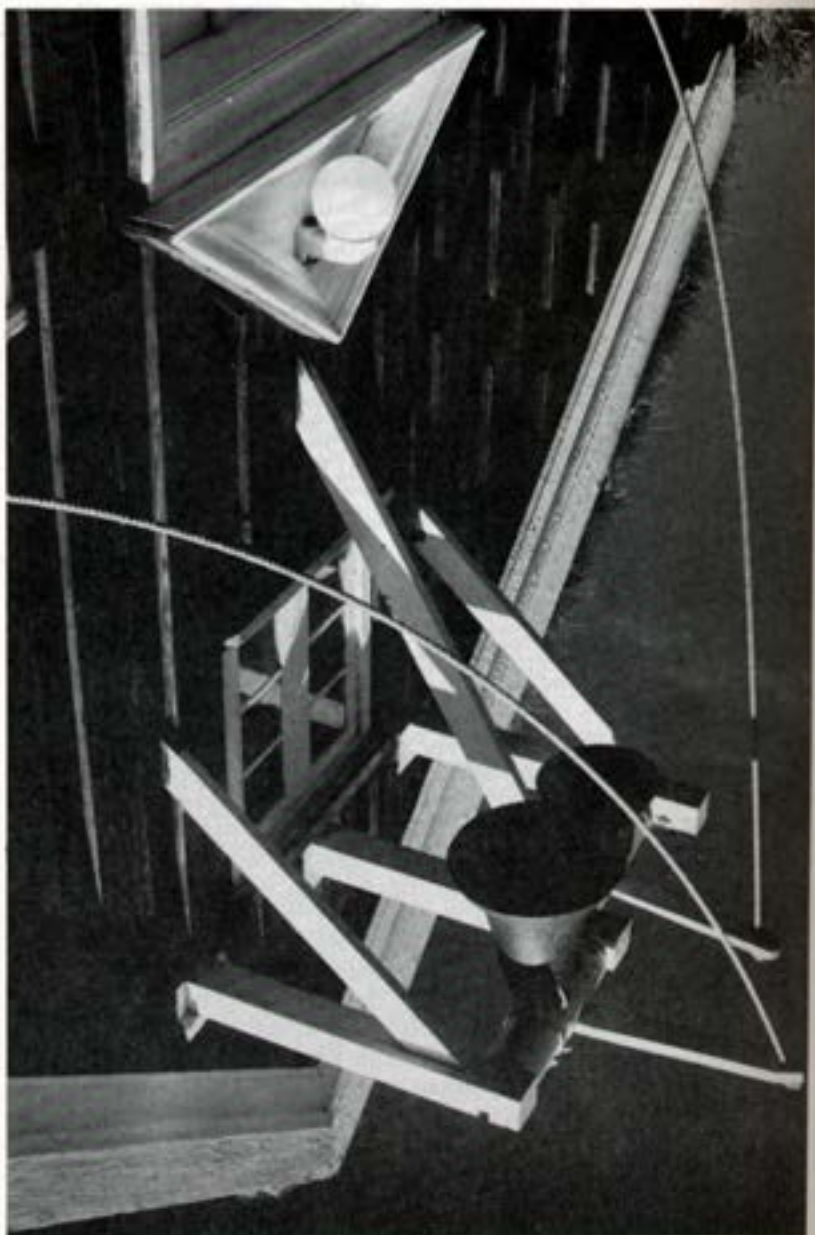
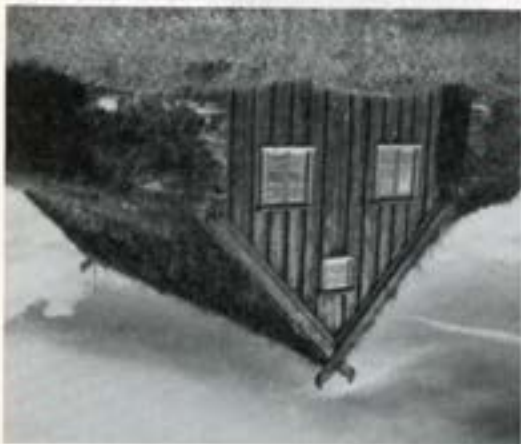
kirkjurnar í Skálholti og á Hólum. Þær voru ekki einungis mestu kirkjur á Íslandi heldur stærstu timburkirkjur í Evrópu. Þetta vissu Íslendingar reyndar fyrr meir. Í gömlum annál segir „að Skálholtskirkja hafi stærst verið af tréhúsum í Norðurlöndum“. Ástæðan fyrir þessu var auðvitað sú að Íslendingar einir þjóða reistu dómkirkjur sínar af timbri. Til er mál af dómkirkjunni á Hólum og uppgraffinn grunnur þeirrar í Skálholti. Kirkjur þessar voru krosskirkjur með kór og forkirkju undir minna formi en framkirkjan. Við hlið þeirra voru skrudhús og kapellur. Dómkirkjan á Hólum var 50 m löng, kórinn og forkirkjan 9.70 m á breidd og jöfn að lengd, framkirkjan 10.80 m á breidd og um 13 m á hæð, en lengd um krossskip eða stúkur 17 m. Stöplarnir eða súlurnar voru um 8 m háar og þvermál þeirra tæpir 90 cm. Skálholtskirkja var því stærri en alveg eins í laginu. Á þaki þeirra var ýmist blý eða kopar en spónn í hliðum. Á Péturskirkju á Hólum voru a.m.k. 20 glergluggar. Í forkirkju loft og í því 12 klukkur árið 1525. Kórinn hefur náð eitthvað fram í krossstúkurnar og verið skilinn að með svonefndum leskór eða lectorium þar sem hægt var að ganga upp á einskonar svalir til lesturs og predíkana. Yfir kórdrum var stór kross en líklega tvö ölturu báðum megin dyra en þar fyrir framan formessualtari. Kórgólfnið hefur verið hærra en kirkjunnar, úr timbri en annars staðar hellulagt. Inn í sjálfum kórnum var háaltarið, yfir því húfa eða ciborium en aftur af því og hornrétt á það stóðu skrin með jarðneskum leifum tveggja biskupa, þeirra Jóns helga Ögmundssonar og Guðmundar góða Arasonar. Í Skálholti var einungis eitt skrin. Þorláks helga Þórhallssonar. Af fornum heimildum vitum við að það var allt sett dýrindis steinum. Meira segja þekkjum við nafn þess listamanns er það gerði, Þorsteinn hét hann og hlaut viðurnefnið skrinismiður. Framfrá altarinu í Péturskirkju voru formar eða stólaraðir kirkjupresta ásamt biskupssæti. Auk áður nefndra skrina við háaltarið í Péturskirkju voru á því Jónshöfuð „gjört með silfur forgylltu mítri með viravirki og steinum sett“ og „Jónshönd allt til olnboga gjör með silfur og steinum sett og víða með forgylltu viravirki“, önnur skrin minni 2 og fjöldi annarra silfurgripa. Þá eru taldir upp 14 silfurkaleikar með patinum og einn úr skira gulli. Auk þessa er fjöldinn allur af gripum til notkunar við messu, proficatorium, krossar, myndverk úr silfri, glóðaker úr sama málm, líkneskjur, altarisöflur, tjöld, ljósakrónur, kertastíkur og aragrúi altarisklæða og messubúninga. Í stuttu máli: dómkirkjurnar íslensku voru troðfullar af list, sannkölluð þjóðleg og alþjóðleg listasöfn. Árið 1525 á Hóladómkirkja á sjötta hundrað listgripa í áhöldum og skrudu, auk fjölda bóka, sem hver um sig hefur verið listaverk.

Næst á eftir dómkirkjunum hafa klausturkirkjurnar komið að

Klukkunefesting á stafríni Saurbæjararkirkju í Egla-
firði. Reist 1858 af Ólafi timburmanni Erleni.

Vidmárgararkirkja, reist 1834 af Jóni smíð Sam-
sonarsyni.

Elsta timburkirkjurgerð hin turnlausa. Látlega Seabardskirkja á Seabardsströnd, en hún er reist 1846 af Þorsteini smíð Danielssyni.

Elsta timburkirkjurgerð með turni. Mosfellskirkja í Grimsnesi reist 1848 af Bjarna smíð Jónssyni.

stærð og prýði. Heimildir gefa okkur aðeins vísbendingu um stærð og lögun einnar, Þingeyraklausturskirkju. Um áhöld og skróða gegnir öðru máli. Skrár um innanbúnað þeirra allra eru enn til utan Skriðuklausturskirkju. Frá ofanverðri 17. öld er til nákvæm lýsing á kirkjunni á Þingeyrum. Hún er að visu byggð 1616 og að sögn heimilda minni en gamla klausturkirkjan. Engu að síður er ástæða til að halda að hún hafi í meginatriðum verið sniðin eftir forvera sínum á staðnum. Þetta var útbrotakirkja af timbri með kór undir minna formi en framkirkja án forkirkju. Útúr kór gengu krossstúkur og sancta sanctorum eða altarikór. Árið 1525 var klausturkirkjan á Munkaþverá sannanlega með slíkum stúkum. Lengd Þingeyrakirkju 1602 var 18 m, framkirkjan 8 m breið, kór tæpir 7 m og altarikór 4 m. Hæð framkirkjunnar var um 8.5 m. Milli kórs og kirkju var lectorium eða leskór líkt og í dómkirkjunni á Hólum. Árið 1525 voru auk háaltaris 4 útölturu í klausturkirkjunni á Þingeyrum. 10 klukkur, 19 líkneski, altarisbrikur 4, altarisbúningar 8, messuklæði 8, kaleikar með patínum 6, baglar 3, silfurskrín, propicatorium o.s.frv. alls 176 gripir. Aðrar klausturkirkjur áttu innan um sig eftir þessu.

Um lögun og stærð einnar höfuðkirkju frá miðöldum vitum við einnig nokkuð, en það er kirkjan í Laufási, sem reist er skömmu eftir 1258. Hún hefur verið útbrotakirkja af tré með lægri kór og líklega forkirkju, studd skástoðum. Framkirkjan var 6.84 m á lengd og kórinn 4.56 m eða alls 11.40 m. Um forkirkjuna er ekkert vitað. Hæð framkirkju var u.þ.b. 6.60 m. Árið 1461 eru í henni 106 listgripir til messuhalds auk þess 35 bækur.

Af fornum máldögum sést að höfuðkirkjur allar voru viðlíka búnar og þurfti þær ekki til. Ekki er annað að ráða af þeim sömu máldögum en íslenskar kirkjur almennt hafi verið vel í stakk búnar til messuhalds á miðöldum. Það er svo annað mál að hvert sem litið er, verður maður þess áskynja hvílikum kynstrum siðbótin og eyndaraldinnar sem henni fylgdu á Íslandi, hafa komið í lög af íslenskri list.

5.

Siðaskiptin veittu íslenskri kirkjubýggingarlist þungt högg. Allt varð smærra í sniðum og snauðara. Dómkirkjurnar á Hólum og í Skálholti, sem reistar voru á fyrri helmingi 17. aldar, voru einungis þriðjungur af rúmmáli miðaldakirknanna. Klausturkirkjurnar voru ýmist felldar eða minnkaðar. Sumar höfuðkirknanna náðu þó að standa fram á miðja 18. öld, illa farnar. Mörgum var breytt í torfkirkjur með þeim hætti að útbrot hældust undir sama þaki og miðkirkjan og kór var gerður jafnstór framkirkju. Þannig munu þær vera til komnar hinar mörgu torfútbrotakirkjur er víða sér stað í

visitasium 17. og 18. aldar. Í rauninni er þar næstum eina nýjungin í íslenskri kirkjubyggingu frá síðaskiptum til þjóðfrelsisaldar. Undantekning frá þessari reglu eru þó steinkirkjur 18. aldar, teiknaðar af frægum dönskum húsameisturum og elstu kirkjur landsins að undantekinni einni torfkirkju.

6.

Uppúr 1830 tekur loks að rofa til í íslensku þjóðlífi eftir aldalanga óáran. Árferði skánar í kjölfar hækkandi hitastigs, sjálfvitund og sjálfstraust eykst ekki síst vegna fjölgunar sjálfseignabænda, friðhöndlun lifgar uppá viðskipti og fólkinu fjölgar. Skammt er í markvissa og meðvitaða þjóðernisvakningu. Árið 1801 eru Íslendingar rúm 47 þúsund en hefur fjölgað um 10 þúsund árið 1830. Tæplega er það tilviljun að Ármann á Alþingi birtist á spjöldum sögunnar árið 1829, sem einskonar ráshvelli íslenskrar sjálfstæðisbaráttu. Eftir það hópast úr öllum áttum hver drengurinn öðrum betri undir það merki er Baldvin Einarsson hóf: að endurskoða, endurmeta og endurreisa. Húsagerð Íslendinga hafði hrakað eins og öðru. Síst var vanþörf á að taka henni tak. Enda var það gert, en fór hljóðlegar en margt annað. Það kom í hlut framsækinnna húsamiða og snikkara að vinna það verk. Breytt kirkjugerð var eitt af táknum hins nýja tíma. Torkirkjan gamla vék fyrir hinni nýju altímburkirkju. Fyrstu merki breytinganna ber einmitt fyrir á tímum Fjölnis og Nýrra félagsrita.

Í lok 17. aldar munu hafa verið u.þ.b. 30 timburkirkjur á Íslandi af 299 sóknarkirkjum eða um 8.3%, flestar eldgamlar útbrotakirkjur. Á 18. öld fór þeim enn fækkandi og hafa tæplega fyllt tuginn um aldamótin 1800. Hlutfallstalan fallið niður í rúm 3%. Það er fyrst í upphafi fjórða áratugs 19. aldar að hræringa verður vart og eftir miðja öldina er eins og skriða hlaupi. Misfljótt tóku hin einstöku héruð við sér, að visu, en hreyfingin var markviss og óstöðvandi alla öldina út. Á suðurlandsundirlendi var þróunin hröðust. Í Árnessýslu t.d. eru 18 af 27 kirkjum eða 66.6% timburkirkjur árið 1853, þegar ekki finnst ein einasta í Austur-Skaftafells- eða Borgarfjarðarsýslum. Seinasta torfkirkjan í Árnessýslu fellur árið 1876. Héraðsbúar endurnýja kirkjuflota sinn allan á rúmum 40 árum, alls 27 hús. Þvílík voru umsvifin hjá aðeins 5 þúsund manns, þvílíkt var þjóðfrelisiskappið.

Aðalbreytingin á byggingarlagi íslensku kirknanna á þessu tímabili er eins og nafnið segir til um að timbur var notað sem ytri hlíf á þaki og hliðum í stað torfs. Gamli laupurinn hélt sér að mestu, stærðir hans og snið. Á 18. öld hafði hann þróast smátt og smátt frá stafverki til bindingsverks. Slagbilið var þegar komið á stafna

Nýklassískur dyraumbúnaður á Etnarsstaðakirkju.

Fyrsta kirkja fyrsta íslenska arkitektsins Rögnvalds Ólafssonar, Hjarðarholtskirkja í Dölum reist 1904.

Ein með fyrstu steinsteypu kirkjum á Íslandi er
Búðakirkja á Faskrudsfirði. Frumteikning,
Rögnvaldur Ólafsson.

með sínum timburgluggum. Lítið mál var því að leggja það á hliðveggi og setja í þá samskonar glugga og á stöfnum. Predikunarstólskvistglugginn hvarf víða við það en þó ekki alls staðar. Fyrirmynd að hinn nýju kirkjurgerð var reyndar ekki vant, þar sem voru dönsk timburhús kaupstaðanna. Í rauninni eru timburkirkjur 19. aldar eins til að sjá og kaupstaðahúsin frá sama tímaskiði. Að innan fengu timburkirkjurnar meira að segja léða spjaldsúð dönsku húsanna. Súðin sú arna ruddi burt gamla standþíslaginu og breytti þar með svipmótinu að innan. Fleiru var breytt innandyr. Kórskilinn með dyrastöfum, pílarum og fastskorðum predikunarstól voru næstum brotin niður. Neðri hluti þeirra fékk þó að halda sér. Hefðarstólarnir hurfu að mestu. Þó voru hurðir víða í fremstu stólum. Hér var hin forna og fastmótaða stéttaskipting að riðlast í formi sýnilegs innanbúnaðar. Ljósið frá hinum nýju hliðargluggum hrakti miðaldamyrkrið endanlega burt. Yfirleitt stækkuðu húsin og hækkuðu við endurbýggingu. Þar varð víðara til veggja og hærra til lofts en áður. Klukknaportin hurfu víða en klukkunum var komið fyrir í hinum nýju turnum. Sumar kirknanna voru þó turnlausar í fyrstu. Árið 1882 eru t.d. aðeins 16 kirkjur af 27 með turni í Árnessýslu eða 59,2%. Sunnan- og vestanlands var fyrirmyndin að turnlaginu sótt til dómkirkjunnar í Reykjavík þeirrar eldri, en norðan- og austanlands líklega til Möðruvallakirkju í Hörgárdal, þeirrar sem brann 1865. Allar voru þessar fyrstu kirkjur bikaðar svartar með hvítum gluggum og hurðum. Á þeim fátækari var oftast yfirfellt slagþil en á þeim efnaðri listaðil, þak einnig. Okahurðirnar gömlu viku fyrir spjaldhurðum og vængja. Litlar glerrúður voru stundum settar ofan dyra. Þær veglegustu fengu klassískan dyraumbúnað. Í flestum var loft yfir fremstu stafgólfum, gengið í þau úr öðru hvoru horni vestanverðu líkt og verið hafði í torfkirkjunum. Að öðru leyti var ræfrið opið. Seinna undir áhrifum frá yngri gerðum voru settar hvelfingar í þetta ræfur. Allar stóðu þær á hlöðnum ólindum grjótrunnum.

Yfirleitt entust þessar fyrstu timburkirkjur illa, einkum sunnanlands og vestan. Mörgum bjargaði þó bárujárnið sem tekið var að nota uppúr 1880, aðrar viku fyrir nýrri tísku. Sú tíska kom í kjölfar umfangsmikilla breytinga í íslensku þjóðlífi um og eftir aldamótin síðustu. Þar kennir áhrifa nýklassiska stílsins og hins norska sveisers. Boðberar hins nýja tíma voru húsasmiðir er framhaldsnám höfðu stundað erlendis og seinna fyrsti íslenski arkitektinn Rögnvaldur Ólafsson. Tímamót markar kirkjur hans í Hjarðarholti í Dölum og Húsavíkurkirkja.

Uppúr aldamótum taka Íslendingar að hafna timbri sem aðalbyggingarefni. Áður hafði verið reynt að notast við tilhöggvin stein.

Tíraunar þessarar sér stað í nokkrum kirkjum frá seinasta fjórðungi 19. aldar. Steinsteypan leysti hinsvegar bæði timbur og stein alfarið af hólmi uppúr aldamótum. Rögnvaldur Ólafsson er reyndar einn höfundur hinna fyrstu kirkna úr þessu efni og sá merkasti. Má þar til nefna Bíldudals-, Hafnarfjarðar-, Keflavíkur- og Búðakirkjur sem hann teiknaði laust fyrir andlát sitt 1917.

Í mestu var fylgt stefnu og stíl Rögnvalds fram að seinni stríðsárum er hin fyrsta nútímakirkja, Neskirkja, var teiknuð skömmu eftir 1942 af Ágústi Pálssyni arkitekt.

Hörður Ágústsson

Neskirkja í Reykjavík, teiknuð af Ágústi Pálssyni 1942.

TÁKNMYNDIR

Kirkjulistin er auðug að táknum. Mörg þeirra eiga sér langa sögu, þorri hinna þekktustu þeirra var algengur á fyrstu öldum kirkjunnar. Sum tákn sem kirkjan hefur notað eru eldri en hún sjálf, eiga sér jafnvel rætur í forsögulegum tíma eins og t.d. hringurinn, tákn lífsins og eilíðar.

Táknmyndir höfðu sérstakt gildi á ofsóknartímum, þær voru þá oft eins konar leynitákn, visuðu til sameiginlegs fjársjóðs hins kristna safnaðar, sem hann átti í trúnni á Jesúm Krist. Þetta gildir t.d. um skammstafanir eða fangamörk, sem fengu oft táknrænt gildi, t.d. IHC, XP eða I.N.R.I.

En táknmyndir höfðu margslungnara hlutverki að gegna. Fræðslugildi þeirra var mikið og er enn, ekki sízt fyrir hina ólæsu, að baki einfaldrar táknmyndar var löng saga og innihaldsrík. Táknnum er oft líkt við glugga, þau miðla öðrum veruleika til þess sem þau skilur. Táknmyndir voru mikilvægar í allri kirkjulegri list, skreytilist og hvers konar myndlist annarri. Einn kirkjuféðra annarrar aldar hvatti kristna menn til þess að skreyta hversdagslega hluti með táknmyndum og nefndi í því sambandi fiskinn, dúfuna, skipið og akkerið.

Táknin hafa oft breytt um merkingu í tímans rás, sum hafa gleymt, önnur orðið til. En tákn eru ekki aðeins myndir. Líttir hafa líka táknræna merkingu í kirkjunni, einnig tölur. Hugtök í orðaförða kirkjunnar hafa mörg táknræna merkingu, atburðir úr Biblíunni búa oft yfir djúpri táknrænni merkingu í kirkjulegri notkun hvort sem það er í sjónlist eða orðsins list.

Hér verða gefin nokkur sýnishorn af táknmyndum sem algengar eru í kirkjulist.

LJÓNID. „Ljónið af Júða ættkvísl“ segir í Opinberunarbók Jóhannesar (5,5), tákn Jesú, sem var af Júða ættkvísl, einkum notað sem tákn styrkleika og upprisu. Til eru fornar helgisagnir um ljónið og liggja þær til grundvallar á einn eða annan veg þeirri merkingu, sem kirkjan hefur lagt í tákn þetta. Ljónið var álitnið geta þurrkað út slóð sína með halanum og leikið þannig á veiðimanninn. Þannig huldi Jesús dýrð sína fyrir óvinum sínum og gat unnið verk Föðurins. Sömuleiðis trúðu menn því til forna, að ljónið svæfi með annað augað opið. Það tengdu menn orðum Davíðssálma um Guð sem vakir: „... hann blundar ekki og sefur ekki, hann vörður Ísraels“ (121,4). Þá var því einnig trúað, að ljónsungarnir sæddust lífvana og væru vaktir til lífsins á þriðja degi með því að ljónynjan andaði á þá eða vakti þá með rödd sinni. Á sambærilegan hátt var drottinn kallaður frá dauðanum er Faðirinn reisti hann upp á þriðja

degi. Í Opinberunarbókinni er það ljónið sem lýkur upp lífsins bók og rýfur innsigli hennar sjö.

Tákn Kirkjulistarsýningarinnar er af fornum kirkjufesli frá Hvammi í Dölum; refillinn er nú á Þjóðminjasafni Danmerkur.

LÜTHERSRÓSIN. Innsigli Marteins Lúthers, ekki „tákn“ í viðtekinni merkingu þess orðs. Merkingu rósarinnar skýrði Lúther sjálfur á þessa leið: „Svartur kross í hjarta táknar ok krossins, sem deyðir þó ekki, hinn réttláti lifir fyrir trú sína og hinn krossfesta. Rósin umlykur hjartað til marks um gleði trúarinnar, huggun og frið – sem heimurinn megna ekki að gefa, þess vegna er rósin ekki rauð heldur hvít, það er litur andans og englanna. Rósin er á himinbláum grunni, því gleðin nú er upphaf hinnar himnesku gleði. Yzt er gullinn hringur, því að sælan í himnaríki líkist í því hringnum, að hún er án enda og er dýrmætari en allt á jörðu, eins og gullið er dýrast málma“.

FISKURINN er afar fornt tákn í kirkjunni. Það er eins konar myndgáta, sem gerð var úr gríska orðinu ΙΧΘΥΣ, sem merkir fiskur. Tákníð var í raun leynitákn hinnar ofsóttu kirkju í rómverska ríkinu. Hver bókstafur gríska orðsins var látinn tákna upphafsstaf orðanna: Jesus Kristus þeou Yios Soter eða: Jesús Kristur, Guðs sonur, frelsari. Fisktákníð er þekkt úr kirkjunni allt frá fyrstu öld og notað bæði í myndlist og orðsins list.

EINHYRNINGURINN er velþekkt tákn Jesú. Þetta ímyndaða dýr, einhyrningurinn, var talið hafa hestshaus, geitarskegg, antilópufætur og ljónshala. Af miðju enni þess vex eitt horn. Fornar sögur hermdu, að ekki væri unnt að nálgast einhyrninginn nema með því að setja óspjallaða yngismey í skóginn og þá kæmi hann og legði höfuð sitt í skaut meyjarnnar. Einhyrningurinn var tákn um höldtekju drottins og syndlaust líf hans, himinninn fékk eigi haldið honum en hann auðmýkti sjálfan sig og gerðist maður, fæddur af meyju.

FUGLINN FÖNIX, eitt algengasta tákn um upprisu drottins. Til eru ýmsar helgisagnir um þennan ímyndaða fugl frá fornkrístnum tímum. Var hann talinn geta lifað í fjögur til fimm hundruð ár. Áð þeim loknum byggir hann sér hreiður úr sætlega ilmandi greinum og kryddjurtum. Hiti sólarljóssins kveikir eld í hreiðrinu og fönix eyðist í eldinum. En úr óskunni ris fuglinn að nýju, endurskapaður og ungur til þess að lifa enn næstu fjögur til fimm hundruð árin.

LAMBIÐ er ævafornt bibliutákn. Mörg dæmi eru um notkun þess á fornum grófum, í myndlist, í skróða og víðar. Uppruni þess er í Biblíunni og má benda á eftirfarandi ritningarstaði:

- a) Jesaja 53,7: „Hann var hrjáður, en hann lítillætti sig og lauk eigi upp munni sínum, eins og lamb, sem leitt er til slátrunar . . .“
- b) Jóhannesarguðspjall 1,29: „Sjá Guðs lambið, sem ber synd heimsins.“
- c) Opinberunarbók Jóhannesar 5,12: „Maklegt er lambið hið slátr- aða að fá máttinn og ríkdóm og vizku og kraft og heiður og dýrð og lofgjörð.“

TVEIR LYKLAR Í KROSS eiga að tákna „lykilhlutverk“ kirkjunnar, vald hennar til þess að „leysa og binda“, flytja boðskap fyrirgefningar íðrandi syndurum. Byggt á orðum Jesú við Pétur postula: „Ég mun gefa þér lykla himnaríkis, og sérhvað sem þú bindur á jörðu, skal bundið vera í himnunum og sérhvað, sem þú leysir á jörðu, skal leyst vera í himnunum.“

KALEIKUR OG OBLÁTA eru tákn fyrir heilaga kvöldmáltíð. Visar til innsetningarorða hennar: „Því að á þeirri nóttu, sem hann svikinn var, tók hann brauðið, gjörði þakkir og braut það og gaf sínum lærisveinum og sagði: Takið og etið, þetta er líkami minn, sem fyrir yður er gefinn. Gjörði þetta í mína minningu. Sömuleiðis eftir kvöldmáltíðina tók hann kaleikinn . . .“

ÞYRNIKÓRÓÑAN er eitt af fjölmörgum táknum píslarsögu Jesú, auk hennar má nefna þessi: stígi, teningar, kyrtill, hani, spjót, sverð, svampur, hamar, naglar, reipi, naglbitur, svípa, reyrstafur o.fl.

AUGA INNI Í ÞRÍHYRNING er tákn Guðs Föður. Augað táknar hinn alsjáandi Guð, sem vakir yfir mönnunum. Þríhyrningurinn er eitt fjölmargra tákna heilagrar þrenningar þar sem reynt var að draga fram hið „þríeina“: Guð er einn en hann birtist með þrennum hætti, sem Faðir, Sonur og Heilagur andi.

SJÓARMA LJÓSASTÍKA er fornt gyðinglegt tákn, sem kirkjan tók upp snemma á öldum. Í gyðingdómi er hún tákn hinna sjö daga sköpunarinnar en í kirkjunni hefur hún oftast táknað ávexti Andans, hin sjö sakramenti í kaþólsku kirkjunni, sjö daga vikunnar o.fl. Í lútherskum kirkjum er algengast að hafa tvö kerti á altari. Þá visar ljósið til hans sem sagði: „Ég er ljós heimsins.“

CLAVIS, kross inni í hring, er algengt tákn í kirkjunni. Jafnarma krossinn er mun eldri kristinni trú, mun hann þá hafa verið sólartákn. Í kirkjunni er krossinn svotil óþekktur sem tákn fyrr en á fimmtu öld, fram að þeim tíma voru ýmis önnur tákn notuð svo sem Chi Rho, fiskurinn o.fl. Krossinn er til í mörgum gerðum, táknaðerfræðingar telja, að til séu milli þrjú og fjögur hundruð gerðir krossa, margar eiga þær uppruna sinn í skjaldarmerkjum. Helstu gerðir krossa eru: latneski krossinn með jöfnum þrem örmum en þeim sem visar niður tvöfalt lengri; gríski krossinn sem er jafnarma; tá krossinn, sem er eins og bókstafurinn T; Andresarkrossinn er eins og bókstafurinn X; austurkrossinn er að grunni til eins og

latneski krossinn en með litlið þvertré fyrir ofan meginþvertréð og skátré fyrir fætur; keltneski krossinn hefur hring utan um miðjuna; páfakrossinn hefur tvö misstór þvertré ofan við meginþvertréð.

DÚFAN er tákn Heilags anda, ævinlega hvít að lit.

AKKERIÐ er tákn staðfestu og vonar. Jesús er nefndur „akkeri sálarinnar“ í Hebreabréfinu (6,19). Akkerið er ævinlega teiknað þannig að það myndi kross. Þetta er velþekkt tákn úr katakombunum. Akkeriskross með fiskum tengir saman þrjú tákn Krists. Merking fiskstáknins er skýrð á öðrum stað.

VÍNVIÐURINN er algengt tákn í tréskurðarmyndum og einnig í steindum gluggum (sama er raunar að segja um „Jesserót“ sem er ættartré Jesú, hvort tveggja hentar vel í skreytlist). Vinviðurinn er Kriststákn, grundvalað á Jóhannesarguðspjalli: „Ég er hinn sanni vinviður“ (15,1); og í 15,5: „... þér eruð greinarnar.“

SKIPIÐ er ævafornt tákn fyrir kirkjuna. Örkin hans Nóa er oft talin upprunalegasta hugmyndin þar sem örkin er skip hjálpræðisins, sem bar Nóa og hans fólk og einnig skepnur yfir hið ólgandi haf eyðingarinnar (*flóðið mikla*). En skipið visar einnig til atburðarins á vatninu þar sem Jesús bjargaði óttaslegnum lærisveinum sínum úr háska er hann hastaði á vindinn og vatnið „og varð blíðalogn“.

IHC táknið er yngri en XP táknið. Þetta er upphaf gríska orðsins IHCOYC, þ.e. Jesús. IHS er yngri og afbökun mynd af IHC tákninu. Venjan er sú í kirkjulistinni að fangamörk eða skammstafanir eru auðkennd með þverstriki fyrir ofan. IHS og IHC eru afar algeng tákn og eru til í ýmsum útfærslum. Svipað er raunar að segja um margar aðrar skammstafanir og fangamörk, meðal þeirra þekktustu eru stafirnir I.N.R.I. sem er skammstöfun yfirskriftarinnar á krossinum: Jesús frá Nazaret konungur Gyðinga.

CHI RHO táknið er meðal elztu tákna kirkjunnar. Þetta er skammstöfun orðsins Kristur, sem er ritað þannig á grísku: XPICTOC. Ótal dæmi eru um þetta tákn úr katakombunum í Róm frá fyrstu öldum kirkjunnar, það er að finna á mynt, lömpum, leirilátum og öðrum gripum, sem fornleifafræðingar hafa dregið fram í dagsljósið. Margar útgáfur eru til af þessu tákni. Hér er það aukið stöfunum alfa og omega sem eru fyrsti og síðasti stafur gríska stafrófsins. Alfa og omega eru tákn Krists, sem nefndur er „alfa og omega, upphafið og endirinn“ í Opínberunarbók Jóhannesar (21,6).

Tákamyndirnar í þessum kafla og á sýningunni eru teiknaðar af Baldvini Björnssyni.

HELIGGRIPUR ÚR ÍSLENZKRI FRUMKRISTNI:

Húnn úr bronsi af svonefndum tá-bagli (*dregið af gríska stafnum T = tau*), sem fannst í jörðu á Þingvöllum vorið 1957. Armarnir vindast samhverfu frá miðju og enda í stílfærðum dýrshausum með sterkum einkennum úrnessstíls. Húnn þessi gæti hafa verið af biskupsstaf trúboðsbiskups sem sótti Þingvelli heim á 11. öld, og er hann því elzti helgigripur sem við Íslendingar eigum. (Sjá greinina „Um kór og skip“.)
Þjóðminjasafn Íslands.

FORN KIRKJUKLUKKA FRÁ HÁLSI Í FNJÓSKADAL:

Klukka með krónu og birkirambaldi af rómanskri gerð og sennilega elzta kirkjuklukka á landinu, frá því um miðja 12. öld. Guðmundur biskup góði ólst upp á Hálsi, og gætu slög þessarar klukku hafa hljómað við eyrum hans.
Þjóðminjasafn Íslands.

GOTNESKUR KALEIKUR OG PATÍNA FRÁ ODDAKIRKJU Á RANGÁRVÖLLUM:

Skreyttur silfurkaleikur með patínu frá því um 1300 í hreinum gotneskum stíl. Á stéttina eru grafnar myndir dýrlinga. Mun hann hafa verið í Oddakirkju æ síðan og er nú þaðan fenginn.

KRISTUR OG TÓLF POSTULAR ÚR ÞINGEYRAKIRKJU Í HÚNAÐINGI:

Í Fornleifaskýrslu frá 1817 er myndum þessum lýst, þar sem þær standa á kórbita Þingeyrakirkju. Segir þar, að Kristur og postularnir séu „allir í tvöföldum klæðnaði síðum, ýmislega litum, berhöfðaðir, berfættir og berhálsaðir. . . . Búæti þessi öll eru meistaralega tilbúin og lítt skemmd ennú.“ Undir lok síðustu aldar keypti Jón Víðalín konsúll allar myndirnar úr kirkjunni, lét taka af þeim litina, bæsa þær og lakka. 1908 gaf hann Þjóðminjasafni stytturnar, ásamt öðrum gripum (*Víðalínssafn*), og eru þær þar í því ásigkomulagi. Nú hefur frú Hulda Stefánsdóttir, sem löngum hefur sýnt Þingeyrakirkju mikla rækt, gengið fyrir því, að skornar yrðu út nýjar myndir eftir frummyndunum, og vann Sveinn Ólafsson myndskeri það verk. Þótt ekki væri vitað hvernig litir þeirra hefðu upphaflega verið, þótti samt rétt að mála þær, og var þar farið eftir máluðum postulamyndum frá svipuðum tíma. Það verk vann Baldur Edwins listmálari. Að sýningu þessari lokinni verða Kristur og postularnir fluttir heim í kirkju sína á Þingeyrum, og mun röð þeirra standa þar fremst á sönglofti.

Hér er því sýnt merkilegt dæmi um endurgerð gamalla gripa og endurheimt til upphaflegra heimkynna.

OBLÁTUDÓSIR ÚR BESSASTAÐAKIRKJU EFTIR SIGURÐ ÞORSTEINSSON GULLSMÍÐ:

5

Óskjur þessar, sem hafðar eru undir oblátuna, létu þau Olafur Stephensen stiftamtmaður og Sigríður kona hans smíða og gáfu Bessastaðakirkju fyrir legstað foreldra hennar, Magnúsar Gíslasonar amtmanns og Þórunnar konu hans. Smíðurinn, sem þá þótti einn listhagasti gullsmíður í Danmörku, var Sigurður Þorsteinsson frá Ketilsstöðum á Völlum (*fæddur á Skríðuklaustri 1714*), sem um langt skeið var öldurmaður gullsmíðagildis Kaupmannahafnar. Á óskjulokið er grafið: „Tillagt Bessastada Kyrkiu af Amtmanne Olave Stephensyni og Fru Sigríde Magnúsdóttur Fyrer Legstad þeirra Foreldra sáluga Amtmanns Magnúsar Gíslasonar og Frur Þórunnar Guðmundsdóttur samt þeirra tveggja Dætra Ao 1774.“

Jón Vídalín konsúll keypti óskjur þessar úr Bessastaðakirkju (!) og lét þær síðar fylgja gripum sínum til Þjóðminjasafnsins (*Vídalínssafns*). Af þessu varð allmikill kurr, svo Jón lét smíða eftirmynd þeirra og afhenti Bessastaðakirkju í staðinn. Er það eftirgerðin sem hér er sýnd, og er það enn eitt dæmi um það, hversu koma megi brotthorfnum kirkjugripum til síns rétta heima.

KOPARSTIKUR FRÁ BESSASTÖÐUM – SÁLU- EÐA YFIRBÓTAGJÖF?

6

Á altari Bessastaðakirkju standa tveir miklir koparstjakar, sem tengjast íslenzkri ástar- og harmsögu á sérkennilegan hátt. Norsk stúlka, Appolónía Swartzkopf (*„Hrafnhetta“*) taldi Niels Fuhrmann, amtmann á Bessastöðum, hafa brugðið við sig eiginorði, og kom hún hingað upp til þess að leita réttar síns. Á vegum Fuhrmanns voru á Bessastöðum mæðgur tvær danskar, Katrín Holm og Karen dóttir hennar, og lögðu þær þegar mikla sæð á Appolóníu. Andaðist Appolónía um jónsmessuleytið árið 1724, og þótti ekki allt grunlaust um hlutdeild þeirra mæðgna, einkum Katrínar, í dauða hennar, þótti ekkert sannaðist við yfirheyrslur.

Áður en Katrín Hólm andaðist, réttum tíu árum eftir hinn svíplega dauða Appolóníu, lét hún smíða stjaka þessa og grafa á latneska tileinkun, sjálfri sér til sáluhjálpar – eða yfirbótar, og endar hún á orðunum: „Donavit Catharina Holmia Año 1734.“

Fengið að láni úr Bessastaðakirkju.

ALTARISTAFLA EFTIR ÁMUNDA SMÍÐ ÚR KELDNAKIRKJU Á RANGÁRVÖLLUM:

7

Töflu þessa, með íburðarmiklum ramma og mynd kvöldmáltdarinnar, skar og málaði Ámundi smíður Jónsson (1738-1805) handa Keldnakirkju á Rangárvöllum árið 1792, og kostaði hún 24 ríkisdali og 22 skíldinga. Ekki hefur Ámundi smíður fyllilega treyst því að prestur héldi ungdóminum vel vakandi á löngum messum, og því býr hann til þá dægradvöl, að mála ártal töflunnar utarlega á rammann til vinstri með þessum sérkennilega hætti: 448 + 448 + 448 + 448 (*p.e.* 1792). Þótt þessi mikla og vandaða tafla Ámunda sé nú í Keldnakirkju, og fengið að láni þaðan, hefur hún víða

flandrað, ekki síður en þjóðhaginn sjálfur, og verið bæði í Hálskirkju í Djúparhreppi og í Þykkvabæjarkirkju, unz hún rataði að lokum heim aftur.

Breyting:

Þegar til kom, þótti ekki ráðlegt að losa ofangreinda töflu af kórþili Keldnakirkju, og er því í staðinn sýnd önnur stór tafla eftir Amunda úr Oddakirkju á Rangárvöllum, máluð 1783. Töflu þessa lét Árni Þórarinnsson, síðar Hólabiskup, gera handa Oddakirkju. Hún hefur síðar verið yfirdregin með bleikri málningu.

Taflan er fengin að láni úr Þjóðminjasafni Íslands.

LISTILEGA ÚTSKORINN SKÍRNARFONTUR ÚR ODDAKIRKJU Á RANGÁRVÖLLUM:

Í Oddakirkju á Rangárvöllum er mjög óvenjulegur skírnarfontur í rókakostil eftir Amunda smíð Jónsson, gerður árið 1804. Undirstykkið stendur á íbjögum fótum, en gagnskorinn hjálmur er yfir, og efst á honum mynd heilags anda í dúfulíki. Umhverfis hjálmbhrúnina er þessi áletrun: „Færed út um allan heimin og kiened aullum þíodum og skyred þær í Nafne Faudurs og Sonar og Anda heilags.“

Fengið að láni úr Oddakirkju.

ÚTIMUNDLAUG FRÁ KÁLFATJARNARKIRKJU Á VATNSLEYSUSTRÖND:

Á miðöldum var það mjög til síðs, að steinhöggurnir bollar með vigðu vatni veru utan kirkjudýra, svo kirkjufólk gæti sýnt sig áður en það træði fótum á hið helga gólf. Sjálfsagt hafa slíkar mundlaugar einnig verið við íslenskar kirkjur, en eru nú sem næst allar glataðar. Rétt innan við sáuhliðið á Kálfatjarnarkirkju er skál höggvin í 60 sm. háan stein, sem augljóslega er gömul útimundlaug, og er hún höfð hér á sýningunni, og í henni vigt vatn.

LETURSKRAUT ÓFEIGS Í HEIÐARBÆ:

Ófeigur Jónsson, oftast kenndur við Heiðarbæ í Þingvallasveit, þar sem hann bjó lengst af (1820-1836), var annalaður smíður og skrautmálari. Meðal annars skreytti hann kirkjur, málaði altarástólur (en tvær þeirra eru í Þjóðminjasafni, ein í Úlfjótswatnskirkju og ein í Þingvallakirkju, endurheimt þangað frá Isle of Wight árið 1974) og málaði ýmisskonar áletranir á minningarspjöld. Stafagerð hans er sérkennilegt gotneskt „settletur“ og mjög áferðarfallegt.

Hér á sýningunni eru tvö slík verk Ófeigs. Er annað söngtafla úr Búrfellskirkju í Grímsnesi, en á þeim bæ fæddist Ófeigur árið 1770. Hitt er grafskrift sem hann gerði yfir sjálfan sig, og mun hann að líkindum einnig hafa ort versió sem á það er málað. Hann var jarðsettur að Mosfellskirkju í Mosfellssveit, en síðustu ár sín bjó hann á Suður-Reykjum og lézt þar árið 1834. Taflan var því sett í Mosfellskirkju, en er hún var lögð niður og Lágafellskirkja byggð, 1889, fór spjaldið þangað, en var þó ekki haft uppi. Með endurbyggingu Mosfellskirkju, fór það aftur til síns heima og hefur nú virðulegan stað í forkirkjunni.

Grafskrift Ófeigs Jónssonar um sjálfan sig hljóðar svo:

Hier í er lagt mitt lídíd hold,
leggja sem skal í jarðar mold,
Sálinn til hæða hafin er,
í Herrans skaut hvar aller vier,
einglum guds og útvöldum hjá,
upp vaktir skulum vegsemd tíá
einum gude um árenn laung
eilífan halda Dýrðar saung.

Ófeigur Jóns son.

FJALLRÆÐAN Á ÁLFABORGINNI:

Sumarið 1914, meðan Jóhannes S. Kjarval var enn við nám í konungsins lagurlistaskóla í Kaupmannahöfn, vitjaði hann æskuslóða sinna á Borgarfirði eystra. Nokkru áður höfðu konur í Desjamýrarsókn bundið samtökum um að biðja þennan upprennandi listamann að mála altaristöflu í Bakkagerðskirkju, sem var fermingarkirkja hans sjálfs. Kjarval fékk minni stofuna í barnaskóla þorpsins til afnota, en konurnar sáu honum til skiptis fyrir læði og ræstingu.

Tafla sú sem Kjarval málaði og enn er yfir altari Bakkagerðskirkju – en er nú hér á sýningunni – er í senn ákaflega fegur og frumleg. Kristur, ungur og rauðskeggjaður maður, stendur uppi á Álfaborginni og talar til fólksins, sem er dreift um kletta og grundir, en Dyrhjöllin rísa upp sóllýst að baki hans.

Sú saga gengur þar eystra, að páverandi biskupi Íslands hafði óað við svo óklassískum alþýðleika sem myndin er, og veigrað sér við að vigja hana. En hún er samt að fullu vígð, fyrir eigin kraft sinn og fegurð, en ekki sízt fyrir þá elsku sem kirkjugestir í Bakkagerði hafa sýnt þessu djásni sínu æ síðan.

TAFLAN SAMÚELS:

Þegar Selárdalskirkja í V.-Ísafjarðarsýslu nálgast 100 ára aldur, 1961, fór fram gagnræðing viðgerð á henni og hún endurvígð. Gamall maður á staðnum, Samúel Jónsson (1889-1969), sem lengi hafði fengið við málverk og ýmsa hagfelikssemi, vildi heiðra kirkju sína með nýrri altaristöflu, í stað þeirrar dönsku sem í kirkjunni var, frá 1752. Málaði hann því nýja altaristöflu og skar út um hana með sjálfskeiðungi skrautlegan ramma. En þegar til kom, var tafla hans ekki þegin. Gerði hann sér þá lítið fyrir í sárindum sínum og byggði með eigin höndum aðra kirkju, þar sem tafla hans fékk sinn heiðursstað. Þar sem kirkja sú var óupphituoð – og ónotuoð raunar –, fór taflan mjög illa og lá undir algerum skemmdum, þar til Hannibal Valdemarsson bóndi í Selárdal tók hana úr kirkjurústinni og færði hana Listasafni Alþýðusambands Íslands.

Sjálfur lýsir Samúel töflu sinni þannig (í bréfi til Björns Th. Björnssonar 19/8 1958): „Platan er 2 krossviðarplötur birkki 4 millim. að þíkt. Stærðin er 130 sem. á kant. Milli er 1 tommu þíkk grind úr góðri furu og þær limdar

og negldar á hana með finum látúnssaum og er bakplatan oliuborin. Grundin á többblunni er máluð rauðbrún. Enn grundin í kringum mindirnar er himin blá. Útskurður sem er allur gerður með hnif er úr mahonivið og rauðbirkki og slétu stoðirnar úr lind, allur útskurður er bronssaður nema ist í kringum rósir er máluð hvít og tálguð úr rauðviðar rót. Ártalið er ósett á en á að vera 1956. Læt það vera undir litlu bogonum beggamelin við lettrið neðst."

Með altaristöflu Samúels Jónssonar í Selárdal (Brautarholti) er sýnd ljósmynd af kirkju þeirri er hann reisti yfir töflu sína.

KLUKKA MOSFELLINGA:

13

Litil og forn klucca úr Mosfellskirkju í Mosfellssveit (eða úr sáluhlíði), sú hin sama sem kemur við sögu í Innansveitarkroniku Halldórs Laxness. Þegar Mosfellskirkja var lögð af, héldu Hrisbrúingar kluccu þessari og létu ekki lausa við Lágafellskirkju. Það var ekki fyrr en Ólafur á Hrisbrú gróf Finnbjörgu í Mosfellskirkjugarði, að kluccan var borin út og henni hringt, rambaldslausri, í sáluhlíðinu.

Við endurbyggingu kirkju á Mosfelli, endurheimti kirkjan þennan forna grip sinn, og er nú kluccu þessari jafnan hringt við hverja messu á Mosfelli, þar sem hún hangir í gálga í skipinu. Svo sagði dr. Röbert A. Ottósson, að fáar kluccur, ef nokkur, á landinu hefðu hreinni hljóð.

ALTARISKLÆÐI ÚR BERUFJARÐARKIRKJU FRÁ 1684:

14

Altarisklæði þetta, sem er mjög frumstætt, en engu að síður falið verk, gaf Jón sýslumaður Þorláksson (er síðar nefndi sig Thorlacius) og kona hans Berufjarðarkirkju árið 1684. Á því er krossfestingarmynd Krists, ásamt Mariu og Jóhannesi, og áletrunin INRI fyrir ofan, saumuð með einföldum útlínum og ófylltum flötum.

Neðst á krossrénu eru fangamörk gefendanna, ITS og SHD (þ.e. Jón Thorláks Son og Sesselja Hallgríms Dóttir), en ártalið beggja vegna, og undir: BERV: K: A: (Berufjarðarkirkja). Efst, til beggja handa, eru síðan stjörnur eða rósir (sól og máni?).

Fengið að láni úr Berufjarðarkirkju.

15

ALTARISKLÆÐI OG HÖKULL FRÁ STAÐ Í SÚGANDAFIRÐI:

Altarisklæðið er hvítt og mjög finlega útsaumað, með krossfestingarmynd í miðið, en englahöfði yfir og öðru skrauti um kring. Úr sömu kirkju er hókull frá árinu 1692, óvenjulega gamall og merkilegur gripur, með ásaumuðum silkikrossi, sem borinn hefur verið af Staðarprestum um nær þriggja alda skeið.

Fengið að láni úr Staðarkirkju í Súgandafirði.

„FJALLRÆÐA“ ÁSGRÍMS Í STÓRA-NÚPSKIRKJU:

16

Ásgrimur Jónsson kom í fyrsta sinn að Stóra-Núpi í Gnúpverjahreppi árið 1903, en síðan dvaldist hann þar hjá síra Valdimar Briem lengur eða skemur

í mörg sumur. Árið 1908 var hann beðinn að mála altaristöflu í kirkjunni þar, en verkefnið vaðist lengi fyrir honum, og það var ekki fyrr en vorið 1912 sem hann lauk því. Síðan hefur tafla þessi, „Fjallræðan“, verið í Stóra-Núpskirkju og er fengin að láni þaðan á sýningu þessa.

ALTARISTAFLA ÚR GRIMSTUNGUKIRKJU:

17

Hallgrímur Jónsson (1717-1785), er síðast var og starfaði að Upsum á Upsaströnd, og Jón sonur hans, kenndur við Kasthvammi í Laxárdal (1739-1808), voru einhverjir mikilvirkustu málara norðanlands á 18. öld. Hallgrímur er dæmigerður almúgamálari, sem vinnur af hjartans lyst og trúarlegri einlægni (sjá töflu eftir hann frá Ríp í Hegranesi í viðgerðadeild Ríkharðs H. Hörðals). En þótt Jón sonur hans hafi siglt til náms, gætir þess ótrúlega litid í verkum hans. Altaristafla sú með mynd Kvöldmáltyðarinnar sem hér er sýnd, var í Grimstungukirkju í Austur-Húnavatnssýslu, en er sú kirkja var lögð af, var hún boðin fól á uppboði. Var uppboð það haldið á Hjallalandi, og þar keypti Jón S. Pálmason á Þingeyrum töfluna. Er hún nú í eigu Guðrúnar arkitekts, dóttur hans, og fengin að láni frá henni.

ALTARISTAFLA MEÐ KROSSFESTINGARMYND FRÁ KLOFA Á LANDI:

18

Tafla þessi, sem er mjög litfugur, er sérkennilegust fyrir hið mikla og flúraða blómsturskraut sem á henni er, bæði á grund Golgata og á vængjunum. Undir krossfestingunni stendur: „Kristur hefur vorum syndum offrad á sínum líkama upp á Trienu so að vier ifrá syndunum deydder lífdum Réttlaetenu, fyrir hvörs Beniar þier erud heilbrigder vordner. I Pet. 2v 24.“ (þ.e. fyrri alm. bréf Péturs, 2., 24.). Á öðrum vængnum stendur ártalið 1830 og nafnið Jón Jónsson, þess sem töfluna lét gera. Gizkað hefur verið á, að hún væri eftir Grim Jónsson í Skipholti (1779-1860), en hún mun þó án nokkurs vafa vera eftir Ófeig Jónsson í Heiðarþæ. (Sjá um hann á öðrum stað í skránni.) Taflan er fengin að láni úr Þjóðminjasafni Íslands.

PREDIKUNARSTÓLL SÍRA HJALTA Í VATNSFIRÐI:

19

Síra Hjalti Þorsteinsson í Vatnsfirði við Djúp (1665-1754) var ekki aðeins einn af mestu klerkum sinnar tíðar, heldur og frábær listhagi á skurð jafnt og málverk. Kirkja hans var hið veglegasta guðshús, öll skreytt máluðum myndum innan, og átti marga góða gripi, þótt predikunarstóll þessi sé hið eina sem úr henni hefur varðveitt. Hann er fimmhliða, með útskornum myndum Krists og guðspjallamannanna og miklu skrauti í barokkstíl. Öll gerð hans ber jafnt lista- sem hagleiksmanni fagurt vitni. Á spjöldunum efst um kring eru ámaluð orðin: Sælir eru þeir sem heyra guds ord og varðveita það. Stóllinn er fenginn að láni úr Þjóðminjasafni Íslands.

ENDURGERÐ ALTARISTAFLA FRÁ HRAUNGERÐI: 20

Upphaflega taflan, sem þessi er gerð eftir, var fyrrum í Hjalmskirkju, en þegar sú kirkja var lögð niður, var hún færð í Hraungerðiskirkju í Flóa. Munnmæli herma, að Hannes biskup Finnsson hefði útvegað töfluna erlendis. Árið 1902 var taflan seild Þjóðminjasafni og önnur sett í staðinn, er mörgum sóknarbörnum þótti sýnu óveglegri og söknuðu hinnar gömlu.

Árið 1939 um vorið voru fengnir til þess myndskerarnir Karl Guðmundsson og Guðmundur Kristjánsson að skera nýja töflu eftir hinni gömlu, og við samanburð er ljóst að hún er skorin af miklum hagleik og nákvæmni. Eyjólfur Eyfells listmálari málaði síðan á hana myndirnar, eftir forsoðni Matthíasar Þórðarsonar Þjóðminjavarðar, og var hún fullgerð komin í Hraungerðiskirkju á hvítasunnu það ár. Tafla þessi er því gott dæmi um endurgerðan grip, sem í senn helgar stað sinn og staðurinn hann.

Taflan er fengin að láni úr Hraungerðiskirkju.

HANDVERK SVEINUNGA SVEINUNGASONAR: 21

Einn af norðlenzkum almúgamálurum 19. aldar var Sveinungi Sveinungsson (1840-1915), sem lengst af var vinnumaður í Lóni í Kekduhverfi, ókvæntur og barnlaus. Sveinungi mun aldrei hafa fengið neina tilsoðn, nema litlilega hjá Arngrími Gíslasyni - sem hann taldi meistara sinn -, en þó liggja eftir hann allmörg verk, bæði í kirkjum og á Þjóðminjasafni Íslands. Flestar voru (og eru) töflur hans í kirkjum norðanlands, en á Saurbæ á Kjalarnesi er altariastafla eftir hann, sem sýnir Krist með kaleik hins nýja sáttmála. Er hún máluð eftir erlendri fyrirmynd og mjög lík nokkrum öðrum töflum hans, svo sem í Listasafni Íslands (nr. 451), og í Þjóðminjasafni (nr. 6845).

Framan á töflunni stendur: „Gefin til Saurbæar kirkju af Th. O. S.“ (Þórði Ólafssyni bónda á Saurbæ?) og ártalið „1836“. Alettranir þessar virðast eldri en myndin sjálf, og hafa sennilega staðið á gamalli töflu, sem Sveinungi hefur málað yfir. Ofan á ramma stendur: „1892 Malet.“

„EINHYRNINGSHORN“. 22

Ein af furðuskepnunum miðalda, sem oft er sýnd á listaverkum, var einhyrningurinn. Hann líktist helst hesti, en miklu smærri og mjallhvítur, með langi snúð horn fram úr krúnunni. Hann hafðist við í skógum, þar sem menn þóttust sjá honum bregða fyrir, en var samt furðu torveiddur. Í listum varð hann að tákni meydóms eða kvenlegs hreinleika, og þar með oft að tákni Mariu meyjar. Í þeirri merkingu er hann oft notaður í trúarlegri list.

Uppruna þessa fallega furðudýrs er að leita í löngum, hvítum og snúnum náhvalstönnum sem dárast suður í lönd frá Grænlandi og Íslandi. Þar sem náhvalstönnin er ævinlega ein og stök, hlaut og dýrið sem slíkt horn bar að vera einhyrnt.

„Einhyrningshorn“ þóttu miklar gersemar á miðöldum og sóttust ríkir frægðarmenn eftir slíkum þingum. Jafnvel Íslendingum var ljóst verðmæti þeirra, svo sem t.d. kemur fram í Árna sögu biskups Þorlákssonar, þar sem slík tönn, á fimmtu alin á lengd, er kölluð „gersemi“, og var hún enda höfð til Noregs, að gefa hana konungi.

Nokkrir „einhyrningshorn“ eru til í evrópskum söfnum, og alllön sum, en einna lengst allra mun vera það sem hér er sýnt, úr Náttúrufræðistofnun Íslands.

LEGSTEINN ÚR GARÐAKIRKJU Á ÁLFTANESI: 23

Margir legsteinar í kirkjugarðinum á Görðum eru afburða fögur steinhöggsverk, en ekki er vitað um hver þá hjó. Hér er sýndur einn þeirra, yfir Guðmund Sigurðsson, er lézt árið 1674. Á hvorum enda steinsins fyrir miðju er engilsmynd með útbreiddum vængjum, en sjölaufarósr sin hvorum megin við myndirnar.

Áletrunin er þessi:

„HIER UNDER HVILER GREPTT/ RAD ERLEGT G/ UDS BARN GUD/ MUNDUR SUGU/ RDSSON LEI/ STIST HIEDAN/ FIRER CHRISTI/ LEGT ANDLAT/ A 75 ARE SINS/ ALLDURS 5 D/ ECEMB ANNO 1674 – ÞEIR/ ENDURKEIPTU/ DROTTINS MU/ NU APTURNUA/ OG TIL SION KOMA.“

LEGSTEINN ÚR KÁLFATJARNARGARÐI Á VATNSLEYSUSTRÖND: 24

Mjög stór og vandaður steinn frá árinu 1669 með valhnút og stundaglas í miðju. Áletrunin er svolátandi:

„HIER UNDER HVILER/ GREPTRAD ERLEGT G/ UDS BARN EIOLFUR/ IONSSON LOGRIETT/ UMADUR HANS VEG/ FERDAR DAGAR VO/ RU 58 AR SOFNADE/ I GUDE 14 SEPT 1669 - - ÞEIR ERUD GEING/ NER TIL FIALLSENS/ ZION OG TIL BORG/ AR GUDS LIFANDA/ TIL HIMNESKRAR IE/ RUSALEM HEB 12.“

LEGSTEINN ÚR ÞINGVALLAKIRKJUGARÐI: 25

Legsteinn þessi, sem tekinn er upp úr Þingvallakirkjugarði, er frá árinu 1676 og er yfir séra Þórð Þorleifsson, en hann var bróðursonur Brynjólfs biskups Sveinssonar, og hafði hann áður þjónað Mosfelli í Grimsnesi. Áletrun steinsins er þannig:

„HIER HVILER/ GREPTRADUR/ GUDHRÆDDU/ R ERLEGUR OG/ ÆTTGAUFUGUR/ GUDS OG HANS/ ORDS MENARE/ THORDUR TH/ ORLEIFSSON BLESSUD MINI/ NG HANS AR/ ATAL 44 LIC/ KTADE MEDS/ IGRE 22 NOV ANNO 1676.“

TRÚARLEGAR MYNDIR ÚR FORNUM HANDRITUM: 26

- a) Fall Ólafs konungs helga. Úr Flateyjarbók.
- b) Skirn. Úr AM 350, fol.
- c) Ólafur helgi. Úr AM 135, 4to.
- d) Biskup. Úr AM 135, 4to.
- e) Drottinn allsherjar. Úr AM 227, 4to.
- f) Abraham hyggst förna syni sínum. Úr AM 227, fol.
- g) Jóhannes skirari með guðs lamb. Úr AM 233a, fol.
- h) Vigsla Nikulásar biskups. Úr perg. 4to nr. 16 Konungsbókhöfðu, Stokkhólmi.

i) Undraverk heilags Nikulásar. Úr perg. 4to nr. 16 Konungsbókhjóðu, Stokkhólmi.

j) Samson og ljónið. Úr AM 673a III, 4to.

k) Jakob postuli. Úr Skarðsbók postulasagna.

Ljósmyndirnar eru fengnar að láni frá Stofnun Árna Magnússonar.

SKÁPALTARI ÚR FLATEYJARKIRKJU Á BREIÐAFIRÐI: 27

Altari þetta, úr Flateyjarkirkju á Breiðafirði, er með ártalinu 1742. Á því eru tvær hurðir með gagnskornu verki. Samkvæmt kirkjuskra Matthíasar Þórðarsonar fyrrum þjóðminjavarðar „var það áður með grænum og rauðum litum, og jafnvel fleiri, en er brúnt nú“.

Fengið að láni úr Þjóðminjasafni Íslands.

KRISTUR OG BERSYNDUGA KONAN: 28

Þórarinn B. Þorláksson (1867-1924) málaði allmargar altarismyndir handa íslenskum kirkjum, í sínum heiða og blábláta stíl.

Töflu þá sem hér er sýnd, „Kristur og bersynduga konan“, með íslensku landslagi að baki, málaði hann handa Þingmúlakirkju í Skriðdal árið 1916, og er hún fengin þaðan að láni á sýninguna.

KRISTSLÍKNESKI

EFTIR RÍKHARÐ JÓNSSON (1888-1977): 29

Hæð 230 sm. Gert fyrir Bessastaðakirkju, hefur verið þar frá tíð Sveins Björnssonar, forseta.

Ríkharður Jónsson hefur gert fjölmarga gript fyrir íslenskar kirkjur.

SÝNINGARSKRÁ

101. ARNI PÁLL (f. 1950)
MAGNÚS KJARTANSSON (f. 1949)
Barnstrú
1983
Uppstoppuð kind, tré, gúmmí og band.
102. ÁSDÍS SIGURDÓRSDÓTTIR (f. 1954)
Draumur Jakobs I
1983
*Málað sáldþrykk 105×75.**
103. ÁSDÍS SIGURDÓRSDÓTTIR (f. 1954)
Draumur Jakobs II
1983
*Málað sáldþrykk 105×75.**
104. ÁSGERÐUR BÚADÓTTIR (f. 1920)
Án titils
1983
*Vefskissa (indigóllitað band) 40×35 og vinnuteikning, túss og pappír.**
105. BALTASAR SAMPER (f. 1938)
Frumdrög að freskómynd í Viðistaða-
kirkju í Hafnarfirði. (1:10)
1982-83
Blönduð tækni. 5 hlutar 93×140, 130, 130, 77, 77 og teikning (1:1). Freska, heildarstærð ca. 200 fermetrar. Áætluð fullvinnsla 1984. Myndefnið fjallar um Sælubodín.
106. BENEDIKT GUNNARSSON (f. 1929)
Þróun hugmynda að steindum gluggum
í Þykkvabæjarkirkju
1981
Ljósmyndir af verkinu og tvær tillögur í fullri stærð. Auk þess eru ljósmyndir af steindum gluggum í Keflavíkurkirkju ásamt einni stækkun.
107. BJARNI GUÐJÓNSSON (f. 1906)
Ónefnt
1964
*Olía á striga 77×97.**
108. BJARNI GUÐJÓNSSON (f. 1906)
... og Guð skapar enn.
1973
*Olía á striga 78×98.**
109. BJARNI GUÐJÓNSSON (f. 1906)
Eva fyrir syndafallið
1977
*Olía á striga 82×102.**
110. BJARNI H. ÞÓRARINSSON (f. 1947)
Teikn
1982-83
*Olía á striga 200×400. Notuð eru tvenns konar tákn: regnboginn, tákn friðar og sáttar, og eldingin, tákn tortímingarinnar. Myndin er eins konar spádómur eða fyrirboði, þar sem nýtt afl kemur til sögunnar. Það er afl konunnar, tvíefldrar í óþekktri framtíð.**
111. BJÖRG ATLADÓTTIR (f. 1942)
„Þú stýrir vorsins veldi“ (Ég kveikt á
kertum mínum eftir Davíð Stefánsson)
1983
*Ólíulittir á hörstriga 200×200.**
112. BJÖRGVIN B. SVAVARSSON (f. 1944)
Skírnarskál
Í vinnslu
Messing. Driflið verk, þvermál 49 sm. Eftirmynd af skírnarskál frá Kálfafellskirkju, nú í eigu Þjóðminjasafnins. Hálf-unnin. Eftirtalin verkfæri fylgja skálinni: drifhamar, 26 þúnslar í messingbætur, bíkkúla og sanddýna.
113. BJÖRGVIN B. SVAVARSSON (f. 1944)
Reka
1981
Messing og hneta. Hæð 72. Byggt upp af gotneska oddboganum og stuðlabergsforminu. Eign Hallgrímskirkju.

114. BJÖRGVIN B. SVAVARSSON (f. 1944)
Altarisstjalar
1979
*Messing. Hæð 29.
Stjakarnir eru hannaðir fyrir Kópavogs-
kirkju, þar er góð lýsing bak við stjakana,
sem kemur hinum opnu formum vel til skila.*
115. BOLLI GÚSTAVSSON (f. 1935)
Te Deum
1962-83
*Teikningar, þrjár skreytingar og átta myndir
unnar út frá dýrðarsöngnum Te Deum.
Nótnaskriftin var unnin fyrir dr. Róbert A.
Ottósson en skreytingunum var bætt við
síðar.*
116. BRAGI ÁSGEIRSSON (f. 1931)
Augnaráðið
1982
*Blönduð tækni 40x40.**
117. BRAGI ÁSGEIRSSON (f. 1931)
Þú vinviður eini
1983
*Blönduð tækni 146x146.**
118. BRYNHILDUR ÓSK GÍSLADÓTTIR
(f. 1944)
Pálmásunnudagur
1982-83
*Relief, pappír o.fl. 80x87.**
119. BRYNHILDUR ÓSK GÍSLADÓTTIR
(f. 1944)
Krossfestingin
1982-83
*Relief, pappír o.fl. 80x87.**
120. BRYNHILDUR ÓSK GÍSLADÓTTIR
(f. 1944)
„Veistu að vonin er til“ (Þ.G.) I
1982-83
*Olía á striga 140x115.**
121. BRYNHILDUR ÓSK GÍSLADÓTTIR
(f. 1944)
„Veistu að vonin er til“ (Þ.G.) II
1982-83
*Olía á striga 140x115.**
122. EDDA ÓSKARSDÓTTIR (f. 1938)
Altarisbúnaður: Altarismynd, altaris-
brik, skirnarskál
1983
*Keramík - steinleir um 200x200.
Frumdrög: Tillaga að stærra verki.**
123. EINAR HÁKONARSON (f. 1945)
Á Valhúsahæð
1982
*Olía á striga 200x140.
Í elgu Listasafns Háskóla Íslands.*
124. EINAR HÁKONARSON (f. 1945)
Bæn
1983
*Olía á striga 200x140.**
125. EINAR HÁKONARSON (f. 1945)
Pálmásunnudagur
1982
*Olía á striga 200x140.**
126. GÍSLI SIGURÐSSON (f. 1930)
„Þér hafið gjört það að ræningjabæli“
1982-83
*Óliulitir á segldúk 235x133. Mótiflð er:
Kristur rekur víxlarana út úr helgidóminum,
heimfært uppá nútímann.**
127. GRETA BJÖRNSSON (f. 1908)
Vinnuteikningar útfærðar í Sel-
fosskirkju.
1954
*Kol á pappír og bljantur 220x120.
Var útfært sem kalkmálverk 1954-55*
128. GUÐMUNDUR ÁRMANN SIGURJÓNS-
SON (f. 1944)
Krossfesting
1983
*Olía á striga, 100x30, 120x50, 100x30.**

129. GUÐRÚN MARINÓSDÓTTIR (f. 1935)
Kross II
1983
Teikning. Karton 50x35. Fullunnid 200.
Í endanlegri útfærslu er gert ráð fyrir kopar-
grind, bómull og ull, málningu og gipsi.*
130. GUÐRÚN MARINÓSDÓTTIR (f. 1935)
Kross III
1983
Karton 50x35.
Ull, hrosshár og bómullargarn.
Endanleg útfærsla, hugsuð sem altaris-
kross.*
131. GUÐRÚN MARINÓSDÓTTIR (f. 1935)
Kross I
1983
Karton 60x45. Fullunnin 200. Ull, hrosshár
og bómullargarn. Endanleg útfærsla, hugsuð
sem altariskross.*
132. GUÐRÚN VIGFÚSDÓTTIR (f. 1921)
Hökull og stóla
1983
Handofid, með spjaldofnum borðum eftir
Philippe Ricart.*
133. GUÐRÚN VIGFÚSDÓTTIR (f. 1921)
Hökull og stóla
1983
Handofid.*
134. GUÐRÚN VIGFÚSDÓTTIR (f. 1921)
Hökull með stólu, hulstri, hjúp og
altarisklæði
1983
Handofid.*
135. GUÐRÚN VIGFÚSDÓTTIR (f. 1921)
Hökull með stólu,
1983
Handofid.*
136. GUNNAR ÖRN GUNNARSSON (f. 1946)
Kristur allra tíma handtekinn
1983
Akryllittir á striga 115x150.*
137. GUNNAR ÖRN GUNNARSSON (f. 1946)
Bróðurkærleikur
1983
Akryllittir á striga 110x120.*
138. GUNNSTEINN GÍSLASON (f. 1946)
Lífsleit
1983
Múrrista 100x100.
Smækkað sýnishorn af frumdrögum.
139. GUNNSTEINN GÍSLASON (f. 1946)
Lífsleit
1983
Trélikan af kirkju Fella- og Hólasóknar
40x80x79. Dæmi um veggskreytingu í
múrristu (sgraffito) í kirkju Fella- og Hóla-
sóknar, Reykjavík.
140. GUNNSTEINN GÍSLASON (f. 1946)
Lífsleit
1983
Vatnslittir á pappír 78x55.
Dæmi um veggskreytingu í múrristu (sgraff-
ito) í kirkju Fella- og Hólasóknar, Reykjavík.
141. GUNNSTEINN GÍSLASON (f. 1946)
Herra bjarga þú mér!
1983
Vatnslittir á pappír 60x60.
Tillögur að veggskreytingu í múrristu (sgraff-
ito) í Þorlákshöfn (3x7 m)
142. GUNNSTEINN GÍSLASON (f. 1946)
Herra bjarga þú mér!
1983
Trélikan af Þorlákskirkju 1:30; 34x50x100.
Tillögur að veggskreytingu í múrristu (sgraff-
ito) í Þorlákskirkju í Þorlákshöfn (300x700)
143. GUNNSTEINN GÍSLASON (f. 1946)
Herra bjarga þú mér!
1983
Múrrista 80x100.
Tillögur að veggskreytingu í múrristu (sgraff-
ito) í Þorlákshöfn (300x700)
Smækkað sýnishorn af frumdrögum.

144. **HALLDÓR KRISTINSSON** (f. 1931)
Oblátuskál
1983
925 S með þremur islenzkum steinum.
*Undirstaða tré. Hæð 24, breidd 12. Fyrirhug-
uð undirstaða úr grásteini.**
145. **HALLSTEINN SIGURÐSSON** (f. 1945)
Rauður skírnarfontur
1982
Járn 100×50×55.*
Skálin er eftir Jóninu Guðnadóttur.
146. **HALLSTEINN SIGURÐSSON** (f. 1945)
Adam og Eva
1982
Ál 75×40×55.*
147. **HALLSTEINN SIGURÐSSON** (f. 1945)
Kórmynd
1982
Járn 105×56.
*Tillaga að altartistöflu fyrir Kópavogskirkju
(stærð óákveðin).*
148. **HELGI ÞORGILS FRÍÐJÓNSSON** (f. 1953)
Kornguðinn
1980 -82
Óliulitir á striga 120×150.*
149. **HELGI ÞORGILS FRÍÐJÓNSSON** (f. 1953)
Guli Kristur - tileinkað Gauguin
1982
Vatnslitir á pappír 29,5×41,5.*
150. **HELGI ÞORGILS FRÍÐJÓNSSON** (f. 1953)
Engillinn kemur
1982
Vatnslitir á pappír 43×30.*
151. **HELGI GÍSLASON** (f. 1947)
Róðukross
1983
Vax 100×60×45.
*Forvinna undir bronssteypu**
152. **HILDUR HÁKONARDÓTTIR** (f. 1938)
Sköpunin
1983
Vefnaður og ljósmyndir. 4 vefnaðir, hver
95×160 og 7 ljósmyndir.*
*Frummyndirnar að þessum kynjadyrum úr
heimt sköpunarinnar voru gerðar í forgengi-
legt efni og aðeins ljósmyndin festi þau
augnablik, sem þær lifðu, eins og minningin
ein lifir ímyndunina.*
153. **HILMAR EINARSSON** (f. 1949)
Viðgerð á prenti og pappír
a) *Ein Kyrtiu Ordinantia. Hoolum 1635.
Í eigu Landsbókasafns Íslands.*
b). *Graduale. Hoolum 1765.
Í eigu Landsbókasafns Íslands.*
c). *Paradisar Likell. Skálholte 1686.
Í eigu Landsbókasafns Íslands.*
d) *Calendartum Perpetuum. Skálholte 1692.
Christelig Bæna ldkun. Skálholte 1692.
Í eigu Þjóðminjasafns Íslands.*
e) *Kaupmálabréf o.fl. 1693-1734; með hendi
séra Jóns Halldórssonar í Hítardal.
Í eigu Þjóðskjalasafns Íslands.*
f) *Lithografía, prentuð í Neu-Ruppin í Branden-
burg um 1860.
Í eigu Þjóðminjasafns Íslands.*
g) *Tittilsíða guðfræðiritis frá 18. öld.
Í eigu Landsbókasafns Íslands.*
h) *Skálholtsprent: 1689. Einkaeign.*
154. **HÓLMFRÍÐUR ÁRNADÓTTIR** (f. 1930)
Altarisklæði og dúkar; unnið fyrir Fri-
kirkjuna í Reykjavík
1983
*Altarisklæði unnið úr mohairþræði úr gettar-
ull, munstur handofnum vírbordum
105×320. Dúkur 95×550 og fjórir smádúkar
ofnir úr silki. Elín Björnsdóttir óf.*
155. **HÓLMFRÍÐUR ÁRNADÓTTIR** (f. 1930)
Hókull
1983
Silki og bómull. Elín Björnsdóttir óf.*
156. **HÓLMFRÍÐUR ÁRNADÓTTIR** (f. 1930)
Hókull
1983
Silki og bómull. Elín Björnsdóttir óf.*

157. HÓLMFRÍÐUR ÁRNADÓTTIR (f. 1930)
Minning. Ofið raðverk í þremur hlutum
1983
Stíki og hör 88x130 (hvert verk).*
158. HÖRÐUR ÁGÚSTSSON (f. 1922)
Myndflokkur um Mannssoninn: a)
Boðun lífs b) Fæðingarhátíð c) Skirsla d)
Fagnaðarerindi e) Píslarvætti f) Mariu-
bæn
1972-73
Óliúttir á striga 105x85.
Eigandi: Listasafn alþýðu.
159. INGIBJÖRG STYRGERÐUR HARALDS-
DÓTTIR (f. 1948)
Altarisklæði, hökull
1981
Handfíð ullarband. Vinnuteikningar.
160. INGÓLFUR ARNARSON (f. 1956)
Nafnlaust
1980
Ljósmynd og blýantsteikningar, 34 einingar,
hver 14x11.*
161. JENS GUÐJÓNSSON (f. 1920)
Kross
1982
Eir og kristall 49x26.*
162. JENS GUÐJÓNSSON (f. 1920)
Maður og kross
1983
Eir og grástetnn 104x65.*
163. JENS GUÐJÓNSSON (f. 1920)
Kertastjaki
1982
Eir og gler 58,5x21.*
164. JÓHANNES GEIR (f. 1927)
Götupredikari
1967
Óliúttir á striga 120x125.
165. JÓHANNES GEIR (f. 1927)
Jarðarför á Króknum
1963
Óliúttir á striga 115x95.
166. JÓN ÁGÚSTSSON (f. 1953)
Kristur
1982
Óliukrít 58x45.*
167. JÓN E. GUÐMUNDSSON (f. 1915)
Stjarnan í austri
1982-83
Brúðurnar eru skornar úr birki og mahoní,
og með stjórtækjum úr furu. Brúðuhæð 50
sm.
168. JÓN SNORRI SIGURÐSSON (f. 1950)
Kross
1983
Kopar, gler og stál 225x125.*
169. JÓN SNORRI SIGURÐSSON (f. 1950)
Skírnarfontur
1983
Kopar 93x45.*
170. JÓN SNORRI SIGURÐSSON (f. 1950)
Silfurbúin Biblíá skinnbundin
1983
Silfur og blágrýtisstetnn 22,5x15.*
171. JÓN SNORRI SIGURÐSSON (f. 1950)
Silfurbúin biblíá skinnbundin
1983
Silfur og íslenskur ópal-kvarts
22,5x15.*
172. JÓN SNORRI SIGURÐSSON (f. 1950)
Silfurbúin biblíá skinnbundin
1983
Silfur 22,5x15.*
173. JÖRUNDUR PÁLSSON (f. 1913)
Gott og illt
1956
Japönsk krít og túss á pappír. Tillaga í
samkeppni um glerglugga í Skálholtskirkju

174. KATRÍN H. ÁGÚSTSDÓTTIR (f. 1939)
Hökull með stólu og kaleiksdúk I
1982
Batík á bómull.
Samverkamaður Katrínar er eiginmaður hennar Stefán Halldórsson.*
175. KATRÍN H. ÁGÚSTSDÓTTIR (f. 1939)
Kórbúningur I
1983
Batík á bómull.
Kjól fyrir konur. Skálindi fyrir herra. Notaðir eru litir kirkjuársins. Samverkamaður Katrínar er eiginmaður hennar Stefán Halldórsson.*
176. KATRÍN H. ÁGÚSTSDÓTTIR (f. 1939)
Kórkjolar fyrir Langholtskirkjukór
1981
Batík á bómull.
Kjólarnir eru tvískiptir. Samverkamaður Katrínar er eiginmaður hennar Stefán Halldórsson.
177. KATRÍN H. ÁGÚSTSDÓTTIR (f. 1939)
Þrír þættir
1983
Teikning á silki 75x158.*
178. KRISTINN G. HARÐARSON (f. 1955)
Án titils
1978-79
Svartkrit á pappa, 25 einingar, hver 40x40.*
179. KRISTÍN HJALTADÓTTIR (f. 1943)
Fermingarkyrtill og kórkyrtill
1983
Terylene og bómull.
Vélsaumað á saumastofu Öryrkjabandalags Íslands.
180. KRISTÍN JÓNSDÓTTIR (f. 1933)
Kross
1983
Blönduð tækni 58x75,5. Frumdrög að krossi í kór. Krossinn hugsaður fyrir ofan altart í kirkju eða kapellu. Hann á að vera úr þykku, voðfelldu efni, t.d. handgerðu ullarflíti. Einnig kemur til greina að vefa hann.
181. KRISTÍN JÓNSDÓTTIR (f. 1933)
Nafnlaust
1983
Blönduð tækni 70x26. Frumdrög að veggmynd.
182. LARS HOFSJÓ
Tillaga að veggskreytingu í kirkjuna á Staðarstað á Snæfellsnesi
1982
Vatnslitir á pappír 43x82
183. LEIFUR BREIÐFJÖRD (f. 1945)
Björgun
1982
Steint gler 140x190. Steindur gluggi í Ingjaldshótskirkju á Snæfellsnesi.
184. LEIFUR BREIÐFJÖRD (f. 1945)
Kaleikur og Patina
1982
Stífurhúð á kopar með hvítum íslenskum kvartsstein.
185. LEIFUR BREIÐFJÖRD (f. 1945)
Minningargluggi um Robert Burnes í St. Giles dómkirkjunni í Edinborg
1982
Steint gler 1000x500.
186. LEIFUR BREIÐFJÖRD (f. 1945)
Píslargangan, vinnuteikningar af steindum glugga í Fossvogskapellu
1982
Steint gler 750x500.
Steindur gluggi settur upp í des. 1982. Gler-skurður og blýlagning unnid af glerverkstaði Wilhelm Derix í Rottheil, Vestur-Þýzka-landi.
187. LEIFUR BREIÐFJÖRD (f. 1945)
Steindur gluggi í stafnglugga Bústaða-kirkju
1982
Steint gler 65m². Vinnuteikningar 300x300 sm. Model: hæð 120. Áætlað að verki ljúki 1984.

188. LEIFUR KALDAL (f. 1898)
Bæn
1983
Letr. Hæð 25.
189. LISTASMIÐJAN ARNARHOLTI Á KJAL-
ARNESI (Starfrækt síðan 1981)
Ónefnt (5 myndir)
1983
*Málning á pappír 47x59.
Starfshópur Listasmiðjunnar er:
Adolf Bjarnason f. 1922
Björn Guðafsson f. 1948
Guðbjörg Helgadóttir f. 1926
Halldór Viðarsson f. 1948
Ragnar Jóhannsson f. 1956.**
190. MAGNÚS TÓMASSON (f. 1943)
Í upphafi (þrjár einingar)
1972-75
*Vatnslitir á pappír, tré, flótdídi, tilraunaglós,
sandur og polyester 60x70 hver eining.**
191. MAGNÚS TÓMASSON (f. 1943)
Handhæga settið
1969
*Járn og flauel 61x35x6.**
192. MAGNÚS TÓMASSON (f. 1943)
5 brauð og 2 fiskar
1978
*Gífs o.fl. 20x28x15 - 14x14x6 - 20x28x9.
Ætlað fyrir bronssteypu.**
193. MARGRÉT JÓELSDÓTTIR (f. 1944)
STEVE FAIRBAIRN (f. 1947)
Altaristeppe
1983
*Bómull, lituð og saumuð 300x100.
Fyrirhugað í Kópavogskirkju.**
194. RAGNAR KJARTANSSON (f. 1923)
Minnisvarði um Ara fróða prest á Staða-
stað
1981
*Ljósmynd og módel, hæð endanlegs verks
350. Verkið var sett upp á Staðastað 1981.
Höggvið í blágríti í Steinsmiðju S. Helga-
sonar. Steinhöggvart var Ólafur Þorbjörnsson.
Verkið var unnið fyrir sóknarnefnd Stað-
arkirkju.*
195. RAGNAR KJARTANSSON (f. 1923)
Minnisvarði um kristnitöku á Íslandi
hjá Stóru-Giljá í Þingi
1981
*Ljósmyndir og módel.
Hæð endanlegs verks 250. Steypt og höggvið
í Steinsmiðju S. Helgasonar af höfund.
Steinsmiður Ólafur Þorbjörnsson.
Verkið er unnið fyrir prestafélag Hólastiftis
hins forna.*
196. RÍCHARDUR VALTINGOJER (f. 1935)
Tólf afþrykk af gömlum prentmótum í
eigu Þjóðminjasafnsins og mótin sjálf
1983
- a) Dauðinn með sigð og stundaglas.
Hrappsey, 1782
 - b) Mynd af líkkistu. Á kistunni er
blómakerfi, stundaglós og hauskúpu-
myndir. Tvö ljós eru við hvorn enda
kistunnar.
 - c) Mynd af Dauðanum sem heldur á ör
í hægri hendi, en stundaglas í
vinstri. Hrappsey?
 - d) Uppmjó súla, vafin með pálmaviði og
með þremur hauskúpum upp eftir
miðju. Hrappsey.
 - e) Stór rós með líkkistu í miðju. Á lok-
inu er stundaglas, og ljós eru til
beggja enda kistunnar. Efst á mynd-
inni er hauskúpa og þar undir með
latinuletri: „Memento mori“.
 - f) Laus fótstallur, líklega af sömu súlu,
með pálmviðargjörð með blómum og

- sex hauskúpum. Dauðinn stendur í miðju og heldur á ör í hægri hendi, en treður ríkisepli undir fótum. Hrappsey.
- g) „Predik“, líklega frá Hólaprentverkinu síðara.
- h) Mynd af herbergi með tveimur gluggum og einum spegli og tígluðu gólfi. Um kring eru 8 börn að lesa í bók og með þeim kennari. Hrappsey, 1781.
- i) „Catechisation“. Lína með latínuletri, skortin í blý. Hólar, 1744 og 1749.
- j) Aflöng mynd með rósum og tveim englum. Innst er hringur með guðsauga og geislum. Hrappsey, 1779.
- k) Agnus dei (*Guðs lamb*) með blóma-kerfi. Hrappsey.
197. RÍKHARÐUR H. HÖRDAL (*f. 1946*)
Viðgerðir á kirkjumunum:
a) Altaristafla frá Rípurkirkju í Skagafirði frá 1777. Talin vera eftir Hallgrím Jónsson.
- b) Róðukross frá Silfrastöðum í Skagafirði í eigu Þjóðminjasafnsins. Eftir síðaskipti.
- c) Röntgenmyndir af tréskurðarmynd í eigu Þjóðminjasafnsins frá Oddakirkju. Talin vera frá 15. öld.
- d) Sýnishorn af miðaldagyllingu.
- e) Minningartafla frá Hjaltastaðakirkju í Suður-Múlasýslu.
198. RÚNA GÍSLADÓTTIR (*f. 1940*)
Morgunstjarnan
1982-83
Vatns- og akrýllitir á pappírsklæddan striga, 2 einingar 138×33, hluti 194×56. Steindur glergluggi (1250×194) fyrirhugaður í Hveragerðiskirkju.
199. SIGMAR Ó. MARÍUSSON (*f. 1935*)
Kross
1982
925 S hæð 19.*
200. SIGRID VALTINGOJER (*f. 1935*)
„Láð“
1982
Bljantsteikning 77×63.*
201. SIGRID VALTINGOJER (*f. 1935*)
„Lögur“
1982
Bljantsteikning 77×63.*
202. SIGRÍÐUR CANDI (*f. 1930*)
Krosstákn
1983
Vefnaður 146×96.*
203. SIGRÍÐUR JÓHANNSDÓTTIR (*f. 1948*)
LEIFUR BREIÐFJÖRD (*f. 1945*)
Hökull, stóla og altarisdúkur
1982
Ull og hör, fimm skafta frjáls damask vefnaður. Eign kapellu kvennadelidar Landspítalans.
204. SIGRÚN GÍSLADÓTTIR (*f. 1940*)
Friður
1980
Samlíming 34×40.
205. SIGRÚN GÍSLADÓTTIR (*f. 1940*)
Lofsöngur
1980
Samlíming 48×66.
206. SIGRÚN GUÐJÓNSDÓTTIR (*f. 1926*)
Yfirsýggðar stundir
1983
Bljantur, akrýl og brons 83×63. Vinnuteikningar að leirmyndum.*
207. SIGRÚN GUÐJÓNSDÓTTIR (*f. 1926*)
Yfirsýggðar stundir
1983
Bljantur, akrýl og brons 83×63. Vinnuteikningar að leirmyndum.*

208. SÍGRÚN GUÐJÓNSDÓTTIR (f. 1926)
Yfirskyggðar stundir
1983
*Bljantur, akrýl og brons 101x69. Vinnu-
teikningar að leirmyndum.**
209. SÍGRÚN GUÐJÓNSDÓTTIR (f. 1926)
Yfirskyggðar stundir
1983
*Brenndur leir 70x70. Tillaga að veggskreyt-
ingu.**
210. SÍGRÚN GUÐJÓNSDÓTTIR (f. 1926)
Yfirskyggðar stundir
1983
*Brenndur leir 94x68. Tillaga að veggskreyt-
ingu.**
211. SÍGRÚN GUÐJÓNSDÓTTIR (f. 1926)
Yfirskyggðar stundir
1983
*Brenndur leir 94x68. Tillaga að veggskreyt-
ingu.**
212. SÍGRÚN JÓNSDÓTTIR
Hátíðarhökull fyrir Skálholtskirkju með
stólu
1963
*Handofið silki, útsaumað með íslenskrí ull,
silki og gullþræði. Táknmál stólunnar er
talan fjögur og fiskarnir. Á höklinum eru
útsaumaðir upphafsstafr allra kaþólskra
biskupa, sem verið hafa í Skálholti, ásamt
krossinum. Hinum megin eru fangamörk lú-
terskra biskupa, sem verið hafa í Skálholti
ásamt fangamarki Krists.*
213. SÍGRÚN JÓNSDÓTTIR
Hökull og stóla
1983
*Battik á velúr. Táknar krossinn og uppris-
una.**
214. SÍGRÚN JÓNSDÓTTIR
Hökull í eigu Siglufjarðarkirkju
1964
*Handofinn úr íslenskrí ull og silki. Tákn um
lærtsvetna Jesú.*
215. SÍGRÚN JÓNSDÓTTIR
Hátíða- og sorgarhökull frá Eskifjarðar-
kirkju
1964
*Tvöfaldur vefnaður (finnskur vefnaður),
Íslensk ull.*
216. SÍGRÚN JÓNSDÓTTIR
Hökull, altarisklæði, andipendium á
prédikunarstól, bænapallur með áklæði.
Eign Hallgrímskirkju.
1962
*Íslensk ull og silki, handsaumað. Hveitti-
korn þekktu þitt". H.P.*
217. SÍGURÐUR ÞÓRIR SÍGURÐSSON
(f. 1948)
Krýning
1982-83
*Olía á striga 135x100.**
218. SÍGURÐUR ÞÓRIR SÍGURÐSSON
(f. 1948)
Nálarauga
1983
*Olía á striga 100x130.**
219. SÍGURÐUR ÞÓRIR SÍGURÐSSON
(f. 1948)
Síðustu orðin
1983
Indian ink á pappír 55x75 hver mynd.
a. Faðir, fyrirgef þeim, því að þeir vita ekki,
hvað þeir gjöra.
b. Guð minn, guð minn, hví hefur þú yfirgefið
mig?
c. Það er fullkomnað!
d. Faðir, í þínar hendur fel ég anda minn!*
220. SÍGURJÓN ÓLAFSSON (f. 1908)
„Blómgun“
1978
*Tré, hæð 120. Verkið kom til álita sem tillaga
að minnismerki um fyrsta trúboð á Íslandi.*
221. SÍGURJÓN ÓLAFSSON (f. 1908)
„Hærra til þín“
1979
Tré og málmur, hæð 83.

222. STEFÁN B. STEFÁNSSON (f. 1955)
Líkan af altarissetti
1983
*Bronsað tré. Kaleikur 30, oblátubúður 10, patína 2, drykkjarbikarar 6 (þrír). Fullvinnsla úr silfri.**
223. STEFÁN B. STEFÁNSSON (f. 1955)
Tveir kertastjakar
1982
*Silfur 22x9.**
224. STEFÁN B. STEFÁNSSON (f. 1955)
Kross
1983
Silfur og blágríti 53x26.
225. STEINUNN PÁLSDÓTTIR (f. 1945)
Kirkjugólfsgreglar
1982
*Ull, tvöföld binding. Sýnishorn að gólfsgregli í kirkju. Mynstureining misstór eftir stærð kirkju.**
226. STEINUNN PÁLSDÓTTIR (f. 1945)
Vinnuteikning fyrir kirkjugólfsgregil
1983
Vatnslíttir á pappír 62x58.
227. STEINDÓR SIGURÐSSON (f. 1933)
Kristnitaka
1982
Akryl á masonít 190x366. Hugmynd að glugga í steingler. „At menn skulu allir vera kristnir hér á landi ok trúa á einn Guð. Föður ok Son ok Andá helgan, en láta af allri skurðgoða villu.“
228. SVEINN BJÖRNSSON (f. 1925)
Græni Kristur
1967
Ólíulíttir á striga 90x110.
229. SVEINN BJÖRNSSON (f. 1925)
Úr Dómarabók
1982
*Pennateikning 45x52.**
230. SVEINN BJÖRNSSON (f. 1925)
Úr Konungabók
1982
*Pennateikning 45x52.**
231. SVEINN BJÖRNSSON (f. 1925)
Dauðinn
1982
*Pennateikning 45x52.**
232. SVEINN BJÖRNSSON (f. 1925)
Tarsisskip
1982
*Pennateikning 45x52.**
233. TRYGGVI HANSEN OG
LJÓN NORDURSINS (f. 1956)
Kirkja ljónsins
1981
*Pappír og líttir 120x60.**
234. TRYGGVI ÓLAFSSON (f. 1940)
Far
1982
*Akryl á léreft 165x135.**
235. TRYGGVI ÓLAFSSON (f. 1940)
Fregn
1983
*Akryl á léreft 165x135.**
236. TRYGGVI ÓLAFSSON (f. 1940)
Vé
1981-82
*Akryl á léreft 174x139.**
237. VALGERÐUR Á. HAFSTAD (f. 1930)
Tillögur að kirkjugluggum í Tjarnar-
kirkju í Svarfaðardal. (Þrjár þær eldri
hafa verið útfærðar).
1961 og 1983
Blek og líttir á pappír 104x80.
238. ÞORBJÖRG PÁLSDÓTTIR (f. 1919)
Jesú
1969
*Mótun í vírnet og vafid með asbesti og striga
250x250.**

239. ÞORVALDUR JÓNASSON (f. 1942)
Bæn
1983
Túss á karton 70x90.
240. ÖRN INGI (f. 1945)
Flis í auga
1983
Tré - gler - málmur 60x38.*
241. ÖRN INGI (f. 1945)
Boðorðin tíu
1983
Tré - gler - málmur 69x59.*
242. ÖRN ÞORSTEINSSON (f. 1948)
Lífsins tré
1983
Tré og málning 230x100x160. Möguleikt er á stækkun verksins. Byggt er á orðunum: Ég er vínvíðurinn, þér eruð gretnarnar. (Jóhannes 15. 5): Sjá, ég gef ykkur alls konar sáðberandi jurtir á allri jörðinni, og alls konar tré, sem bera ávöxtu með sæði í (Fyrsta bók Móses 1. 29.).*

Verk merkt með stjörnu eru til sölu.

